

TAMPEREEN YLIOPISTO

NÄKYMÄTÖN LAPSI KOULUSSA

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

TOPI SAIRIO

Marraskuu 2018

Tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda uutta näkökulmaa kasvatuksen kentällä käytävään keskusteluun oppilaiden psyykkisestä oireilusta. Ensisijaisena tavoitteena oli lisätä ymmärrystä kaltoin kohdelluista ja psyykkisesti oireilevista lapsista kaikenlaisten apua tarvitsevien lasten tunnistamiseksi koululuokassa. Tämänkaltaisen tutkimus vaikuttaisi olevan vähäistä kasvatustieteissä, siitäkin huolimatta, että juuri luokanopettajat ovat paljon tekemisissä eritaustaisten ja erilaisista ongelmista kärsivien lasten kanssa, ja siksi myös avainasemassa apua tarvitsevien lasten tunnistamisessa. Tutkimuksen tarkoituksena olikin osaltaan lisätä tällaista keskustelua tuoden siihen samalla uudenlaista syvyyttä emotionaalista traumaa koskevan näkökulman muodossa.

Tutkimuksessa esiteltiin hypoteettinen 'näkymätön lapsi' vastineena toimenpiteitä vaativien oppilaiden käyttäytymistä korostavalle havainnoinnille, jollaista opettajien keskuudessa saatetaan suosia. Tämä psyykkisesti oireilevan lapsen tyyppi esiteltiin käyttäytymiseltään suhteellisen neutraalina oppilaana, jonka ongelmat eivät koululuokassa ilmenisi yleistä huolta herättävänä käytöksenä, kuten haastavuutena ja aggressiivisuutena tai hiljaa olemisena ja vetäytymisenä. Tutkimuskohteena näkymätön lapsi oli ainutlaatuinen, sillä tällaisista lapsista ei ole olemassa yleispätevää tietoa tai ymmärrystä. Näkymätön lapsi liitettiin ajatuksena perheväkivaltaa kokeneisiin lapsiin, jotka olisivat joutuneet perheessään huolehtimaan tavallisesti vanhemmalle kuuluvista vastuista ja oppineet olemaan vaivaamatta muita omilla ongelmillaan. Lapsen "tavalliselta" vaikuttava käyttäytyminen esitettiin tutkimuksessa näin pikemminkin oireena kuin oireettomuutena. Tällaista näkemystä perusteltiin yksilön varhaislapsuuden traumaattisilla kokemuksilla hyödyntäen psykoanalyttista objektiisuusteoriaa sekä traumateoreettista PRD-teoriaa, jotka muodostivat tutkimuksen teoreettisen ytimen.

Tutkimus oli otteeltaan kvalitatiivinen ja siinä hyödynnettiin elämäkerrallista aineistoa, joka oli kerätty henkilöiltä, jotka kokemustensa puolesta voisivat sopia annettuun kuvaan näkymättömistä lapsista. Aineisto kerättiin pääasiassa avoimella kirjoituspyynnöllä täysi-ikäisiltä, jotka ovat lapsuudessaan kokeneet kaltoinkohtelua äitiensä taholta. Aineisto koostui yhteensä yhdeksästä elämäntarinasta, joita analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Tavoitteena oli syventyä näkymättömien lasten kokemusmaailmoihin pyrkien näin rakentamaan ymmärrystä tällaisista lapsista.

Tutkimus ei suoranaisesti tukenut hypoteesia lapsen "tavallisesta" käyttäytymisestä oireena eikä näin vastannut esitettyyn kuvaan näkymättömistä lapsista. Tulokset kuitenkin viittasivat siihen, etteivät kaikki kaltoinkohtelutapaukset välttämättä oireile huonoa kohteluaan vielä alakoulussa juurikaan poikkeavalla käyttäytymisellä. Tulokset myös tukivat käsitystä perheväkivaltaa kokeneiden taipumuksesta olla hakematta apua kaltoinkohteluunsa. Keskeisin löydös koski tähän liittyen eräänlaista kaltoinkohdellun omaksumaa "todellisuuskuvaa", joka saattaa osaltaan selittää, miksi tällaiset lapset eivät hae apua. Vaikutti siltä, että lapsi saattaa kaltoinkohtelevassa ympäristössä kasvaessaan omaksua tietynlaista ajattelua, joka auttaa häntä selviytymään väkivallan keskellä mutta joka samalla estää avun hakemisen. Todellisuuskuva liitettiin ajatuksena emotionaaliseen traumaan. Tulokset korostivat ulkoisen tunnistamisen ja puuttumisen merkitystä kaltoinkohtelutapausten auttamisessa. Tunnistamiseen liittyen tutkimuksessa korostettiin opettajan roolia turvallisena aikuisena.

Avainsanat: trauma, dissosiaatio, tunnistaminen, koulu, käyttäytyminen, lähisuhdeväkivalta, äiti

KIITOKSET

Tämän tutkimuksen tekeminen osoittautui paljon haastavammaksi kuin mitä alkujaan ajattelin. Jouduin kohtaamaan sen tosiasian, että olin tullut valinneeksi opinnäytetyöhön liian vaikean aiheen ja että omat kykyni tutkia tällaista aihetta olivat hyvin rajalliset. Ne asiat, joita projektiin ryhtyessäni pidin lähestulkoon itsestäänselvyyksinä paljastuivatkin matkan varrella pitkälti vain omiksi ennakkokäsityksikseni, joiden varaan oli enää hankala lähteä rakentamaan uskottavaa tutkimusta. Ei siis kauaakaan, kun jo ymmärsin, ettei tällaista aihetta ehkä olisikaan pitänyt lähestyä sellaisella vauhdilla, johon aloittelevan tutkijan into oli minut kiidättänyt. Onneksi sain mahdollisuuden vaihtaa matkan varrella ajatuksia eri alojen asiantuntijoiden kanssa, jotka osasivat näyttää minulle, missä vaiheessa tuli hidastaa tahtia ja missä taas olin menossa oikeaan suuntaan. Haluankin kiittää kaikkia niitä alojensa asiantuntijoita, joiden kanssa sain keskustella aiheesta ja jotka olivat valmiita auttamaan minua koko prosessin ajan, kiitos! Erityiskiitos Ylisukupolvisen kaltoinkohtelun katkaisu-hankkeelle heille täysin ylimääräisestä työstä, jonka he kanssani suostuivat tekemään. Kiitos ohjaajalleni kannustavuudesta ja kärsivällisyydestä tutkimukseni suhteen. Kiitos myös nimettömäksi jäävälle ystävälleni, jota ilman en ehkä koskaan olisi osannut katsoa opettajan ammattia siltä kannalta, jonka hänen tarinansa opetti minut näkemään.

Kaikista suurin kiitos kuitenkin kuuluu minulle kirjoittaneille henkilöille, joita ilman tätä tutkimusta ei olisi syntynyt. He kaikki ottivat minut avoimesti vastaan ja olivat valmiita pitämään yllä keskusteluyhteyttä, jonka ansiosta minun oli mahdollista vielä myöhemmin paikata aineistonkeruussa tekemiäni virheitä. Olen äärimmäisen otettu siitä luottamuksesta, jota nämä ihmiset osoittivat minua kohtaan kertoessaan menneisyytensä kipukohdista. Erityisen suuren tästä luottamuksenosoituksesta tekee se, että se tuli henkilöiltä, joita muut ihmiset ovat kohdelleet kaltoin. Näiltä ihmisiltä luottamukseen tarvittava perusta oli jo lapsena murskattu, mutta siitä huolimatta he uskalsivat vielä kerran avata haavansa auttaakseen minua ja kaikkia niitä kaltoin kohdeltuja lapsia, joita heidän kokemuksistaan puhuminen voisi tulevaisuudessa pelastaa. Kiitos teille kaikille rohkeudestanne ja luottamuksestanne minuun!

Tampereella 30.10.2018

Topi Sairio

Järjestyssäännöt¹

1. Äiti on oikeassa
2. Äiti on aina oikeassa
3. Jos joku tuntee olevansa oikeassa, kts. edelliset kohdat
4. Äiti ei makaa – hän mietiskelee
5. Äiti ei juo – hän maistelee
6. Äiti ei ole myöhässä – hän ei ole nyt paikalla
7. Äiti ei riitele – hän perustelee
8. Äiti ei lueskele lehtiä – hän kerää aineistoa
9. Äiti ei juoruile – hän tekee selvitystä
10. Äiti ei vehkeile ystäviensä kanssa – hän kasvattaa teitä
11. Äiti ei huuda – hän painottaa asiaa, jotta kaikki kuulisivat
12. Äiti ei hauku – hän neuvoa
13. Menet äidin luokse oman ideasi kanssa – palaat äidin idean kanssa
14. Mitä enemmän kritisoit äitiä, sitä huonommin menestyt elämässä

¹ Alkuperäinen lista oli kiinnitettynä erään perheväkivaltaa kokeneen lapsuudenkodin jääkaapin ovesta useiden vuosien ajan. Asianomainen itse epäilee kaltoinkohtelewan äitinsä saaneen listan aikoinaan huumorimielisenä kiertosähköpostiviestinä. Alkuperäinen lista on pystytty jäljittelemään tähän sanatarkasti asianomaisen siitä ottaman valokuvan perusteella. Jäljennös esitetään hänen suostumuksellaan.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	NÄKYMÄTÖN LAPSI.....	10
2.1	PUOLUSTUSMEKANISMI.....	12
2.2	REIPAS LAPSI.....	15
2.3	MUKAUTUVA LAPSI.....	19
2.4	TUNNISTAMISEN ONGELMA.....	21
3	ITSEPETOKSEEN KASVAMINEN.....	25
3.1	PERSOONALLISUUDEN RAKENTEELLINEN DISSOSIAATIO (PRD)	27
3.2	ÄIDIN MERKITYS	31
3.2.1	<i>Itseksi kasvamisen perusta.....</i>	<i>32</i>
3.2.2	<i>Peilaus</i>	<i>34</i>
3.3	TEORIA VÄÄRÄSTÄ ITSESTÄ	35
4	TEORIAN YHTEENVETOA	38
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	41
5.1	TUTKIMUSKYSYMYKSET	42
5.2	AINEISTO.....	42
5.2.1	<i>Ensimmäinen aineisto.....</i>	<i>43</i>
5.2.2	<i>Toinen aineisto.....</i>	<i>45</i>
5.2.3	<i>Yhtenäinen aineisto.....</i>	<i>47</i>
5.3	TUTKIMUKSEN EETTISET KYSYMYKSET.....	47
5.4	ANALYYSI.....	50
5.4.1	<i>Aineiston lukeminen.....</i>	<i>52</i>
5.4.2	<i>Analyysin eteneminen.....</i>	<i>54</i>
6	TULOKSET.....	60
6.1	KALTOINKOHDELLUN KÄYTTÄYTYMINEN	62
6.2	KALTOINKOHDELLUN TODELLISUUSKUVA	65
6.2.1	<i>Vanhemman mielivalta.....</i>	<i>68</i>
6.2.2	<i>Muun ympäristön suhtautuminen.....</i>	<i>72</i>
6.2.3	<i>Syyllisyys.....</i>	<i>76</i>
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	79
7.1	TULOSTEN POHDINTA	79
7.2	ILMIÖN MERKITYS KASVATUSTIETEILLE.....	84
7.3	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	87
7.4	EHDOTUS JATKOTUTKIMUKSELLE	93
	LÄHTEET.....	94
	LIITE: APUKYSYMYSLOMAKE.....	99
	LIITE: 2. KIRJOITUSPYYNTÖ	102
	LIITE: 2. KIRJOITUSPYYNNÖN SAATE.....	105

1 JOHDANTO

Elämäni pelottavimpina hetkinä edessäni seisoj kaks huutavaa aikuista, jotka eivät nähneet vierellään itkevää lasta. - - Ennen nukkumaanmenoä sain suukon otsalleni, minkä jälkeen peiton alta kuului pyyntö: ettehän riitele. Yön tunteina istuin kuitenkin portaikon yläpäässä kuuntelemassa alhaalta kuuluvaa huutoa, hento keho pelosta tärissen. - - Menetin uskoni sanojeni voimaan, sillä hätäni hukkuisi kuitenkin vanhempien huudon sekaan. Minun oli helpompi tukeutua itseeni kuin unelmoida siitä, että vierelläni olisi aikuinen, jonka käsien suojassa olisin turvassa. Kenelläkään ei ollut aavistustakaan kodin tapahtumista, koska olin tunnollinen ja kiltti tyttö. - - Opiskelen opettajaksi ja tiedän kouluarjen kiireen, mutta tiedän myös miltä tuntuu kulkea koulun käytävillä toivoen, että edes yksi opettaja huomaisi minut ja pahan oloni. Sanon kaikkien niiden lasten puolesta, jotka eivät kykene: taistelkaa heidän puolestaan. Antakaa lapselle ääni – antakaa hänen puhua.

Edellä esitetty lainaus on peräisin opettajien ammattilehdessä (*Opettaja* 2018, 34) julkaistusta anonyymista kirjoituksesta. Nimimerkki ”Yksin taistellut” kuvasi kirjoituksessaan sitä todellisuutta, jossa monet kaltoin kohdellut lapset ja nuoret joutuvat elämään. Tällaisessa todellisuudessa lapsi joutuu selviytymään yksin olosuhteissa, jotka eivät ole hänen kehitykselleen suotuisat. Pahimmassa – ja mahdollisesti myös yleisimmässä – tapauksessa tällaiset lapset sopeutuvat tilanteeseensa ja oppivat elämään ulkoisesti melko tavallisen näköistä elämää. Heidän elämänsä on kuitenkin kaikkea muuta kuin tavallista; se on selviytymistä ja taistelua päivästä toiseen. Se on jatkuvaa valppaana oloa, sillä heidän henkilökohtaista tilaansa on saatettu loukata jo aivan pikkulapsesta lähtien arvaamattomalla ja äkkinäisellä käytöksellä. Heidän kehitystään on saatettu häiritä huutamalla, riitelemällä, pelottelemalla, uhkailemalla, manipuloimalla, pilkkaamalla, häpäisemällä ja syyttelemällä. Heitä on saatettu kasvattaa tukistamalla, piiskaamalla tai heittämällä vettä päälle. Heidät on jätetty yksin silloin kun he ovat olleet surullisia ja heitä on rankaistu aina kun he ovat näyttäneet tyytymättömyyttään. Heidän luottamuksensa on rikottu niin monta kertaa, etteivät he pysty uskomaan sanojensa voimaan, siihen, että joku voisi tai edes haluaisi ymmärtää heidän tuskansa. He ovat oppineet vaikenemaan kipeistä asioista välttelemällä, kieltämällä tai muuten torjumalla ne mielestään. Tällaiset lapset eivät kerro huonosta kohtelustaan. *He todennäköisesti menevät aamulla kouluun ja yrittävät teeskennellä, että kaikki on hyvin*².

² Trauma-asiantuntija Bessel van der Kolk totesi näin traumapotilaistaan, jotka olivat joutuneet kasvamaan kaltoinkohtelevassa ympäristössä ilman minkäänlaista turvaa (ks. van der Kolk 2017, 174–175).

Lasten kaltoinkohtelu on merkittävä ongelma, jonka on arvioitu koskevan rikkaissa maissa 4–16% lapsista fyysisen väkivallan muodossa, noin 15–30% tytöistä ja 15% pojista seksuaalisena väkivaltana ja joka kymmenettä lasta laiminlyöntinä sekä psyykkisenä väkivaltana (Gilbert, Spatz Widom, Browne, Fergusson, Webb & Jansson 2009). Todellisten määrien arvioiminen on kuitenkin hankalaa, sillä vain murto-osa kaltoinkohtelutapauksista päätyy sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin (Räsänen & Moilanen 2004, 92). Yksi mahdollinen selitys tälle saattaa olla kaltoinkohtelutapausten tunnistamattomuudessa. Lasten psyykkisten ongelmien tunnistaminen on perusterveydenhuollon piirissä vielä puutteellista (Sourander & Aronen 2017, 620) ja erityisesti traumaperäiset stressihäiriöt ovat nuorilla alidiagnosoituja (Marttunen & Kaltiala-Heino 2017, 660). Lisäksi on huomattu, etteivät esimerkiksi perheväkivaltaa kokeneet nuoret hae itse apua eivätkä halua erottua joukosta (esim. Lepistö 2010, 99). Tästä johtuen lasten ja nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten tulisivin kyetä tehokkaasti tunnistamaan erilaisia kaltoinkohtelutapauksia, jotta nämä voitaisiin ohjata asianmukaisen avun piiriin.

Olen luokanopettajaopintojeni aikana havainnut tällaiseen tunnistamiseen liittyvän ongelman: omissa opinnoissani aiheen käsittely ammotti tyhjyyttään. Opettajia koulutetaan yhteiskunnallisesti tärkeään virkaan, jossa heidän vaikutuksensa tuleviin kansalaisiin on kaikille yhteisessä peruskoulussa suuri ja yksittäisen oppilaan tapauksessa mahdollisesti jopa tämän maailmaa mullistava. Heidän tehtävänä on edistää tasa-arvoa, mutta heitä ei kouluteta tunnistamaan kaltoin kohdeltuja lapsia, jotka ovat yhteiskunnassa ehkäpä kaikista epätasa-arvoisimmassa asemassa. Opettajat ovat lain edessä ilmoitusvelvollisia, mutta he eivät koe omaavansa riittävää tietoa siitä, millaiset tapaukset vaatisivat lastensuojelullisia toimenpiteitä (Ojala 2017, 95–96). En muista yhdenkään omissa opinnoissani käymäni kurssin edes sivunneen lasten kaltoinkohtelun tai psyykkisen oireilun tunnistamisen aihetta – silti olen valmistunut luokanopettajaksi. Psyykkisten häiriöiden asiantuntijuus tuntuisi kuuluvan vain harvoille tahoille, kuten lääkäreille, psykologeille tai erityispedagogeille, siitäkin huolimatta, että nämä ovat mahdollisten kaltoinkohtelutapausten kanssa tekemisissä huomattavasti vähemmän aikaa kuin kaikille yhteisen peruskoulun luokanopettaja, joka saattaa parhaimmillaan opettaa samaa lasta jopa kuusikin vuotta. Ne kaltoinkohtelutapaukset, jotka eivät itse hakeudu näiden asiantuntijatahojen luokse, täytyisi sinne ulkoapäin ohjata, mutta ilman kykyä tunnistaa erilaisia psyykkisesti oireilevia lapsia yhä useampi jää ilman asianmukaista hoitoa. Luokanopettajat olisivat avainasemassa kaltoinkohtelutapausten tunnistamisessa, mutta heillä ei mitään ilmeisemmin ole riittäviä valmiuksia tunnistaa kaikenlaisia apua tarvitsevia lapsia.

Viimeaikaisessa kasvatustieteellisessä keskustelussa on alettu tunnistaa tällainen epäkohta, ja esimerkiksi opettajien omaa huolta koulutuksensa ja kykyjensä riittämättömyydestä lasten psyykkisen oireilun edessä on alettu nostaa esiin (esim. Ojala 2017). Vaikka tämä keskustelu

pureutuukin opettajien riittämättömään valmiuteen tunnistaa oppilaiden psyykkistä oireilua, ajaa sen käyttäytymistä korostava näkemys mielestäni kasvattajia harhaan. Esimerkiksi Ojalan (2017, 95) tutkimuksessa haastatellut opettajat kokivat huolta ”toimenpiteitä vaativan psyykkisen oireilun tunnistamisessa”. Tällaisen oireilun he ymmärsivät ilmenevän lähinnä ääripääkäyttäytymisenä, jonka toisessa päässä on keskittymiskyvytön, haastava ja aggressiivinen oppilas, ja toisessa taas lapsi, joka on hiljainen, vetäytyvä ja apaattisen oloinen. Oppilaan psyykkinen oireilu määriteltiin tutkimuksessa käyttäytymiseksi, joka *ei vastaa* kouluyhteisön yleisiin odotuksiin ja tavoitteisiin. (ks. Ojala 2017, 13, 58–59.) Tällainen ajattelu saattaa olla opettajien keskuudessa yleistä, sillä psykiatriin tutkimuksiin lähetetyt lapset on yleensä ohjattu tutkimuksiin koulusta nimenomaan siellä esiintyneiden *ongelmien* vuoksi (Sourander & Aronen 2017, 621).

Opettajien huoli omien kykyjensä riittämättömyydestä oppilaiden psyykkisen oireilun edessä on toki ymmärrettävää nykypäivänä, kun erilaiset häiriökäyttäytymiset luokassa työllistävät heitä entisestään. Tällainen ”toimenpiteiden vaativuus” vaikuttaisi kuitenkin perustuvan pikemminkin koulusta kuin lapsesta lähtöisin olevaan tarpeeseen, ja näin ollen jättävän ulkopuolelleen ne tapaukset, joiden käyttäytyminen syystä tai toisesta onkin kouluyhteisön odotusten ja tavoitteiden mukaista. Hieman kärjistäen voisikin todeta, että opettajat huomaavat vain ne, jotka käyttäytymisellään ovat esillä joko liikaa tai liian vähän. Miten käy niiden kaltoin kohdeltujen lasten, jotka ovat luokassa esillä ”sopivissa määrin”? Samaan henkeen voisi myös kysyä, onko käyttäytyminen ylipäänsä riittävä mittari oppilaiden psyykkisen oireilun tunnistamiselle?

Näen ongelmallisena edellä esitetyn tavan kuvata oppilaiden psyykkistä oireilua. Ojalan (2017) tutkimuksen perusteella vaikuttaisi siltä, että ammattikasvatuksen kentällä vallitseva ihmiskäsitys ymmärtäisi lapsen jonkinlaisena ennalta-arvattavana entiteettinä, jonka ulkoinen olemus suoraan heijastaisi yksilön sisäistä tilaa. Tällainen näkemys jättää kokonaan huomiotta tiedon niin kutsutun emotionaalisen trauman vaikutuksista yksilön ulosantiin (ks. esim. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009; Leikola 2014). ”Ääripääkäyttäytymistä” korostava havainnointitapa sulkee ulkopuolelleen ne, joiden selviytymisen ehtona on ollut heihin kohdistettujen odotusten ja tavoitteiden täyttäminen. Tällaiset lapset ovat oppineet työntämään omat tunteensa ja tarpeensa syrjään ollakseen sitä, mitä ympäristö heidän kulloinkin toivoo ja tarvitsee olevan. Tällainen on saattanut olla heidän ainoa keinonsa selviytyä kasvuympäristössään, jossa heille itselleen ei ole ollut tilaa. Tällaisten lasten oman tahdon tilalle on kehittynyt ympäristön vaatimuksia mukaileva ”valeasu”, jonka perimmäisenä tarkoituksena on suojella yksilön sisintä kohtaamasta sen kohtaloksi koitunutta riistoa. Kutsun tutkimuksessani tällaisia kroonisesti traumatisoituneita tapauksia ”näkymättömiksi lapsiksi”.

Osallistun tällä pro gradu -tutkielmallani oppilaiden psyykkistä oireilua koskevaan keskusteluun esittämällä näkökulman lapsen ”tavallisesta” käyttäytymisestä *oireena*. Tarkoitukseni on argumentoida opettajien keskuudessa mahdollisesti vallitsevaa käyttäytymistä painottavaa käsitystä vastaan sekä tuoda kasvatustieteelliseen keskusteluun mukaan sieltä varsin vähäiseksi, ellei jopa täysin olemattomaksi jäänyttä ymmärrystä emotionaalisesta traumasta. Olen valinnut tutkimuskohteeksi sellaisen psyykkisesti oireilevan lapsen tyyppin, jota kutsun näkymättömäksi lapseksi siitä syystä, ettei tällaiselle lapselle ole tietääkseni olemassa yleispätevää määritelmää tai nimitystä. Olen tutkimusta tehdessäni tullut siihen päätelmään, että tarkastelemani tyyppi voisi kuulua jonkinlaisena alaryhmänä niin kutsuttuihin ”nuoriin hoivaajiin”, joista myös Suomessa on alettu viime aikoina puhua. Koska tarkastelemani kaltaisista lapsista ei kuitenkaan ole olemassa yleispätevää määritelmää eikä tämänkaltaista tutkimusta ole – sikäli kuin itse tiedän – aiemmin tehty, olen joutunut pitkälti itse määrittelemään tutkimuskohteeni. Tämä määritelmä perustuu keskeisesti kahteen kriteeriin. Ensimmäiseksi, lapsen käyttäytymisen on oltava ”normaalia” eli sellaista, jota ei ehkä yleisesti mielletäisi merkiksi psyykkisestä oireilusta. Toiseksi, tällainen käyttäytyminen täytyisi voida tulkita ”oireeksi” siinä mielessä, että sen perimmäisenä tehtävänä olisi kätkeä lapsen tilanteen todellinen laita ulkopuolisilta katseilta. Oireena tällainen kätkeminen voitaisiin ajatella erityisesti silloin, kun se on jollakin tavoin lapselle automatisoitunut tai ehdollistunut tapa toimia maailmassa. Tähän liittyy myös hypoteesi näkymättömän lapsen toiminnan perustumisesta sisäisten häpeän ja syyllisyyden tuntemusten hallintaan.

Tutkimuksen tavoitteena on ”kaivaa esiin” tällaisia näkymättömiä lapsia, jotta voitaisiin saada kuvaa heidän kaltaisistaan tapauksista. Ajatuksena on, että kohdentamalla tutkimusta tällaiseen tyyppiin voitaisiin herättää keskustelua, jonka myötä myös näkymättömän lapsen äänen voisi saada kuuluviin. Kuuntelemalla tällaisen yhteiskunnassa mahdollisesti jo pitkään tunnistamattomaksi jääneen kaltoinkohtelutyyppin kokemuksia voitaisiin lisätä syvällisempää ymmärrystä erilaisten oppilaiden psyykkisestä oireilusta. Parhaimmassa tapauksessa tällainen ymmärrys voisi johtaa siihen, etteivät yhdenlaiset piirteet pääsisi opettajan havainnoinnissa liiaksi määrittämään lasten psyykkisen oireilun moninaista kenttää, ja opettajan huoli voisi herätä niissäkin tilanteissa, joissa lapsen käytös ei satu kohtaamaan yleistä käsitystä psyykkisen oireilun ilmenemisestä.

2 NÄKYMÄTÖN LAPSI

Puhun näkymättömästä lapsesta viitaten sellaisiin kaltoinkohtelutapauksiin, joiden psyykkinen oireilu ei kouluympäristössä ilmene yleistä huolta herättävänä ”ääripääkäyttäytymisenä” (vrt. Ojala 2017). Tällaisen lapsen käyttäytyminen voisi nähdäkseni muistuttaa ulkoisesti selkeän poikkeavuuden sijasta terveen ja ”tavallisen” lapsen käyttäytymistä. Tällaisista lapsista ei tietääkseni ole olemassa yleispätevää käsitteistöä tai määritelmää, minkä vuoksi joudun lähestymään ilmiötä pitkälti omien rajallisten kokemusteni valossa. Tästä johtuen näkymätön lapsi, josta tässä puhun, ei missään nimessä ole yleispätevä määritelmä vaan ennemminkin erilaisista teoreettisista kytkennöistä muodostettu kudelma, jonka tarkoituksena on ohjata tutkimusta kohti oletettua kaltoin kohdellun lapsen tyyppiä.

Sanana näkymätön lapsi tuo herkästi mieleen Tove Janssonin (2010) Ninni-tytöstä kertovan muumisadun *Kertomus näkymättömästä lapsesta*, joka onkin inspiroinut minua tutkimuskohdetta parhaiten kuvaavaa nimikettä valitessani. Ongelmallisen nimikkeestä kuitenkin tekee sen moninainen käyttö arkikielessä – puheeseen ”näkymättömistä lapsista” voi törmätä monissa eri asiansyhteyksissä – minkä vuoksi käsitteenmäärittely on tärkeää. Määritelmäni pohjaa pitkälti omiin tulkintoihin erään läheisen ystäväni lapsuudenkokemuksista. Olen hänen tarinansa inspiroimana pyrkinyt valitsemaan tutkimukseen sellaisia teoreettisia näkökulmia, jotka voisivat selittää ystäväni tapauksessa keskeisinä pitämiäni piirteitä. Tällaisten piirteiden hahmottamisessa sekä tutkittavan ilmiön rajaamisessa minua on erityisesti auttanut Joona Taipaleen (2016) artikkeli, joka käsittelee Janssonin satua muiden muassa psykoanalyttisesta näkökulmasta. Taipaleen tulkinnat osuvat hyvin yksiin ystäväni tapauksesta tekemieni havaintojen kanssa, minkä vuoksi juuri ’näkymätön lapsi’ tuntuisi käsitteenä tässä tapauksessa varsin kuvaavalta.

Taipaleen (2016) mukaan Janssonin satu on ”sosiaalista näkymättömyyttä käsittelevä moniulotteinen kokonaisuus”, joka analysoi näkymättömyyden diagnostiikkaa, etiologiaa ja terapeutista hoitoa. Ninnin näkymättömyys koskee ennen muuta hänen aktiivista minuuttaan, lapsen omaa tahtoa. Näkymättömän lapsen toiminta on täysin ympäröivän todellisuuden määrittämää: Ninni tekee kaiken ohjeiden ja odotusten mukaisesti. Hän on perillä sosiaalisista normeista ja reagoi ympäristöönsä, mutta ei koskaan osoita omaa tahtoaan tai tarpeitaan eikä ole muiden kanssa asioista eri mieltä. Tällainen oman *itsemyden* näkymättömyys on lapsen varhaisessa kasvu-ympäristössään

omaksuma ”puolustusmekanismi”, jonka tarkoituksena on etukäteen varjella häntä ”psykologisilta loukkauksilta”. (Taipale 2016, 21–22, 25–26.)

Puhun itse näkymättömästä lapsesta sanan kahdessa merkityksessä. Yhtäältä huomaan käyttäväni nimitystä jokseenkin sentimentaalisesti viitaten sillä yksilön huomaamattomuuteen. Kaltoin kohdellun lapsen näkymättömyys voisi tässä suhteessa tarkoittaa hänen avuntarpeensa huomaamatta jäämistä, hänen hätähuutojensa sivuuttamista ja asiaan puuttumattomuutta. Koululuokassa se saattaisi tarkoittaa hiljaisemman oppilaan avuntarpeen jäämistä huomaamattomaksi äänekkäämpien viedessä opettajan huomiota. Äänekkäämmän oppilaan tapauksessa se taas voisi olla lapsen hätähuutojen tulkitsemista kurittomuudeksi tai keskittymishäiriöksi. ”Ninnien” kohdalla se saattaisi tarkoittaa lapsen odotukset täyttävän ulosannin tulkitsemista merkiksi vahvasta itsetunnosta, terveestä kehityksestä ja hyvistä kasvuolosuhteista. Tässä mielessä siis ymmärrän näkymättömyyden osin lapsen todellisen tilanteen väärintulkintana tai sen huomaamatta jäämisenä. Toisaalta taas viittaa näkymättömyydellä Taipaleen (2016) tulkintaa mukaillen lapselle kehittyneeseen puolustusmekanismiin, jolloin ymmärrän näkymättömyyden yksilön kaikki elämänalueet kattavana ilmiönä, joka on kasvanut osaksi hänen jokapäiväistä toimintaansa ja ajatteluaan. Tällöin näkymättömän lapsen huomaamatta jääminen ei edellisen ajatuksen tavoin ole vain ikävä sattuma vaan *itsetarkoitus*. Näkymättömyys on suojamuuri, jonka ylläpitämiseen lapsi käyttää paljon energiaa ja jonka murtuminen olisi hänen pahin pelkonsa.

Olen ystäväni tapauksen pohjalta tarkentanut tällaista ajatusta puolustusmekanismista koskemaan tietynlaista sisäisen kaaoksen hallintakeinoja. Tällöin näkymättömyyden tehtävänä olisi ennen muuta tasapainottaa tai pitää kurissa lapsen sisäisiä tuntemuksia, jotka muuten saattaisivat horjuttaa hänen arjen toimintakykyään. Ajatuksena on, että näkymättömyyteen ajautunut lapsi olisi varhaisessa kasvuympäristössään selviytyäkseen joutunut turvautumaan itsesyytösten kaltaisiin tuottamattomiin selviytymiskeinoihin (ks. seuraava luku), jotka pitkittyneinä olisivat aiheuttaneet hänelle niin voimakasta tuskaa, että hänen olisi täytynyt vielä erikseen opetella hallitsemaan tällaista tuskaansa. Tähän syvennyt enemmän luvussa kolme.

Keskityn tässä luvussa tarkastelemaan näkymättömyyden ilmiötä Taipaleen (2016) artikkelin sekä ystäväni tapauksen pohjalta. Luvussa 2.1 käsittelen ajatusta puolustusmekanismista ja selviytymiskeinoista, luvussa 2.2 pyrin paikantamaan oletettua näkymättömien lasten ryhmää laajemmassa kontekstissa, luvussa 2.3 syvennyn näkymättömyyden ilmiöön väittämäni ”tavallisen” käyttäytymisen osalta ja luvussa 2.4 tarkastelen näkymättömyyden lasta tunnistamisen kannalta.

2.1 Puolustusmekanismi

Taipaleen (2016) mukaan sadussa kuvattu näkymättömyys voidaan ymmärtää lapsen puolustusmekanismina, jonka tarkoituksena on etukäteen varjella itseä ”psykologisilta loukkauksilta”. Sadun Ninnin tapauksessa tämä tarkoittaa suojautumista tilanteilta, joissa häneen saatetaan kohdistaa häpeäntunteen laukaisevaa psykologista tuskaa, kuten kylmyyttä ja ivaa. Ninnin mielessä tällaiset tilanteet koskevat kaikkia niitä hetkiä, joissa hän toisi spontaanisti itseään esille. Tämä juontaa siitä, että hän oli tunnekylmän hoivaajansa (”täti”) seurassa kasvaessaan huomannut, että kaikenlainen itsensä esille tuominen johtaa automaattisesti häpeäntunteeseen. Pohjimmiltaan kyse on siitä, ettei lapsen terve käsitys omasta itsestään ollut psyykkistä väkivaltaa käyttäneen hoivaajan seurassa koskaan päässyt kehittymään, voimistumaan eikä vakiintumaan. (ks. Taipale 2016, 24–26.)

Näkymättömyys on siis lapselle kehittynyt tapa selviytyä ympäristössä, jossa häneen on toistuvasti kohdistettu psyykkistä väkivaltaa. Psyykkisellä väkivallalla tarkoitetaan muun muassa lapsen haukkumista, alistamista, pelottelua, uhkailua, epätasa-arvoista kohtelua perheessä, vanhemman kannustamattomuutta, etäisyyttä, ilkeyttä, ankaruutta, lupauten rikkomista tai sitä, että vanhempi salaa hävittää tai myy lapsen tavaroita (Paavilainen 1998, 78). Tutkimukset osoittavat, että lapsen psyykkisellä kaltoinkohtelulla voi olla yksilön terveydelle erittäin haitallinen vaikutus (esim. Hager & Runz 2012; Irving & Ferraro 2006; Martsof, Doucker & Chapman 2004).

Lapsuudessa koetun, esimerkiksi kaltoinkohtelusta seuraavan stressin tiedetään olevan haitallista yksilön kehitykselle ja lisäävän riskiä myöhempien mielenterveysongelmien esiintymiselle (esim. Brietzke ym. 2012). Ihminen voi kuitenkin pyrkiä hallitsemaan stressiään tukeutumalla erilaisiin selviytymiskeinoihin (*coping mechanisms*). Lazarus ja Folkman (1984, 141) ovat määritelleet tällaisten selviytymiskeinojen tarkoittavan ”alati muuttuvaa kognitiivista ja käytöksellistä yritystä hallita tiettyjä sisäisiä ja/tai ulkoisia vaatimuksia, jotka ovat vaativia tai ylittävät henkilön voimavarat”. Kyse on siis tavasta, jolla yksilö suuntautuu kohtaamaansa ylitsekäyvään stressiin sen helpottamiseksi.

Klassisessa kahtiajaossa selviytymiskeinot jaetaan ongelmasuuntautuneisiin (*problem-focused*) ja tunnesuuntautuneisiin (*emotional-focused*) muotoihin, joista edellisessä tavoitteena on vaikuttaa ongelmaan, kun taas jälkimmäisessä keskitytään säätelemään sen synnyttämiä tunteita. Tunnesuuntautuneeseen selviytymiseen turvautunut yksilö ei siis pyri ratkaisemaan varsinaista ongelmaa, vaan hänen tavoitteenaan on helpottaa sen itsessään synnyttämiä tunteita. Hän saattaa esimerkiksi ajatella, että maailmassa on suurempiakin asioita murehdittavana kuin tämä hänelle ahdistusta aiheuttava asia, jolloin hän tulee muuttaneeksi asennettaan, minkä seurauksena hänen

stressinsä vähenee. Tällaisissa selviytymiskeinoissa on kuitenkin riskinä ajautua eräänlaiseen itsepetokseen, jossa yksilön todellisuudentaju vääristyy. Yksilö saattaa esimerkiksi kieltää kokemansa, pitää yllä turhaa toivoa ja optimistista ajattelua, esittää ettei hänen kokemallaan olisi mitään merkitystä ja niin edelleen. (ks. Lazarus & Folkman 1984, 150–151, 179.) Tunnesuuntautuneessa selviytymisessä ongelman aiheuttaja ei siis poistu, jolloin yksilö saattaa joutua jatkamaan elämäänsä ongelman rinnalla.

Skinnerin ym. (2003) mukaan selviytymiskeinoin tulisi kuitenkin suhtautua tällaisia kahtiajakoja yksilökohtaisempina tapoina käsitellä stressaavia tilanteita. Kyse on yksilöllisestä sopeutumisprosessista, joka on yhteydessä paitsi stressiin itseensä myös sen pitkäaikaisiin terveysvaikutuksiin. (Skinner ym. 2003, 248.) Sadun Ninnin tapauksessa näkymättömyydessä voidaankin ymmärtää olevan kyse tietynlaisesta sopeutumisesta lapsen terveyttä uhkaavaan ympäristöön. Muuttumalla näkymättömäksi Ninni oli pystynyt jatkamaan elämäänsä tätinsä luona kaltoinkohtelusta huolimatta. Hän oli oppinut ennakoimaan ylimääräistä tuskaa aiheuttavat tilanteet ja näin ikään kuin päässyt hallitsemaan tilannetta. Tällaisen varjopuolena oli kuitenkin se, että Ninni oli joutunut luopumaan omasta olemuksestaan: hänestä oli kasvanut passiivinen olio, jonka kaikki toiminta on ympäröivän todellisuuden määrittämää; hänen spontaaniutensa ja luovuutensa, aktiivinen minuutensa ja oma tahtonsa oli muuttunut näkymättömäksi (ks. Taipale 2016, 22). Toisin sanoen, näkymättömän lapsen selviytyminen oli vaatinut sitä, että hänen oli luovuttava kaikesta siitä, mikä olisi ollut lähtöisin hänestä itsestään.

Vaikka puhe yleisesti onkin *selviytymiskeinoista*, ei tällainen selviytyminen aina merkitse yksilön hyvinvoinnin ja terveyden kannalta suotuisaa lopputulemaa. Yksilö saattaa joutua turvautumaan sellaisiin keinoihin, jotka pitkällä aikavälillä ovat hänelle itselleen haitallisia. Jotkin selviytymiskeinot voivat pitkittyneinä vaikuttaa haitallisesti yksilön kehitykseen edistämällä erilaisten haavoittuvuustekijöiden kehittymistä (Skinner ym. 2003, 231). Tällaisista haitallisista selviytymiskeinoista puhuttaessa mainitaan usein itsesyytökset (*self-blame*, *self-criticism*) ja sosiaalinen vetäytyminen (*social withdrawal*, *social isolation*) (esim. Hooberman, Rosenfeld, Rasmussen & Keller 2010, 561; Skinner, Edge, Altman & Sherwood 2003, 231). Skinnerin ym. (2003, 231) mukaan tällaiset ankaralla tavalla yksilön itseyden kanssa tekemisissä olevat selviytymiskeinot voivat pitkittyneinä esimerkiksi heikentää luottamusta omiin kykyihin, lisätä vihamielistä käyttäytymistä ja saada yksilön kadottamaan kykynsä nähdä asioita merkityksellisinä. Tällaisten *tuottamattomien* selviytymiskeinojen on myös todettu vaikuttavan merkittävästi yksilön psyykkiseen palautumiskykyyn eli resilienssiin sekä ennustavan vakavia traumaperäisiä häiriöitä (Hoobermann ym. 2010, 561). Tutkimuksissa itsesyytösten kokemisella on todettu yhteys esimerkiksi lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön (esim. Filipas & Ullman 2006, 663), ja niitä pidetään

ominaislaatuina mielenterveysongelmaisten vanhempien kanssa eläville lapsille (ks. Cooklin 2010, 144). Lepistön (2010, 80) tutkimuksessa itsesyytökset myös olivat perheväkivaltaa kokeneilla nuorilla merkittävin tuottamaton selviytymiskeino.

Selviytymiskeinon valinta riippuu yksilöllä käytössä olevista resursseista, kuten terveydestä, energiastasosta, olemassaoloon tai kontrolliin liittyvistä uskomuksista, ongelmanratkaisutaidoista, sosiaalisista taidoista, sosiaalisesta tuesta ja niin edelleen, sekä näiden resurssien käyttöä rajoittavista tekijöistä, kuten iästä (Lazarus & Folkman 1984, 179). Onkin ymmärrettävä, että perheissään kaltoinkohdelluilla lapsilla tällaiset resurssit lienevät usein varsin rajalliset, jolloin esimerkiksi ongelmasuuntautunut lähestyminen ei välttämättä ole mahdollista. Voidaan olettaa, että esimerkiksi perheväkivallasta kärsivillä lapsilla olisikin ongelmasuuntautuneisuuden sijasta helpompi turvautua tunnesuuntautuneisiin selviytymiskeinoihin, kuten itsesyytöksiin. Lapsuudessaan kaltoinkohdelluilla onkin todettu olevan taipumusta turvautua juuri tällaisiin selviytymiskeinoihin (ks. Hager & Runz 2012, 395, 400).

Shaver ja Drown (1986, 701) ovat kutsuneet itsesyytöstä ”voimakkaan henkilökohtaisen kiistan lopputulemaksi”. Vanhempansa kaltoinkohtelemaksi joutuneen lapsen mielessä tällainen kiista voisi koskea hänen ristiriitaista suhdettaan vanhempaan, joka on hänelle samanaikaisesti sekä tärkeä ja rakas että pelottava henkilö. Lapsen saattaa olla vaikea käsittää, miksi hänelle niin tärkeä henkilö kohtelee häntä kaltoin, jolloin syyn löytäminen ”omasta huonoudesta” voisi olla tällaisen henkilökohtaisen kiistan ratkaisun kannalta lapsen mielessä painava vaihtoehto. Tällainen johtopäätös antaisi selityksen ristiriitaisille kokemuksille ja samalla mahdollistaisi oman elämän käsitteellistämisen, minkä myötä lapsi ehkä pystyisi myös paremmin suuntautumaan ympäristöönsä. Omaksuttuaan ajatuksen omasta syyllisyydestään, lapsi voisi keskittää huomionsa siihen, ettei syyllistyisi enää mihinkään. Koska kaltoinkohtelu ei kuitenkaan todellisuudessa ole hänestä riippuvaista, jatkuu se lapsen toiminnasta huolimatta ennallaan saaden lapsen kokeman hämmennyksen ja syyllisyydentuntoisuuden ehkä vain kasvamaan entisestään. Pidemmän päälle tällainen syyllisyys käynee lapselle sietämättömäksi, jolloin hänen olisi pakko tehdä asialle jotakin. Hän on ehkä huomannut jo pelkän olemuksensa herättävän henkiin pahuutta, minkä vuoksi hänen on luovuttava kaikesta, joka liittyy häneen itseensä, on hänen omaansa. Näin tehdessään hän samalla tulee kätkenneeksi tällaisen herkän ja henkilökohtaisen alueensa, oman tahtonsa. Tällä tavalla lapsi ehkä pystyy uskomaan omaan syyllisyyteensä kuitenkin kokematta kaiken aikaa sitä tuskaa, jota tällainen syyllisyyden tunne hänessä aiheuttaa. Tällä tavalla ajateltuna näkymättömyys ei suoranaisesti ole lapsen selviytymiskeino vaan itsesyytösten kaltaisten haavoittavien selviytymiskeinojen hallinnaksi asetettu puolustusmekanismi.

Hoobermann ym. (2010, 561) epäilevät, että itesyytökset, syyllisyys ja traumaperäiset oireet saattavat lisääntyä nimenomaan silloin, kun yksilö arvioi pystyvänsä hallitsemaan tilannettaan, mutta ei kuitenkaan todellisuudessa sitä hallitse. Tällainen hallinnan illuusio saattaakin liittyä olennaisena osana näkymättömyyden ilmiöön: Opetellessaan hallitsemaan häpeän ja syyllisyyden tunteitaan lapsi ehkä kokee olevansa jossain määrin kontrollissa elämästään. Todellisuudessa hän kuitenkin on ajautunut oravanpyörään, jossa hallintakeinona käytetty itsensä näkymättömäksi tekeminen vain työntää häntä yhä kauemmas siitä totuudesta, että hän ei ole syyllinen vaan uhri. Loitontuessaan omista inhimillisistä tunteistaan ja tarpeistaan näkymättömän lapsen on ehkä enää vaikea nähdä itseään ihmisenä, joka edes ansaitsisi tällaisen inhimillisyytensä kunnioittamista.

2.2 Reipas lapsi

Olen hauska ja iloinen, reipas, ulospäinsuuntautunut, liikunnallinen ja kaunis, olen tavallinen suomalainen nainen. Sellainen, jolle myönnetään pankkilaina ja bonusetuja ruokaostoksista, joka meikkaa silmänsä aamuisin ja lukee paikallislehdet. Sellainen nainen, jolla on kokonainen toinen maailma, helvetti ja taivas sisällään, mutta se on salaisuus. Minulla on monta salaisuutta, ja olen oppinut kantamaan ne vaieten ja nättiä hymyillen.³

Kaikki kaltoinkohtelutapaukset eivät välttämättä näytä ulkoisesti lainkaan huonovointisilta. Jotkut lapset saattavat joutua ”aikuistumaan” niin varhain, että he oppivat myös käyttäytymään sen mukaisesti. He ovat ehkä jo tottuneet ottamaan hoitaakseen niin paljon erilaisia vastuuta, että saattavat ulkoisesti vaikuttaa varsin omatoimisilta ja hyvin pärjääviltä. Tällaiset *reippaat lapset* tunnetaan myös ”nuorina hoivaajina”⁴. Nuorilla hoivaajilla (*young carers*) tarkoitetaan yleisesti ”lapsia ja alle 18-vuotiaita nuoria, jotka tarjoavat tai pyrkivät tarjoamaan huolenpitoa, apua tai tukea toiselle perheenjäsenelle. He suorittavat yleensä tasaisen säännöllisesti merkittäviä tai tuntuvia hoivatehtäviä sekä omaksuvat vastuuta, jotka tavallisesti liitetään aikuiselle kuuluviksi” (Becker 2000, 378). Tällaiset lapset ja nuoret tekevät tyypillisesti muihin ikäisiinsä nähden enemmän kotitöitä ja saattavat joutua huolehtimaan vanhemmastaan omaishoitajan tavoin. He voivat joutua esimerkiksi huolehtimaan kodin siisteydestä ja ruoanlaitosta, auttamaan vanhempaa lääkkeidenotossa, pukeutumisessa, peseytymisessä ja muissa arjen tehtävissä, ottamaan vastuuta perheen taloudellisista asioista sekä antamaan emotionaalista tukea, esimerkiksi pitämällä vanhemmalle seuraa, viemällä tätä ulos tai katsomalla tämän perään. (Warren 2007, 140–141.) Nuori

³ Nimimerkki ”Marika” teoksessa *Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä* (Mykkänen 2016, 35).

⁴ Suomessa on viime aikoina alettu käyttää termiä ”nuori hoivaaja” vastineena englanninkieliselle ’*young carer*’ -käsitteelle (ks. esim. *Jangsterit*-hanke 2018).

hoivaaja on siis sellainen lapsi, joka on joutunut ottamaan perheessä eräänlaista omaishoitajan tai vanhemman roolia hänen oman vanhempansa rajoitteista johtuen.

Suomessa yleinen ymmärrys nuorista hoivaajista on vielä lähes olematonta (ks. Leu & Becker 2017). Tommy Hellsten (1998) on kuitenkin kirjoittanut tällaisista ”taakankantajalapsista” jo vuosikymmeniä sitten. Hänen mukaansa lapsi voi joutua omaksumaan perheessä erilaisia rooleja, joita perheen ilmapiiri häneltä vaatii. Lapsi voi joutua esimerkiksi ottamaan vanhemman roolia perheessä, jossa vanhemmat eivät kanna heille kuuluvia vastuita. Tällaisista lapsista kasvaa kroonisesti kilttejä, koska heidän vanhemmillaan ei ole kykyä kohdata lapsen omia tunteita. Taakankantajalapsi onkin joutunut kieltämään omat tunteensa ja tarpeensa, mikä ulkoisesti saattaa vaikuttaa siltä, että tämä olisi vahva ja pärjäävä. (Hellsten 1998, 37–41.) Nuoret hoivaajat saattavat myös itse kokea hoivatyön omaksi velvollisuudekseen, jossa on enemmän kyse auttamisesta kuin hoivaamisesta, eivätkä siksi välttämättä kykene itse tunnistamaan omaa tilannettaan (Smyth, Blaxland & Cass 2011, 151, 156). He saattavat kyllä tiedostaa, ettei heidän kuuluisi tehdä kotona niin paljon kuin he tekevät, mutta tällainen auttaminen on kuitenkin heille jotakin sellaista, johon he ovat sitoutuneet (ks. Warren 2007, 141). Tällainen lapsen velvollisuudentuntoisuus voi johtaa siihen, ettei hän halua poistua kotoa, koska hänestä tuntuisi pahalta jättää vanhempi yksin ilman valvontaa (Bogosian, Moss-Morris, Bishop & Hadwin 2010, 438).

Nuorten hoivaajien oma hyvinvointi voi ymmärrettävästi olla vaakalaudalla, kun he joutuvat keskeyttämään oman lapsuutensa toista ihmistä hoivatakseen. Heidän hyvinvointinsa kannalta olisikin edullisinta, että he itse pystyvät tuntemaan roolinsa tulevan nähdyksi ja ymmärretyksi, ja että heidän tekemälleen työlle annettaisiin arvoa, erityisesti heidän omassa perhepiirissään (Cassidy, Giles & McLaughlin 2014, 615–616). Ymmärrys nuorista hoivaajista on lasten parissa työskentelevien ammattilaisten keskuudessa kuitenkin puutteellista (Thomas ym. 2002, 39). On siis mahdollista, että tällaiset lapset jäävät ainakin yhteiskunnallisella tasolla kokemustensa kanssa näkymättömiksi.

Nuorista hoivaajista puhuttaessa lienee kuitenkin aiheellista ottaa huomioon hoivattavan vanhemman sairauden laatu – onko kyse fyysisestä vai psyykkisestä vammasta, jonka kanssa pärjäämiseen lapsi joutuu antamaan tukea. Kaikista suurimpia vaikeuksia saattavat kohdata ne lapset, jotka joutuvat pitämään huolta päihde- tai mielenterveysongelmaisesta vanhemmasta (Thomas ym. 2002, 39). Viitaten aiempaan puheeseen taakankantajalapsista, lienee tällaisten lasten kohdalla kyse pitkälti tämänkaltaisista ongelmista. Voidaan olettaa, että mieleltään terve mutta fyysisestä rasitteesta kärsivä vanhempi osaisi mielellisesti sairasta paremmin arvostaa lapsen tekemää hoivatyötä, ja näin edistäisi myös lapsen hyvinvointia. Cooklinin (2010) mukaan mielenterveysongelmaiset vanhemmat eivät pysty itse tiedostamaan, että heidän lapsistaan on tullut

heidän hoivaajiaan. Tällaisten lasten tapauksessa nähdynsi tuleminen lienee siis usein jäävän toteutumatta myös perhepiirissä.

Vanhemman mielenterveysongelmat voivat vaikuttaa perheen rooleihin ja vastuunjakoon, minkä kautta lapsi voi esimerkiksi kokea olevansa ikään kuin oman mielenterveysongelmaisen äitinsä äiti (Pölkki ym. 2005, 156–157). Tällaisissa perheissä lapsi joutuu alistumaan sairaan vanhempansa harhakuvitelmille ja hallusinaatioille, jotka pääset vaikuttamaan hänen tunteisiinsa ja ajatteluunsa. Mielenterveysongelmaisten vanhempien lapset ovatkin ymmällään siitä, miten heidän tulisi tulkita vanhempansa käyttäytymistä, mikä voi johtaa siihen, että lapsi myöntyy vanhemman arvaamattomuuteen ja saattaa hyväksyä tilanteensa suhtautumalla siihen fatalistisesti. Tällaiset lapset ottavat kontolleen kohtuutonta vastuuta perheen ongelmista tai vanhemman sairaudesta ja potevat itsesyytöksiä. Syyllisyyden ja pelon tunteista johtuen he ovat myös hyvin lojaaleja vanhempansa kohtaan. Tällaisilla lapsilla on taipumusta pyrkiä täyttämään perheessä vanhemman laiminlyömyä hoivatyö, esimerkiksi itse katsomalla vanhemman tai sisarustensa perään. He ovat tyypillisesti masentuneita, vetäytyviä ja eristäytyneitä ja heillä saattaa ilmetä itsetuhoista käyttäytymistä sekä vanhemman oireiden kopiaointia, esimerkiksi syömishäiriön suhteen. (Cooklin 2010, 144.) Tällaisissa perheissä voi olla suuria vaikeuksia tunteiden käsittelyssä, mistä johtuen lapsi saattaa kokea, ettei hänellä ole käytössään sanoja, joilla voisi kuvailla syviä pelon ja syyllisyyden tunteitaan. Tällöin ainoa keino selviytyä voi olla tällaisten tunteiden patoaminen sisälleen. (ks. Pölkki ym. 2005, 157). Hellstenin (1998, 40) mukaan taakankantajalapsilla onkin sisällään paljon vihaa, johtuen siitä, että he ovat jatkuvasti joutuneet torjumaan omia tunteitaan.

Hellsten (1998) puhuu taakankantajasta yhtenä viidestä ”selviytymisstrategiasta”, joita lapsi voi ympäristön vaatimuksesta joutua omaksumaan. Muita strategioita ovat: valesankari, syntipukki, naurattaja ja näkymätön lapsi. Hellstenin ’näkymätön lapsi’ tarkoittaa oleellisesti sellaista ”unohdettua” lasta, joka ei halua olla vaivaksi kenellekään. Tällaisella roolilla on hänen mukaansa paljon yhteistä taakankantajan kanssa, ja mainittuja selviytymisstrategioita voikin olla yhdellä lapsella useampia kuin yksi. (ks. Hellsten 1998, 31, 33, 46, 55.) Tässä tarkasteltava näkymätön lapsi tuntuisikin olevan lähellä juuri Hellstenin näkymättömän lapsen ja taakankantajan yhdistelmää. Esimerkiksi ystäväni tapauksessa ominaislaatuista oli nähdäkseni lapsen pyrkimys olla vaivaamatta omalla olemuksellaan muita mutta vähintäänkin samoissa määrin hänellä oli myös taipumusta kokea omaksi velvollisuudekseen pitää yllä yleistä hyvää oloa ottamalla vastuuta muiden ihmisten tunteista. Ystäväni perheessä vallinnut hoivantarve ei luultavasti ilmennyt kovinkaan konkreettisesti, sillä hänen kaltoinkohtelijavanhempansa oli ulkoisesti hyvin toimintakykyinen ja aikaansaava henkilö. Hänen tapauksessaan hoivatyö koski paremminkin vanhemman epävakaa mielialan pitämistä vakaana. Käytännössä tämä tarkoitti vanhemman mielentilojen kehittymisen

tarkkailua, mielialojen mukailua, vanhemman mielistelyä ja ennen muuta omien lapsenomaisten ja inhimillisten tarpeiden työntämistä syrjään. Tähän kaikkeen liittyi oleellisesti myös syntipukin rooli, joka tarkoitti sitä, että lapsi joutui aina alistumaan vanhempansa syytöksille. Hänen tehtävänä oli ottaa kontolleen kaikki se, joka olisi vanhemmassa itsessään aiheuttanut tuskaa kohdata. Hellstenin (1998, 41) sanoin tällainen lapsi ”toimii eräänlaisena likasankona, johon kaadetaan hankalat asiat” vapauttaen vanhemman kantamasta vastuuta omista ongelmistaan ja omasta elämästään. Ystäväni tapauksessa vanhemman toimintakyvyn kannalta keskeistä olikin nähdäkseni se, että vanhempi pystyi projisoimaan omat puutteensa ja virheensä lapsensa kärsittäväksi – hänen ei tarvinnut kohdata niitä itsessään, koska pystyi näkemään ne lapseensa kuuluviksi.

Pelkkä ’nuori hoivaaja’ on käsitteenä liian laaja kuvaamaan sitä ilmiötä, jonka ystäväni tapauksessa olin havainnut, minkä vuoksi puhun näkymättömästä lapsesta. On kuitenkin mahdollista, että näkymätön lapsi kuuluisi jonkinlaiseen nuorten hoivaajien alaryhmään, esimerkiksi sellaiseen, jossa hoidontarve liittyy vanhemman mielenterveysongelmaan. Ystäväni tapauksessa lapsen kokemus omasta velvollisuudestaan pitää muita ”pinnalla” oli mahdollisesti opittu suhteessa, jossa jonkun piti yrittää hillitä vanhemman kaoottisuutta. Hänen tapauksessaan huomionarvoista oli myös lapsen ilmeisen suuri mielihyvänkokemus tilanteissa, joissa hän pääsi hoivaamaan fyysisesti – vaikkapa flunssaan – sairastunutta vanhempaansa. Tällaisissa tilanteissa lapsi mahdollisesti sai konkreettisen kokemuksen omasta hyödyllisyydestään ja ehkä myös kiitosta vanhemmaltaan. Ystäväni tapauksessa tällaiset tilanteet saattoivat antaa lapselle murusia siitä tärkeänä ja rakastettuna olemisen kokemuksesta, jota ilman hän kaikkina muina hetkinä perheessä jäi. Tällä tavalla fyysisesti haavoittuvassa tilassa ollessaan vanhempi todennäköisesti kykeni ottamaan vastaan lapsen *ei-mielelliseen* ongelmaan tarjoaman avun, jolloin lapsella oli mahdollisuus tuntea itsensä hyödylliseksi. Ystäväni tarina olisikin todennäköisesti ollut hyvin toisenlainen, mikäli hänen vanhempansa olisi mielellisen häiriön sijasta kärsinyt fyysisestä sairaudesta, eikä tämän hallitseva persoona olisi kaiken aikaa polkenut ja mitätöinyt lapsen tarjoamaa apua. Cooklinin (2010) mielestä mielenterveysongelmaisen vanhemman kanssa eläviä lapsia ei tulisikaan välttämättä kutsua nuoriksi hoivaajiksi, sillä tällainen nimitys saattaisi jossain määrin jopa tehdä hyväksyttäväksi heidän kokemuksiaan. Ystäväni tapauksessa lapsen tekemä hoivatyö tarkoitti suurimmaksi osaksi ajasta lapsen kokonaisvaltaista riistoa ja hyväksikäyttöä, eikä siis jotakin, josta lapsi olisi voinut saada suoraa palautetta omasta hyödyllisyydestään.

2.3 Mukautuva lapsi

Olen sosiaalisesti ja verbaalisesti lahjakas, ja tulen hyvin toimeen ihmisten kanssa. Saan helposti ystäviä, enkä pelkää esiintymistä. Sosiaaliset tilanteet ovat minulle itselleni kuitenkin raskaita, sillä vaistoan ja koen toisten tunteet liian voimakkaasti. Haluan mukautua ja muuttua sen mukaan, mitä ihmiset minulta odottavat. Heidän olemuksensa kertoo minulle, miten minun tulisi olla.⁵

Taipaleen (2016, 21) mukaan sadun Ninni on ”silmiinpistävän tottelevainen ja mukautuva lapsi, joka tekee asiat hyvässä järjestyksessä, odotusten mukaisesti”. Tällaiset piirteet ovat vahvasti osa lasta. Ninni ei muutu noin vain näkyväksi turvalliseen ympäristöön siirryttyään, vaan vasta kun hän on uskaltanut vapauttamaan luontaisen aggressionsa, jonka myötä hänen *todellinen* itsensä tulee nähdä. Ilmiössä onkin merkillepantavaa, ettei näkymättömyys ole vain jotakin, joka rajoittuisi ainoastaan kaltoinkohtelevaan ympäristöön. Ninnan ”täti” ei edustanut lapselle ketä tahansa ihmistä, vaan oli eräänlainen esikuva muille ihmisille. Tästä johtuen näkymättömyys ei ollut vain jotakin, johon lapsi olisi turvautunut ainoastaan tunnekylmän ja ivallisen hoivaajansa seurassa vaan siitä oli kehittynyt lapselle arkipäiväinen tapa olla ja toimia. (ks. Taipale 2016, 23, 26, 30.)

Näkymättömän lapsen varhaiset kokemukset ovat näin johtaneet siihen, että hän kokee kaikki ihmiset potentiaalisena uhkana omalle haavoittuvalle itseydelleen, mistä johtuen kaikenlainen itsensä esille tuominen asettaisi lapsen alttiiksi loukkauksille. Silloin kun näkymätön lapsi – tai kuka tahansa elollinen olento – tuo itseään esille lienee hän aina jossain määrin asettavan itsensä mahdolliselle törmäyskurssille ympäristönsä kanssa. Mikäli näkymätön lapsi uskaltautuisi esimerkiksi koulussa lausumaan ääneen tunteuksensa vaikkapa luokan lämpötilasta – ”täällä on minusta hieman kylmä” – olisi tuolloin aina vaarana se, että opettaja torjuisi lapsen pyynnön vastaamalla, että lämpötila on hyvä, lapsella vain on liian vähän päällä. Näkymättömästä lapsesta, jonka spontaanit itseilmaisut on aina mitätöity ja joista häntä on aina häpäisty (ks. Taipale 2016, 26), tällainen torjutus tuleminen saattaisi tuntua äärimmäisen häpeälliseltä, minkä vuoksi hänen on turvallisempaa kaikessa ulosannissaan myötäillä ympäristöään: ”onko luokan lämpötila hyvä?” – on. Esimerkki saattaa kuulostaa varsin mitättömältä niille, joille näkymättömyys ei ole Ninnan tavoin elinehto, mutta näkymättömille lapsille tällainenkin torjutus tuleminen saattaa aiheuttaa suurtakin tuskaa.

Sitä, miksi näkymätön lapsi saattaisi kokea tällaisissa tilanteissa voimakasta häpeää, voidaan ymmärtää hänen näkymättömyytensä laadun syvällisemmän tarkastelun kautta. Näkymättömyyden kokemus yleisempänä ilmiönä lienee lähes jokaiselle tuttu: kukapa ei olisi joskus ollut puolittuntemattomana tilaisuudessa, jossa toisensa paremmin tuntevat vieraat eivät omassa jälleennäkemisen riemussaan ymmärrä tulla tervehtineeksi ennalta tuntemattomia kasvoja. Tällöin

⁵ Nimimerkki ”Marika” teoksessa *Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä* (Mykkänen 2016, 42).

voimme kuitenkin järkeillä tilanteen itsellemme – he eivät vielä tunne minua, he eivät tiedä kuinka mielenkiintoinen persoona olen, minua ei kohdella näin kaikkialla – jolloin näkymättömyys on vain hetkellinen kokemus eikä vallitseva olotila (ks. myös Taipale 2016, 22–23). Taipaleen (2016, 23) mukaan Ninniltä näyttäisi kuitenkin puuttuvan tällaiseen päätelmään vaadittava ”sosiaalisen potentiaalin tuntu”; lapsi ei pysty luottamaan siihen, että ”vaikka hänet nyt nähdään epäonnistujana, hänet voidaan nähdä myös myönteisessä valossa”. Samoin esimerkiksi opettajan torjumaksi tullut oppilas saattaisi kokea epäonnistuneensa, koska hänen pyyntönsä torjuttiin – hän ei ollut osannut pukeutua kouluun riittävän lämpimästi, tuli turhaan vaivanneeksi opettajaa pyynnöllään ja niin edelleen. Tällaiselta lapselta puuttuu siis kyky nähdä itsensä muunkinlaisena kuin sen hetkisen tilanteen summana. Tässä mielessä näkymätön lapsi on itselleen sitä, millaisena ympäristö hänet kulloinkin sattuu näkemään.

Tällainen kokemus saattaa olla näkymättömien lasten keskuudessa tunnusomaista. Esimerkiksi ystäväni tapauksessa huomionarvoista oli lapsen kokema voimakas häviämisen pelko, joka kouluympäristössä ilmeni siten, ettei tämä olisi halunnut osallistua minkäänlaiseen kilpailulliseen toimintaan. Kilpailuissa pärjäämättömyys (väärin vastaaminen tai pallon potkaiseminen ohi maalin) merkitsi ystävälleni automaattisesti hänen omaa ”huonouttaan” ja sai hänet häpeämään ja tuntemaan olonsa alastomaksi muiden edessä. Hän on itse kertonut hävenneensä, koska koki epäonnistuessaan muiden *näkevän*, millainen hän ”todella on”. Tässä on huomattava, että lapsen perimmäinen kokemus itsestään oli negatiivissävytteinen ja hänen tulkintansa ympäristön reagoinnista samansuuntainen. Taipaleen (2016, 25) mukaan näkymättömän lapsen hoivaaja ei olekaan ”peilannut”⁶ lapselle tämän sisäisiä eikä ulkoisia ominaisuuksia, mistä johtuen lapsi ei voi paeta epämieluisia kokemuksiaan sisäiseen maailmaansa eikä myöskään ulkoisten ominaisuuksiensa korostamiseen. Lapselle ei ole kehittynyt riittävää itsetunnon pohjaa, minkä vuoksi hänen ainoa mahdollisuutensa on muuttua kokonaan näkymättömäksi.

Näkymättömän lapsen voidaankin näin ymmärtää pakenevan näkymättömyydellään ”toisen katsetta” (Laajasalo 2009, 165). Näkymättömyyden tehtävänä on tässä mielessä kätkeä ulkopuolisten silmiltä se, mitä lapsi sisällään tuntee (ks. myös Taipale 2016, 26). Tällaisen lapsen sisäinen kokemus itsestään saattaakin ystäväni tavoin olla pitkälti häpeän, syyllisyyden ja itseinhon värittämää, jolloin taipumus pyrkiä ennalta torjumaan psykologisia hyökkäyksiä voidaan myös ajatella keinona suojautua omilta sisäisiltä hyökkäyksiltä, jotka ympäristön tietynlainen suhtautuminen herkästi nostaisi pintaan. Hellsten (1992, 49) puhuu *häpeään sidotuista persoonallisuuksista*, joiden perheessä kohtaamattomien tarpeiden ja tunteiden tilalle on muodostunut kalvava häpeä. Taipaleen (2016, 26)

⁶ Tällaista peilaamista käsittelen enemmän luvussa 3.2.2.

tulkinnassa Ninnin varhaisessa kasvuympäristössä häpeä olikin aina seurannut itsensä ilmaisemista. Näkymättömän lapsen voidaankin näin ajatella jossain määrin ehdollistuneen välttelemään oman itsensä näyttämistä, koska tällainen toiminta on hänen elämässään aina yhdistynyt psyykkisen tuskan kokemiseen (vrt. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 208, 212). Turvautuessaan näkymättömyyteen lapsi tuskin toimiikaan täysin tietoisesti. Kyse saattaa olla siitä, että koska näkymätön lapsi on selviytyäkseen joutunut laiminlyömään omia tarpeitaan ja tunteitaan, hän ei enää itsekään pysty tunnistamaan, mitä hänen sisältään kumpuavat viestit yrittävät hänelle kertoa. Hallitakseen tällaisia sisäisiä viestejään hän on opetellut tukahduttamaan tietoisuuden sisäisistä tapahtumistaan ja näin piiloutumaan myös itse itseltään (ks. van der Kolk 2017, 122).

Näkymätön lapsi onkin tottelevainen ja odotusten mukaan toimiva lapsi (Taipale 2016, 21) ehkä juuri siksi, että tekemällä kaiken ympäristön odotusten mukaisesti hän pystyy parhaiten varmistamaan, ettei hänen olemassaolonsa aiheuta ympäristössä ristiriitoja, jotka voisivat laukaista hänen epämiellyttäviä sisäisiä tuntemuksiaan. Tällainen mukautuminen onnistunee parhaiten silloin, kun lapsi pystyy jo ennalta tulkitsemaan, millaisena hänet toivotaan nähtävän. Tällainen ominaisuus lienee kehittynyt näkymättömälle lapselle varhain – jo pieni lapsi voi oppia ennustamaan ympäristöään sen vaatimuksiin mukautuakseen (ks. Winnicott 2005, 150). Ystäväni tapauksessa tällainen ympäristön mukailu tarkoitti jatkuvaa valppaana oloa ja ympäröivien ihmisten mielentilojen lukemista heidän sanomisiaan, kasvonilmeitään ja olemustaan tarkkailemalla. Tällaista havainnointia hän itse on perustellut muun muassa sillä, ettei halunnut aiheuttaa muille ihmisille ”ylimääräistä vaivaa”. Tarkkailemalla muiden mielentiloja ystäväni siis pystyi sovittamaan käyttäytymisensä ja valitsemaan sanansa siten, ettei hän vahingossakaan aiheuttaisi toisissa negatiivisia reaktioita. Kouluympäristössä hänen oli otettava huomioon paitsi opettajan myös muiden oppilaiden odotukset. Käytännössä tällainen saattoi ilmetä sellaisena olemuksena, jonka kautta hänet koettiin hyväkäytöksisenä, kilttinä ja kaverillisena oppilaana. Tällaisesta kokemuksesta kertoo ainakin hänen aina kiitettävä tai erinomainen käytösarvosanansa sekä se, että hänet valittiin useamman kerran luokan ”parhaaksi kaveriksi” kerran vuodessa järjestetyssä äänestyksessä.

2.4 Tunnistamisen ongelma

Seurasin luokkatoverieni käytöstä ja luin kirjoja: näin käyttäytytään, näin ollaan, näin puhutaan. Normaali ihminen sanoo näin ja tekee näin, tämä taas herättää ihmetystä.⁷

⁷ Nimimerkki ”Marika” teoksessa *Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä* (Mykkänen 2016, 37).

Opettajien ajatellaan olevan avainasemassa apua tarvitsevien lasten tunnistamisessa (esim. Bell ym. 2013). Koulussa herännyt huoli onkin tyypillisesti lastenpsykiatriin tutkimuksiin lähetettyjen tapausten taustalla (ks. Sourander & Aronen 2017, 621). Vaikuttaisi kuitenkin siltä, ettei opettajilla olisi riittävästi tietoa siitä, miten erilaisia lastensuojelutapauksia voitaisiin tunnistaa (ks. Ojala 2017, 95). Ympäristön vaatimuksia mukailevien lasten kannalta tällainen tunnistamisen ongelma näyttäytyy erittäin hankalana. Esimerkiksi Ojalan (2017) tutkimuksen tulosten voidaan nähdä viittaavat siihen, että opettajat saattavat ymmärtää oppilaan psyykkisen oireilun ilmenevän koulussa lähinnä kahdenlaisina ääripääkäyttäytymisinä. Tutkimuksessa haastatellut opettajat kuvasivat oppilaan psyykkisen oireilun ilmenevän joko ulospäin suuntautuneena haastavana käyttäytymisenä, kuten aggressiivisuutena, impulsiivisuutena, levottomuutena, epäasiallisena käyttäytymisenä, riidan haastamisena, väkivaltaisuutena ja niin edelleen, tai sisäänpäin kääntyneenä oireiluna, kuten hiljaisuutena, vetäytymisenä ja apaattisuutena (ks. Ojala 2017, 58–59). Näkymättömien lasten kannalta tällainen ääripääkäyttäytymistä korostava näkemys on ongelmallinen, sillä se ei ota huomioon lapsen mahdollista taipumusta mukailla esimerkiksi opettajan toiveita oppilaidensa käyttäytymisestä. On siis varsin ongelmallista olettaa, että oppilaan psyykkinen oireilu ilmeneisi koulun yleisiin *odotuksiin* ja *tavoitteisiin* vastaamattomana toimintana ja käyttäytymisenä (vrt. Ojala 2017, 13).

Tällainen käyttäytymiseen katsova havainnointitapa on varsin ongelmallinen silloin kun lapsi ei halua erottua joukosta, pyrkii miellyttämään muita ja olemaan hyvä. Tällaista taipumusta on todettu olevan esimerkiksi perheväkivaltaa kokeneilla nuorilla (ks. Lepistö 2010, 80, 99). Tämän ja kahden edellisen luvun aluissa esitetyistä lainauksista voidaankin huomata, kuinka lapsen ulosanti voi perustua harkintaan, jolla todellisuudessa ei ole tekemistä sen kanssa, mitä lapsi sisällään tuntee (ks. myös Taipale 2016, 26). Ääripääkäyttäytymistä painottava havainnointitapa ei tunnu ottavan huomioon tällaista ”näyttelijää”, joka osaa taitavasti peittää oman oireilunsa. Mikäli tällainen mukautuminen olisi lapsen tapa vältellä omien sisäisten tuntemustensa nousemista pintaan, voitaneen myös lapsen ”normaalia” muistuttava käytös mieltää psyykkiseksi oireiluksi. Tällainen oireilu lukeutuu nähdäkseni sisäänpäin kääntyneen oireilun ryhmään (Ojala 2017) siinä mielessä, että se ei aiheuta ympäristössä selviä ristiriitoja. Näkymättömän lapsen oireilu suuntautuu häneen itseensä, mutta pääasiassa siten, että lapsi työntää omat tarpeensa sivuun eikä halua erottua tai aiheuttaa ”ylimääräistä vaivaa”. Tällainen oireilu ei kuitenkaan oletettavasti voisi näkyä ulospäin sellaisena hiljaisuutena, vetäytyvyytenä tai apaattisuutena, jota Ojalan (2017, 59) haastattelemat opettajat kuvasivat, koska silloin se ei välttämättä olisi esimerkiksi opettajan tahdon ja toiveiden mukaista.

Vaikka näkymätön lapsi oletettavasti pyrkisikin olemuksellaan olemaan sitä, mitä hän tulkitsee ympäristönsä häneltä odottavan, ei näkymättömän lapsen tunnistaminen nähdäkseni olisi lainkaan

mahdotonta. Esimerkiksi ystäväni tapauksessa oli havaittavissa useita eri merkkejä, jotka olisivat voineet johtaa lapsen kaltoinkohtelun tunnistamiseen. Myös käyttäytyminen olisi voinut olla merkki sen ollessa ehkä jopa *liian* sopuisaa ollakseen aitoa. Käyttäytymistä selvempiä merkkejä olivat esimerkiksi usein puutteellinen talvi- ja liikuntavarustus, joka johtui siitä, ettei lapselle helposti ostettu uusia vaatteita, sekä toistuvat veritahrat koepapereissa, jotka taas olivat seurausta siitä, kun lapsi aina hermostuksissaan nyppi sormenpäitensä ihoa. Tämän ohella ystäväni oli koulussa alisuoriutuja; hänen arvosanansa olivat – käytöstä lukuun ottamatta – ehkä hieman keskitason alapuolella. Yksi merkki olisi voinut myös olla aiemmin mainittu häviämisen pelko, joka ilmeni lapsen haluttomuutena osallistua kilpailuihin. Tällainen osallistumishaluttomuus on sinänsä ristiriidassa näkymättömän lapsen oman tahdon kätkemisen kanssa, mutta on kuitenkin selitettävissä opettajan suhtautumisella. Ystäväni kertoman mukaan hän kilttinä ja harmittomana lapsena sai yleensä helposti opettajalta luvan olla osallistumatta oppituntien kilpailuihin, jolloin tällaisen osallistumattomuus ei suoranaisesti asettunut vastoin opettajan toiveita. Opettaja harvoin painosti ystävääni osallistumaan. Sen sijaan hän keksi tälle aina jotakin vaihtoehtoista toimintaa, jonka lapsi kuuliaisesti suoritti. Ystäväni olikin näin ehkä tulkinnut tällaisen vaihtoehtoisuuden olevan opettajan mielestä täysin hyväksyttävää, jolloin hänelle oli auennut mahdollisuus vältellä häpeän tunnetta herkästi laukaisevia kilpailutilanteita loukkaamatta kuitenkaan kenenkään tunteita.

Ystäväni tapauksessa mainitsemani merkit saatettiin aivan hyvin huomata. Opettajien tiedetään kiinnittävän havainnoinnissaan huomiota myös arkisiin asioihin, kuten oppilaan pukeutumiseen (esim. Koskela 2009, 176), jolloin esimerkiksi ystäväni puutteellinen talvivarustus olisi oletettavasti voinut kiinnittää opettajan huomion. Tällaisia merkkejä ei kuitenkaan mitään ilmeisimmin koettu kovinkaan huolestuttavina tai ainakaan puuttumisen arvoisina, miksi? Yksi selitys on se, että opettajalla voi huolenkin herättyä olla ristiriitainen käsitys omista velvollisuuksistaan. Hän saattaa esimerkiksi kokea ensisijaiseksi tehtäväkseen opettamisen, jolloin oppilashuolto voi jäädä tärkeysjärjestyksessä toissijaiseksi. Opettaja voi myös kunnioittaa kodin yksityisyyttä niin paljon, että lastensuojelun tarpeen arviointi jää häneltä kokonaan tekemättä. (Koskela 2009, 143, 187.) Opettaja voi myös epätietoisuudesta johtuen tyytyä ”seurailemaan” tilannetta, jolloin tilanteen käytännössä annetaan vain jatkua (Ojala 2017, 95). Onkin mahdollista, että ystäväni kaltoinkohtelusta kielineet merkit olisivat johtaneet hänet eräänlaiseen ”seurailtavien kansioon”, mutta tällainen alkeellinen huoli ei kuitenkaan olisi kantanut sen pidemmälle. Syy tähän voisi löytyä lapsen käyttäytymisestä, joka luultavasti nähtiin kilttinä, sopuisana, sosiaalisena ja aktiivisena eli ”normaalina”. Voikin olla, että nimenomaan tavalliselta vaikuttava käyttäytyminen olisi painanut vaakakupissa muita merkkejä enemmän. Opettaja oli pahimmassa tapauksessa saattanut tehdä ystäväni tilanteesta virhetulkinnan, jonka rinnalla muut merkit eivät hänen silmissään ehkä näyttäneet hälyttäviltä.

Sosiaalisuus, sopuisuus (ryhmätyökyky) ja ”persoonallisuus” saattavat olla nykypäivän näkymättömän lapsen piirteitä. Nykypäivän ”hyvä ihminen” mitataan arkiajattelussa hänen ulospäinsuuntuneisuutensa mukaan (ks. Keltikangas-Järvinen 2016, 9), joten tällaiset odotukset täyttääkseen myös näkymättömän lapsen on pyrittävä seuraamaan yleistä trendiä ja tuotava ”itseään” *sopivissa määrin* esille. Näkymätön lapsi, joka ei pistä vastaan eikä halua loukata toisten tunteita vaikuttaisi myös sopivan oivallisesti tulevaisuuden epävarmojen ja joustavuutta vaativien työmarkkinoiden tarpeeseen. Onkin riskinä, että myös kasvatuksen alalla alettaisiin ottaa vaikutteita esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen muodossa kouluihin tuodusta uudesta ihmiskäsityksestä (ks. Harni 2015, 107, 112–113), jolloin opettaja saattaisi erehtyä ajattelemaan, että näkymättömän lapsen joustavuus ja mukautuvuus olisivatkin itseasiassa toivottavia piirteitä ja näin *hyvän ja terveen ihmisen mitta*. Tällaisen ajattelun myötä näkymättömän lapsen puolustusmekanismi saatettaisiin nähdä paremminkin terveytenä ja suotuisasta kehityksestä kielivänä luonteenpiirteenä, kuin oireena vakavasta kaltoinkohtelusta.

3 ITSEPETOKSEEN KASVAMINEN

Se rikkinäinen ja sairas yhteisö, joka kohtalokseni koitui, ei edelleenkään kykene kantamaan vastuuta. Tulee ehkä aika, kun se synnyttää minussa vihaa, kun kaikesta kasvaa kauhea kapina. Toistaiseksi en kykene ulottamaan niin pitkälle, vaan kaikki pimeys on vielä minussa, minun vikani ja syyni. En ole tyhmä – tiedän vallan hyvin, kenen sydämessä se perkele asui ja kenen ei, mutta tunteen tasolla olen vain ja ainoastaan itselleni vihainen. Kostaminen tai edes oikeuden vaatiminen ei mahdu siihen kuvioon. - - On vaikea kuvailla, miten syvälle identiteettiin lapsena opetetut ”totuudet” iskostuvat. Vaikka älykkäänä ihmisenä tietäisi niiden järjettömyyden, mieli ei pääse vapaaksi.⁸

Kaltoinkohtelutapausten auttamisen kannalta on hankalaa, jos lapsi ei itse kerro huonosta kohtelustaan tai hae siihen ammattiapua. Tällaista asioiden pitämistä itsellään on havaittu ilmenevän esimerkiksi perheväkivaltaa kokeneilla nuorilla, joilla avun hakemisen saattaa estää nuoren taipumus olla ajattelematta huonoa kohteluaan, pyrkimys ennakoida väkivaltatilanteita niistä selviytyäkseen tai hänen oppimansa taito miellyttää muita ja olla hyvä. Tällaisten nuorten ajattelulle on myös leimallista itsesyytösten kokeminen. (Lepistö 2010, 80, 92.) Kaikenlaisten kaltoinkohtelutapausten tunnistamisen kannalta voisikin olla tärkeää pyrkiä ymmärtämään apua tarvitsevien lasten ja nuorten ajattelua pelkän ulkoisen käyttäytymisen havainnoinnin sijasta. Käyttäytyminen itsessään tuskin on riittävä mittari esimerkiksi sellaisten lasten tunnistamisessa, jotka ovat oppineet ennakoimaan väkivaltatilanteita tai miellyttämään muita. Voidaan olettaa, että tällaiset lapset olisivat oppineet olemaan varsin tietoisia oman käyttäytymisensä vaikutuksista ympäristöönsä, minkä vuoksi he osaisivat myös säädellä käyttäytymistään tarkoituksenmukaisesti. Tällaisen ”minätietoisuuden” vahva vaikutus lasten käyttäytymiseen on kokeellisesti todistettu (ks. Beaman ym. 1979).

Kysymys käyttäytymisen säätelyn tiedostamisesta tai tiedostamattomuudesta ei kuitenkaan ole mitenkään yksioikoinen. Voidaankin kysyä, missä määrin vanhempiensa kaltoinkohtelema lapsi tai nuori, joka ei hae apua tilanteeseensa, pystyy itse ymmärtämään oman avuntarpeensa? Luvun alussa esitetyssä lainauksessa voidaan havaita tällaiseen tiedostamiseen liittyvä ongelma: oman tilanteen hahmottaminen järjen avulla ei välttämättä riitä vapauttamaan mieltä siitä todellisuudesta, johon se tunteen tasolla on jumiutunut. Tällainen todellisuus on muodostunut niistä lapsena omaksutuista ”totuuksista”, jotka vielä silloin kävivät järkeen, koska olivat silloisen ympäristön luomia,

⁸ Nimimerkki ”Marika” teoksessa *Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä* (Mykkänen 2016, 57).

vahvistamia ja ylläpitämiä. Tällaisten käsitysten purkaminen ei kuitenkaan ole helppo prosessi, sillä ne ovat jo menneet ”ihon alle”. Nykyisen vakavaa traumatisoitumista koskevan ymmärryksen valossa voidaankin nähdä, kuinka voimakkaiden mieltä järkyttäneiden kokemusten seuraamukset eivät ole mitenkään pinnallisia eikä järjellä purettavissa, vaan kyse on yksilöä kokonaisuudessaan – fyysisyyttä myöten – kahlitsevasta oireenkuvasta (ks. van der Kolk 2017). Yksilö saattaa näin kasvaa eräänlaiseen itsepetokseen, minkä vuoksi hän ei osaa nähdä omia tarpeitaan riittävän merkityksellisinä niiden esille tuomiseksi (vrt. Lepistö 2010, 95). Hän saattaa alkaa ajatella, ettei häntä itseasiassa ole kohdeltu huonosti lainkaan. Tämänkaltainen itsepetos näyttäytyy erityisen vahvana silloin kun se liittyy lapsuudenaikaisiin läheisiin ihmissuhteisiin, joissa uhri on ollut riippuvainen kaltoinkohtelijastaan, toisin sanoen, vanhempi–lapsi-suhteisiin. (Delker & Freyd 2017, 702, 711.) Kaltoin kohdeltu lapsi saattaa kätkeä tilanteensa silkkaa lojaaliuttaan vanhempansa kohtaan tai koska pelkää, että tämä vietäisiin pois häneltä (Cooklin 2010, 144). Hän saattaa myös liittää kaltoinkohtelukokemukset osaksi omaa käsitystään itsestään niin, että hän alkaa arvioida kielteisesti koko omaa olemustaan (van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 212). Näin lapsen kyky hahmottaa omaa tilannettaan on oletettavasti hankaloitunut.

Tällaista itsepetokseen kasvamista voidaan pyrkiä ymmärtämään yksilön hermoston toimintaan vaikuttaneena rakenteellisena muutoksena. Tällöin keskeinen kiinnostus on kroonisessa traumatisoitumisessa (esim. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009; van der Kolk 2017). Kyse on emotionaalisesta traumasta, joka on peräisin tilanteista, joissa yksilö on kokenut kuoleman tai vakavan vahingoittumisen uhkaa ja jonka seurauksena hänen persoonallisuudessaan on tapahtunut pysyväluonteista jakautumista (ks. Leikola, Mäkelä & Punkanen 2014, 57–58). Trauma ei siis ole vain menneisyyteen jäänyt tapahtuma vaan yksilön aivoihin piirtynyt pysyvä jälki, joka vielä tapahtuman jälkeenkin vaikuttaa aivojen, mielen ja kehon toimintaan sekoittaen niiden tavan käsitellä havaintoja ja näin muuttaen yksilön kyvyn ajatella (van der Kolk 2017, 31). Tällaiseen itsepetokseen kasvanut ihminen ei siis pysty ajattelemaan asiaa toisella tavalla, sillä hänen aivonsa eivät kykene sellaiseen.

Mikäli yksilö epäonnistuu käsittelemästä kokemaansa traumaattista kriisiä, on seurauksena usein erilaisia pitkäaikaisia oireyhtymiä, joista tunnusomaisin on traumaperäinen stressihäiriö (*posttraumatic stress disorder*, PTSD). Häiriössä on kyse ”pitkittyneestä ja joskus viivästyneesti alkavasta vakavasta järkytysoireyhtymästä”, jossa ”potilas ei ole toipunut järkytyksestään, vaan järkytysoireyhtymä on ’lukkiutunut päälle’”. (Henriksson & Lönnqvist 2017, 357, 359.) Häiriölle tyypillisiä piirteitä ovat traumaattisen tilanteen toistuva kokeminen, traumaan liittyvien asioiden jatkuva välttäminen, toistuvat negatiiviset ajatukset ja tunteet sekä lukuisat kohonnutta vireystilaa ilmentävät oireet. (Lönnqvist 2017, 76.) Trauman kokeneet tuntevatkin olonsa epämukavaksi ja

turvattomaksi omassa kehossaan alistuessaan jatkuvasti erilaisille sisäisille varoitusmerkeille. He kykenevät harvoin itse ymmärtämään, että nämä oudot tuntemukset ovat peräisin traumaattisista kokemuksista, minkä vuoksi he ovat ymmällään ja häpeävät. Trauman kokeneet oppivat hallitsemaan näitä sisäisiä prosessejaan olemalla välittämättä vaistomaisista tuntemuksistaan sekä tukahduttamalla tietoisuuden sisäisestä tilastaan. Tietoisuus trauman aiheuttaneista kokemuksista on häiriöstä kärsiville sietämätöntä, minkä vuoksi trauman kokeneet pyrkivätkin keskittämään energiansa siihen, etteivät ajattele näitä kokemuksiaan. Näin trauman kokeneilla on taipumusta suunnata energiansa sisäisen kaaoksen hallintaan. (Van der Kolk 2017, 67, 83, 122, 166.)

Traumaperäisissä häiriöissä voidaan näin ymmärtää olevan kyse trauman aiheuttaneiden kokemusten *integroitumattomuudesta*. Integraatiosta puhuttaessa viitataan persoonallisuuden eheyden asteeseen eli siihen, kuinka hyvin yksilön persoonallisuuden eri puolet ovat yhteydessä toisiinsa (Leikola 2014, 144). Trauman kokeneella persoonallisuus joutuu hajaantuneeseen tilaan silloin kun yksilön psyykinen suorituskyky ja -energiataso ovat liian alhaisia traumatisoivien tapahtumien yhdistämiseksi. Tällaista integroitumattomuutta ylläpitää myös trauman kokeneen tapa vältellä traumaattisia muistoja. (Van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 25.) Traumassa voidaan näin ymmärtää olevan kyse yksilön mielelle liian voimakkaiden ja kivuliiden tapahtumien käsittelemättä jäämisestä. Yksilön elämäntarina jää tällaisten kokemusten osalta aukkoiseksi, mutta kuten edellisestä voidaan ymmärtää, eivät nämä aukot kuitenkaan tee tyhjäksi trauman vaikutuksia. Trauma jää vainoamaan yksilöä kaikesta välttelystä huolimatta. Näin trauman kokenut oppii tavallaan pettämään itse itseään välttelemällä kohtaamasta sitä riistoa ja kauhua, jonka hän on joutunut kokemaan

Käsittelen tässä luvussa tarkemmin tällaista ”itsepetokseen kasvamista”. Esittelen aluksi niin kutsutun PRD-teorian perusajatuksen ja etenen sitten käsittelemään yksilön emotionaalisen kehityksen varhaista vinoutumista erityisesti psykoanalyttisen objektisuhdeteorian näkökulmasta. Tutkimuksen kannalta keskeistä on ymmärtää tarkasteltava näkymättömyyden ilmiö seurauksena yksilön emotionaalisessa kehityksessä tapahtuneesta rakenteellisesta vinoumasta tai vammasta. Tarkastelemalla ilmiötä nimenomaan yksilön varhaisessa vuorovaikutuksessa alkunsa saaneena vinoumana voidaan ehkä syvällisemmin ymmärtää sitä, miksi näkymätön lapsi kokee uhkaavan erilaiset tilanteet, joissa hänen ”aito itsensä” tulisi nähdä (vrt. tämä tutkimus, 20).

3.1 Persoonallisuuden rakenteellinen dissosiaatio (PRD)

Van der Hart, Nijenhuis ja Steele (2009) puhuvat persoonallisuuden rakenteellisesta dissosiaatiosta (PRD) viitatessaan krooniseen traumaperäiseen häiriöön, jossa yksilön persoonallisuus ei ole

integroitunut kokonaisuus, vaan on hajaantuneena erilaisiin persoonallisuuden osiin. Leikolan (2016, 25, 28) mukaan PRD-teoria on keskeinen tekijä emotionaalisen traumatisoitumisen ymmärtämisessä, ja sitä voidaan pitää ”psykobiologisena tosiasiana”, joka on looginen seuraus lapsuuden epäedullisille kasvu- ja kehitysolosuhteille. Lapsuuden varhaisilla traumatisoivilla tapahtumilla onkin todettu olevan sitkeä vaikutus yksilön persoonallisuuden integraatioon (esim. Bailey, Moran & Pederson 2007, 153). On myös huomattava, että persoonallisuuden rakenteellista dissosiaatiota esiintyy ainoastaan trauman kokeneilla henkilöillä (van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 108). *Emotionaalisen trauman* käsite onkin näin kiinteästi yhteydessä rakenteelliseen dissosiaatioon. Rakenteellinen dissosiaatio on emotionaalisen trauman välttämätön ehto ja emotionaalinen trauma varsin pysyväluontoinen rakenne yksilön persoonallisuudessa. Dissosiaation käsitteellä saatetaan yleisemmin viitata hyvin erilaisiin ilmiöihin, kuten psykologiseen puolustusmekanismiin, mutta rakenteellisesta dissosiaatiosta puhuttaessa kyse on pysyvämmästä ilmiöstä. (Leikola 2014, 47, 53, 55, 107.)

Yksinkertaistettuna persoonallisuuden rakenteellisessa dissosiaatiossa on kyse trauman kokeneen henkilön persoonallisuuden rakenteen hajaantumisesta erilaisiin osiin, joista toiset kantavat mukanaan muistoja trauman aiheuttaneesta tilanteesta ja toiset taas pyrkivät elämään tavallista elämää tapahtuneesta huolimatta. Kukin osa on kiinnittyneenä erilaisiin toimintataipumuksiin, joiden kautta ne vallassa ollessaan hallitsevat yksilön toimintaa ja ajattelua. Koska näiden osien välinen kommunikaatio on jäykkää, ne ikään kuin elävät kukin omaa elämäänsä. Näin trauman kokenut henkilö voi traumasta huolimatta elää näennäisen normaalia elämää arjen toimintaan suuntautuneen osan hallitessa hänen persoonallisuuttaan. Vastavuoroisesti hän voi traumamuistoja säilyttävän osan hallitessa ”elää uudelleen” sitä hetkeä, jolloin trauma on tapahtunut, ymmärtämättä sen olevan menneisyyteen jäänyt tapahtuma, joka ei tapahdu enää nykyhetkessä. Tällä tavalla erottamalla traumaattiseen tapahtumaan liittyvät kipupisteet yksilön tietoisuudesta persoonallisuuden rakenteellisen dissosiaation perimmäisenä tehtävänä voidaan ymmärtää olevan helpottaa trauman kokeneen sopeutumista tilanteessa, jossa hänellä ei ole riittävää psyykkistä energiaa ja toimintakykyä traumaattisten kokemusten integroimiseksi. (ks. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009.)

Rakenteellista dissosiaatiota ei tapahdu sattumanvaraisesti, sillä se vaikuttaisi noudattavan evoluutiivisia häiriölinjoja. Evoluution myötä kehittyneet erilaiset toimintajärjestelmät auttavat normaalisti yksilöä keskittymään selviytymisen kannalta olennaisiin asioihin, kuten ruoanhankintaan tai läheisyyden tavoitteluun. Tällaiset arkielämään suuntautuvat järjestelmät ovat käytössä silloin, kun ympäristö niin sallii. Silloin kun ympäristö uhkaa yksilön henkeä tarvitaan puolustautumiseen keskittyvän taistele-pakene-tilan synnyttävää toimintajärjestelmää elämän

jatkumisen turvaamiseksi. Näiden järjestelmien välittämien toimintataipumusten tehtävänä on siis auttaa havaitsemaan, tuntemaan, ajattelemaan, päättämään ja käyttäytymään tavalla, joka kulloisessakin tilanteessa on yksilön kannalta hyödyllisintä. Mieleltään terveillä aikuisilla nämä arkielämän ja puolustautumisen toimintajärjestelmät ovat integroituneet toimivaksi kokonaisuudeksi, mutta rakenteellisessa dissosiaatiossa niiden kautta välittyvät toimintataipumukset ovat jakautuneet eri persoonallisuuden osien käyttöön siten, että arkielämään suuntautuvan osan hallitessa trauman kokenut on keskittynyt arkiseen toimintaan, kuten lisääntymiseen, kiintymyssuhdekäyttäytymiseen, hoivaamiseen ja muihin sosiaalisiin toimintataipumuksiin sekä traumamuistojen välttelyyn, kun taas traumamuistoja kantavan osan ottaessa vallan hänen persoonallisuutensa jumiutuu puolustautumista välittävään järjestelmään. (van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 2–4, 31.) Tästä voidaan ymmärtää, että trauman seurauksena yksilön persoonallisuudesta dissosioituneet osat voivat vuoroin pitää otteessaan trauman kokeneen ajattelua, tunteita ja käyttäytymistä niin, etteivät ne välttämättä sovi sen hetkiseen tilanteeseen tai vastavuoroisesti ole yhteydessä siihen, mitä henkilö on menneisyydessään joutunut kokemaan.

Tällaisista integroitumattomista persoonallisuuden osista puhutaan näennäisen normaaleina persoonallisuuden osina (*apparently normal personality, ANP*) ja emotionaalisina persoonallisuuden osina (*emotional personality, EP*). Näennäisen normaalin persoonallisuuden osan ollessa vallassa trauman kokenut keskittyy tiiviisti elämään normaalia elämää ja välttelemään traumaan liittyviä muistoja, ANP siis pyrkii olemaan mahdollisimman normaali. Sillä on kuitenkin vaikeuksia säädellä tunteita, minkä vuoksi trauman kokenut on näennäisen normaalina persoonallisuuden osana yleensä joko alivireinen (kokee turtuneisuutta, tunteiden ja fyysisten tuntemusten hiipumista, tietoisuuden sulkeutumista ja niin edelleen) tai ylivireinen (esimerkiksi kokee jatkuvaa tunnetta asioiden kiireellisyydestä, on ahdistunut, masentunut, syyllisyydentuntoinen, häpeää, on ärtynyt, turhautunut tai vihainen). Traumamuistoja säilyttävän emotionaalisen persoonallisuuden osan ollessa vallassa trauman kokenut on sen sijaan jumiutuneena trauman kokemisen aikaan aktiivisena olleeseen puolustautumisen toimintajärjestelmään, jolloin hän saattaa kokea tarvetta pakenemiseen, taistelemiseen tai alistumiseen, ja häntä vaivaa ylitsekäymättömältä tuntuva epätoivo, raivo, häpeä tai lapsenomainen hoivantarve ja pelko. Toisin sanoen EP tulkitsee nykyisyyttä integroimattomien menneisyyden tapahtumien kautta. (Van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 5, 49, 51, 55, 62.)

Tällaisten integroimattomien osien lukumäärä riippuu rakenteellisen dissosiaation voimakkuuden tasosta. Lievimmissä muodossa trauman kokeneella on yksi ANP ja yksi EP, mutta ilmiön kompleksisemmissä muodoissa emotionaalisia persoonallisuuden osia voi olla useampiakin. Kaikista vaikeimmassa muodossa useiden emotionaalisten persoonallisuuden osien ohella trauman kokeneella on myös useampia arkielämään suuntautuneita näennäisen normaaleja persoonallisuuden

osia – arkikielessä tällaisesta saatetaan puhua monipersonallisuushäiriönä. Rakenteellisen dissosiaation lievin muoto voi tulla yksittäisen traumaattisen tapahtuman seurauksena, mutta sen kompleksisemmissä muodoissa on usein taustalla pidempiaikaista tai hämmentävämpää ja mahdollisesti jo lapsuudessa alkanutta traumatisoitumista. Lapsuudessa kehittyneet emotionaaliset osat voivat olla aikuisuudessa kehittyneitä monimuotoisempia ja autonomisempia, minkä vuoksi ne voivat ajoittain hallita täysin trauman kokeneen tietoisuutta ja käyttäytymistä. Tällöin ne useimmiten myös kantavat mukanaan erityyppisiä traumakokemuksia. (emt, 6, 45, 61–62.)

ANP:n ja EP:n välisessä suhteessa keskeistä on traumakokemusten *todentumisen* välttäminen. Psykkisen suoriutuvuuden ollessa vähissä menneisyyden tapahtumien integroituminen voi trauman kokeneille tuntua tuskalliselta, minkä vuoksi he näennäisen normaaleina persoonallisuuden osina alkavat käyttää energiaansa normaalin elämän rakentamiseen ja traumamuistojen välttelyyn. Emotionaaliset persoonallisuuden osat kuitenkin pyrkivät ANP:n yrityksistä huolimatta tunkeutumaan trauman kokeneen tietoisuuteen, jolloin ANP:n pelko näitä osia kohtaan voimistuu ja lopulta syntyy niin kutsuttu traumamuistojen fobia. Ajan myötä tällainen välttely käy äärimmäiseksi, joustamattomaksi ja myös tiedostamattomaksi toiminnaksi. Näin trauman kokenut *ehdollistuu* näennäisen normaalina persoonallisuuden osana välttelemään sellaisia ärsykeitä, joiden kautta emotionaaliset persoonallisuuden osat saattavat tunkeutua mieleen. Tällaisia ärsykeitä voivat olla esimerkiksi vihaiset kasvot, käden kohottaminen tai erilaiset sisäiset (interoseptiiviset) ärsykkeet, jotka hälyttävät emotionaalisten osien tunkeutumisesta. ANP voi näin alkaa vältellä traumasta muistuttavia aistimuksia, liikkeitä, tunteita tai ajatuksia. Tällä tavalla trauman kokenut siis ehdollistuu pakenemaan myös psyykkisesti tietynlaisia sisäisiä tilojaan. ANP saattaa huomata, että EP:n tunkeutumista edeltää aina ahdistava tunne, jolloin tällaisesta kasvavasta ahdistuksen tunteesta muodostuu sille ehdollistunut signaali, jonka tunnistaessaan ANP pyrkii torjumaan tunteen, esimerkiksi hukuttamalla sen kiireiseen työntekoon tai alkoholiin. Trauman kokeneet pelkäävät, inhoavat ja häpeävät traumaan liittyvää psyykkistä toimintaansa, minkä vuoksi heillä on tällainen taipumus vältellä fyysisiä tuntemuksia, tunteita ja oman mielensä tutkimista. (emt, 54–55, 202, 206, 214.)

Tällaisen voimakkaan vastarinnan takana on siis trauman kokeneen kyvyttömyys integroida traumaattisia muistoja osaksi omaa elämäntarinaansa. Emotionaalisten persoonallisuuden osien mukanaan kantamat tunteet ovat tavanomaisista tunteista poiketen ”raastavia traumatunteita”, jotka vaikuttavat emotionaalisen osan minätunteeseen, joka käsittää kyseisen osan kokeman menneisyyden, ”omaelämäkerrallisen minän”. Koska nämä emotionaalisten osien minätunteet ovat ristiriidassa sen jokapäiväistä arkea elävän *minän* kanssa, jollaisena trauman kokenut on pyrkinyt elämäänsä jatkamaan, on näiden erilaisten minäkokemusten integroiminen yhtenäiseksi

elämäntarinaksi trauman kokeneelle äärimmäisen raskasta. Tällainen yhden ihmiselämän sirpaloituneisuus osiin ja näiden sirpaleiden pysyminen toisistaan erillisinä aiheuttaa persoonallisuuden rakenteellisen dissosiaation. (ks. emt, 52.)

Vaikka rakenteellisessa dissosiaatiossa onkin kyse yhtenäisen persoonallisuuden jakautuneisuudesta erilaisiin osiin, ei se käytännössä kuitenkaan ole viihdeteollisuudessa usein kuvatun monipersonallisuushäiriön kaltainen ilmiö. Van der Hart, Nijenhuis ja Steele (2009, 30) painottavat, etteivät dissosiativiset osat ole erillisiä yksiköitä vaan ”yksilön persoonallisuuden sisällä olevia erilaisia, enemmän tai vähemmän erottuvia psykobiologisia järjestelmiä, jotka eivät ole riittävän yhtenäisiä tai koordinoituja”. Kyse ei siis suoranaisesti ole eri ”persoonista” vaan pikemminkin yksilön persoonallisuuden eri osien välisestä etäisyydestä toisiinsa. Kuten edellä on tuotu esille, ne toimintajärjestelmät, joiden kautta dissosioidut osat välittyvät, ovat evoluution kautta kehittyneitä ja tyypillisiä kaikille nisäkkäille – jokainen meistä toimii niiden ohjaamalla tavalla. Rakenteellisessa dissosiaatiossa näiden järjestelmien väliset rajat vain ovat liian joustamattomia ja suljettua, jotta järjestelmät voisivat toimia yksilölle suotuisalla tavalla.

3.2 Äidin merkitys

Erilaisten mielenterveyden häiriöiden kannalta lapsuudenaikaiset hyvin vakavat tai usein toistuneet traumaattiset tapahtumat ovat tärkeitä häiriön syntymistä selittäviä osatekijöitä (Henriksson & Lönnqvist 2017, 360). Lasten kaltoinkohtelussa traumatisoivaa on erityisesti lapselle tärkeän ihmisen tarjoaman tuen, hoivan ja kannustuksen puuttuminen (van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 25). Voidaankin ymmärtää, ettei esimerkiksi persoonallisuuden dissosioituminen ole suoranainen seuraus itse traumatapahtumasta, vaan paremminkin siitä, ettei trauman kokeneelle ole ollut tarjolla rauhoittelua ja tukea kokemuksesta selviämiseksi (ks. Wieland 2015). Tällainen tuen ja hoivan puute lienee yleistä ainakin silloin, kun lapsen kaltoinkohtelija on samalla myös hänen ensisijainen hoivaajansa. Vanhemman tai muun hoivaajan aiheuttama lapsen kaltoinkohtelu onkin merkittävä yleisterveydellinen ja sosiaalisen hyvinvoinnin ongelma rikkaissa maissa (Gilbert ym. 2009, 68).

Lapselle tärkeimpiä ihmisiä ovat oletettavasti hänen kanssaan läheisessä suhteessa olevat perheenjäsenensä. Pienistä lapsista puhuttaessa erityisesti äidin tarjoaman hoivan merkitys voidaan ymmärtää suureksi. Tällainen näkökulma korostuu muiden muassa kiintymyssuhdeteoreettisessa ajattelussa, jossa äidin tarjoaman hoivan laadun ajatellaan vaikuttavan yksilön kiintymyksen laatuun (ks. Bowlby 1969). Tällaisen ajattelun mukaan lapselle kehittyy varhaisessa suhteessaan hoivaajaansa joko turvallinen tai turvaton kiintymyssuhdemalli. Kiintymyssuhteen kannalta

suotuisassa tapauksessa hoivaaja kommunikoi lapsen kanssa sanattomasti huomioimalla herkästi tämän erilaisia tunnetiloja niitä rauhoittaen. Näin hoivaaja tulee tutustuttaneeksi lapsen tunteisiin. Mikäli hoivaajalla itsellään on kuitenkin vaikeuksia omien tunteidensa tunnistamisessa ja säätelyssä, saattaa hän siirtää tällaisen kyvyttömyyden myös lapselle. Tällöin puhutaan turvattomasti kiintyneistä lapsista, joilla on suuria tunneperäisiä vaikeuksia. (ks. Gerhardt 2007, 36–39.)

Psykoanalyysin piiriin kuuluva objektiyhdeoreettinen ajattelu tarjoaa syvällisen näkökulman tällaisten varhaisten suhteiden vaikutukselle yksilön kykyyn havainnoida maailmaa. Tällaisessa ajattelussa maailmasta tehtyjen havaintojen ymmärretään suodattuvan yksilön aiempien kokemusten sekä tiedostamattomien fantasioiden kautta siihen yksilölliseen merkitykseen, jonka henkilö havainnoilleen antaa. Ihmisen ajatellaankin näin elävän samanaikaisesti sekä *sisäisessä*⁹ että ulkoisessa maailmassa, jotka voivat olla joko sulavasti yhteyksissä toisiinsa tai jäykästi toisistaan erillä. Se, millä tavalla ulkoinen maailma nähdään, riippuu paitsi vallitsevasta ympäristöstä itsestään myös yksilön aikaisempien kokemusten pohjalta nousevien odotusten vaikutuksesta. (Sitolahti 2012, 121–122, 140.) Ihmisen psykologisen motivaation ajatellaan objektiyhdeoreettisesti olevan peräisin lapsen tarpeesta samastua muihin (Akhtar 2009, 691), joten ei ole ihme, että objektiyhdeoriassa painottuu nimenomaan varhaisen äiti–lapsi-suhteen ja kommunikaation merkitys yksilön kehitykselle (ks. Davis 1995, 34).

3.2.1 Itseksi kasvamisen perusta

Yksi tunnetuimmista äidin merkitystä korostaneista objektiyhdeoreetikoista lienee Donald Winnicott, jonka teoriassa yksilön emotionaalisesta kehityksestä äidin ensisijaiseksi tehtäväksi voidaan nähdä riittävän herkkä vastaaminen lapsen varhaisiin viesteihin. Winnicott puhuu tähän liittyen pikkulapsen spontaanista eleestä, joka on merkki yksilöllisen *itsen*¹⁰ orastavasta kehityksestä. Emotionaalisella tasolla lapsensa viesteille herkistynyt äiti onnistuu normaalissa tilanteessa vastaamaan tällaisiin lapsensa eleisiin niin hyvin, että tämän itsen kehityksen kannalta olennainen niin kutsuttu omnipotenssin vaihe ei pääse häiriintymään. Kyse on kehitysvaiheesta, jossa pieni lapsi elää eräänlaisessa kaikkivoipaisuuden illuusiassa; hän ei kykene vielä erottamaan

⁹ Brittiläiset objektiyhdeoreetikot puhuvat sisäisestä maailmasta kuvatessaan persoonallisuuden rakennetta (Hyrck 2012, 243).

¹⁰ Arkikielessä 'itse' viittaa yksilön omaan persoonallisuuteen, joka on ulkoisessa todellisuudessa sijaitseva vastakohta muille (Akhtar 2009, 777). Winnicottin teorioissa käsitteen sisältö vaihtelee asiayhteyksien mukaan, mutta lähtökohtaisesti se kuitenkin aina käsittää yksilön henkilökohtaisen minuuden eli identiteetin. Winnicottin 'itse' on Freudin 'id:n' tavoin energian ja spontaanin toiminnan lähde. (Davis & Wallbridge 1984, 43–44.) Davisin ja Wallbridgen (1984, 45) mukaan Winnicottin käyttämää 'egoa' ('minää') on mielekästä ajatella "lapsen järjestäytymisenä, jonka lopputuloksena on jokapäiväisen kielenkäytön 'itse': identiteetin tunne, joka tulee itsetunnon myötä".

itseään ympäröivästä todellisuudesta ja luulee siksi hallitsevansa kaikkia tapahtumia. Äidin tulkitessa herkeämättä lapsensa viestejä, esimerkiksi syömisen tarpeesta, ja vastatessa niihin kerta toisensa jälkeen tarkoituksenmukaisella tavalla, lapsi saa tarvittavan kokemuksen *omasta* kyvystään luoda syntyneeseen tarpeeseen tyydytys. Näin äidin herkkä suhtautuminen lapsensa tarpeisiin mahdollistaa lapsen onnipotentin kokemuksen ja tekee siitä jossain määrin jopa järkeenkäypää. (ks. Winnicott 1965, 145; 1981; 99; 2005, 150.)

Winnicott kutsuu tällaista äidillistä hoivaamista ”kannatteluksi” (*holding*). Kannattelu kattaa kaiken sen ympärivuorokautisen hoivan, jota lapsi alussa tarvitsee ja joka mahdollistaa hänen niin kutsutun objektiisuudekehityksensä. Perimmiltään ilmiössä on kyse erilaisten lapselta *reagointia* vaativien ympäristön ärsykkeiden laskemisesta minimiin. Äidin tehtävänä on kannatteleamalla luoda lapselle sellaiset olosuhteet, joissa tämän on mahdollista alkaa rakentaa yksilöllistä minuuttaan (ks. Winnicott 1965, 43–49, 57; 2012, 64.) Toisin sanoen, lapsen kehitystä ei tällaisessa ajattelussa määritä geenit yksinään vaan kyse on ympäristön kyvystä tarjota lapselle tämän luontaisen kehityksen mahdollistava perusta. Kannattelu yleisemmin tarkoittaa sellaista ”tapaa olla olemassa”, joka mahdollistaa ja vauhdittaa lapsen luonnollista kehitystä (Saraneva 2012, 178). Se voidaan ajatella eräänlaisena todellisuuden ”pinnalla” pitämisenä. Ilman kannattelua lapsi vajoaisi auttamatta siihen todellisuuteen, jossa hän on kykenemätön tekemään asioita ja täysin riippuvainen saamastaan hoivasta. Äidin toiminnan avulla hän kuitenkin saa mahdollisuuden ensin tutustua itseensä, ennen kuin on aika vähin erin tutustua siihen todellisuuteen, joka koostuu itsestä irrallisista asioista. Winnicottin ajattelussa äidin tehtävänä onkin näin esitellä maailma lapselle ”sopivan pieninä palasina” (ks. Winnicott 1981, 74–78). Näin äiti tavallaan valmistelee lasta kohtaamaan erilaisia ärsykeitä täynnä olevan maailman omana itsenään. Lapsi on kykenevä kohtaamaan ulkoisen todellisuuden, kun hänen itseytensä rajat ovat muodostuneet riittävän selviksi, kun hänen ihostaan on tullut rajakalvo *minun* ja *ei-minun* välille (ks. Winnicott 1965, 61).

Winnicottin teoriassa tällainen itseksi kehittyminen vaatii tähän asti kuvatusta *objektiin*¹¹ suhteessa olemisesta siirtymisen objektin käyttöön. Objektin käyttö vaatii sen itsenäisyyden hyväksymistä eli sitä, että objektin ymmärretään olevan oma itsenäinen olionsa eikä vain lapsen kaikkivoipaisuuden luomus. Jotta objektia voitaisiin käyttää, sen on siis sijaittava ulkoisessa todellisuudessa lapsen onnipotentin luomiskyvyn ulottumattomissa. Objektin toteaminen itsenäiseksi oliokseen tapahtuu niin kutsutun destruktiivisuuden kautta. Kyse on ilmiöstä, jossa lapsi pyrkii mielikuvissaan kerta toisensa jälkeen tuhoamaan havaitsemansa objektin. ”Objektiäiti” kuitenkin selviää aina muuttumattomana näistä tuhoamisyrityksistä huolimatta, mikä vahvistaa

¹¹ Psykoanalyttisena käsitteenä objektilla viitataan usein henkilöön tai henkilön osaan, vaikkakin termin käyttö alan kirjallisuudessa onkin sekava (Davis&Wallbridge 1984, 55). Tässä tapauksessa objektilla viitataan nimenomaan äitiin.

lapsen tunnetta siitä, että se on hänen luomis- ja tuhoamisvoimansa ulkopuolella oleva itsenäinen olionsa. Nimestään huolimatta destruktiivisuus ei suinkaan sisällä vihaa vaan nautintoa ja riemua siitä, että äiti on todellinen olio. (ks. Winnicott 2005, 118–121, 126–127.) Lapsen oivallus objektin itsenäisyydestä kuitenkin johtaa siihen, että hän voi huoletta alkaa osoittaa äitiä kohtaan aggressiivisia taipumuksiaan. Objektin ollessa todellinen lapsi voi turvallisesti vihata sitä, torjua sen ja kapinoida sitä vastaan. Kaikki tällainen kuitenkin vain vahvistaa lapsen kokemia rakkauden, hyväksynnän ja luottamuksen tunteita objektia kohtaan sekä opettaa häntä itseään sietämään mielikuvissaan tapahtuvaa destruktiivisuutta ja omaa luonnollista aggressiotaan. (Davis & Wallbridge 1984, 85.) Näin ihmisen myötäsyttyisen aggressio ja tuhoavuus tulevat kohdatuiksi ja hyväksytyiksi lapsen varhaisessa objektisuhteessa, jossa samalla saavutetaan yksilön persoonallisuuden riittävä integroituminen (ks. Winnicott 1981, 267–268).

3.2.2 Peilaus

Tällaisessa itseksi kasvattamisessa voidaan ymmärtää olevan kyse eräänlaisesta *peilaamisesta*, jossa hoivaaja ikään kuin heijastaa omalla lempeällä suhtautumisellaan lapselle tämän sisäisten ominaisuuksien hyväksyttävyyttä. Winnicottin mukaan nimenomaan äidin kasvot toimivat varhaisena peilinä lapselle; lapsen ja äidin katseiden kohdatessa lapsi päättelee siitä, miten äiti häntä katsoo, sen mitä hänessä itsessään on. (ks. Winnicott 2005, 149–151.) Tästä voidaan ymmärtää, että esimerkiksi vihaisesti lapsensa itkuun suhtautuva vanhempi ei tule peilanneeksi lapselle tällaisen tunteen hyväksyttävyyttä. Tommy Hellsten (1992, 22–24) on havainnollistanut peilaustapahtumaa seuraavasti:

Lapsi on ominaisuutena loputtoman rikas, täynnä elämän runsaita mahdollisuuksia. Mutta nämä mahdollisuudet ovat ikään kuin lapsen selän takana, hänen näkymättömissään ja ulottumattomissaan. Ne ovat mahdollisuuksia, eivät mitään automaattisesti toteutuvia faktoja. Tästä syystä lapsi tarvitsee eteensä peilejä, joihin katsomalla hän näkee, kuka hän on, mitä hänen selkänsä takana on. Peileinä toimivat muut ihmiset - - Jos lapsi esimerkiksi kokee voimakasta surua, hän ei ole siitä aluksi tietoinen, suru on, mutta lapsi ei käsitä sitä omaksi surukse, osaksi häntä itseään. Jos lapsen suru näkyy peilistä, se merkitsee, että lapsi ottaa surun tunteen omalle itselleen ja omaksi itsekseen. Lapsen psyykkinen johtopäätös on tällöin, että minä saan olla surullinen, surun tunne on hyvä asia. Suru näkyy peilistä silloin, kun äiti tai isä näkee sen, hyväksyy sen ja antaa lapselle tilaa elää suruaan. Jos vanhemmilla ei ole itsessään tilaa suru-nimiselle tunteelle, he eivät kykene näkemään sitä lapsessaankaan. Peili mykistyy tässä kohtaa eikä se näytä sitä mitä lapsessa on.

Vanhempi voi olla niin vahvasti juuttuneena omiin ajatuksiinsa, että hän tulee heijastaneeksi lapselle ainoastaan omia mielentilojaan. Tällöin lapsi ei näe itseään vaan ainoastaan vanhemman kasvot ja niistä heijastuvan mielentilan. Tämä voi johtaa siihen, että lapsi alkaa ennakoida hoivaajan mielialoja tämän kasvoniilmeitä tarkkailemalla. Näin lapsi voi oppia jo varhain suojelemaan sisintään ulkoisilta loukkauksilta. Hän oppii kasvoniilmeitä tarkkailemalla ennustamaan, milloin hänen on turvallista olla spontaani ja milloin hänen taas kannattaa kätkeä omat tarpeensa, jotta ne eivät tulisi suhteessa torjutuiksi. Tämä kaikki verottaa valtavasti lapsen voimavaroja. Tällainen lapsi kasvaa ymmärtämättä sitä, mitä peilit ovat ja mitä ne voisivat hänelle tarjota; hän saattaa katsoa peiliin ainoastaan havainnoidakseen sitä, nähdäkseen siitä sen, miltä hänen on mahdollisesti puolustauduttava. (ks. Winnicott 2005, 151–152.)

Objektisuhdeteoreettisesti ajateltuna yksilön saaman varhaisen hoivan laadulla on siis valtava merkitys siihen, millaiseksi hänen käsityksensä itsestään ja suhteestaan erilaisiin objekteihin täynnä olevaan ulkoiseen todellisuuteen kehittyä. Tässä kaikessa voidaan ymmärtää olevan kyse siitä, miten meidät on kehityksemme varhaisvaiheissa nähty. Winnicottin mukaan yksilön persoonallisuuden muodostuminen etenee täydellisestä ympäristöön sulautumisen vaiheesta ensin kokemukseen *minästä*, joka tarkoittaa ”kaikki muu on *ei-minua*”, ja vasta tämän jälkeen seuraa oivallus *minä olen*, joka merkitsee yksilön ymmärrystä hänen kyvystään koota kokemuksia, rikastaa itseään sekä olla kanssakäymisissä ulkoisen todellisuuden kanssa. Jälkimmäiseen vaiheeseen liittyy myös kokemus nähdä tulemisesta: ”joku näkee ja ymmärtää minun olemassaoloni; minä tarvitsen sitä, että minut tunnustetaan olevaiseksi”. Vanhemman herkkä suhtautuminen lapseensa mahdollistaa sen, että lapsi voi näin alkaa *todella* elää. Samalla se luo lapselle käsityksen maailmasta hyvänä paikkana. (Winnicott 2012, 64; 1981, 88; 1965, 61.)

3.3 Teoria väärästä itsestä

Edellisessä luvussa kuvattu winnicottlainen näkökulma yksilön emotionaalisesta kehityksestä voidaan ymmärtää pitkälti mukautuvan ympäristön mahdollistamana prosessina. Teoriassa tällainen kehitys voi ottaa paikkansa ainoastaan silloin kun ympäristön tarjoama hoiva on riittävän hyvää. Winnicott kuitenkin uskoi, että tällainen riittävyys olisi luonnollinen ilmiö, joka on seurausta äidin ”biologisesta orientoitumisesta” pikkulapseensa. Toisin sanoen, ollakseen lapselleen riittävän hyvä äiti (*good-enough mother*) naisen ei tarvitse erikseen opetella äitinä olemista eikä hänellä tarvitse olla siitä aiempaa kokemusta. Äidin riittävän hyvä hoiva juontaa siitä, kun nainen lapsen saadessaan joutuu tietynlaisen psykologisen tilan valtaan, joka mahdollistaa hänen erityiskykynsä olla herkistyneenä lapsensa viesteille niin hienovaraisella tasolla, että pystyy *tuntemaan* tämän tarpeet

itsessään ja siksi vastaamaan niihin lähes täydellisesti. (Winnicott 1965, 74; 1981, 213; 2012, 61–63.) Tässä mielessä riittävä perusta itseyden kehitykselle on useimmissa tapauksissa saatu kuin itsestään.

Vanhemman oma sairaus voi kuitenkin häiritä tällaista äidillistä tilaa ja sitä kautta vaikuttaa myös äidin ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen (ks. Winnicott 2006, 22). Winnicottin ajattelussa äidin omat lapsuudenaikaiset kokemukset varhaisesta hoivasta vaikuttavat tiedostamattomina hänen kykyynsä toimia itse äitinä (ks. myös Davis & Wallbridge 1984, 103), jolloin riittävän hyvä hoiva ei luonnollisuudestaan huolimatta ole aina itsestään selvää. Tutkimuksissa onkin huomattu, että esimerkiksi vanhemman omalla lapsuudenaikaisella kaltoinkohteluhistorialla ja erityisesti sen seurauksena syntyneellä traumaperäisellä stressihäiriöllä (PTSD) voi olla vaikutusta hänen kykyynsä säädellä omia lapsen emotionaalisen viestinnän (kuten itkun) synnyttämiä tunnereaktioitaan sekä vastata tällaisiin lapsensa viesteihin vaadittavalla herkkyydellä (esim. Buisman ym. 2018, 31; Perizzolo Pointet ym. 2018, 108). Winnicottin teoriassa tällaisen herkkyyden puuttumisen seurauksena lapsen yksilöllinen kehitys häiriintyy ja hänelle kehittyy ”väärä itse” (Winnicott 2006, 24).

Väärä itse (*false self*) on seurausta hoivaajan kyvyttömyydestä tulkita lapsensa viestejä ja vastata niihin tarkoituksenmukaisella tavalla. Tällainen hoivaaja ei onnistu mahdollistamaan lapsensa omnipotenttia kokemusta, koska hän toistuvasti epäonnistuu kohtaamasta lapsensa spontaania elettä. Kohtaamisen sijaan hän korvaa lapsen eleen omalla eleellään, johon lapsi joutuu myöntymään. Myöntyminen hoivaajan eleeseen tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsi alkaa reagoida ympäristönsä ärsykkeisiin, mikä keskeyttää hänen luonnollisen kehityksensä. Hänen ”aidon itsensä” tilalle asettuu ympäristön vaatimuksiin reagoiva väärä itse, jonka toiminta ulkoisesti vaikuttaa siltä, että lapsi olisi hyväksynyt tilanteen, mutta todellisuudessa kyse on siitä, että lapsen oman tahdon on korvannut joukko erilaisia reaktioita. Yksilö alkaa näin elää valheeseen perustuvaa elämää, joka ulkoisesti saattaa vaikuttaa hänen omaltaan, mutta joka todellisuudessa on muodostunut juuri hänen varhaisuhdettaan dominoineen hoivaajan määräämällä tavalla. (Winnicott 1965, 145–146; 2006, 24.)

Väärän ja aidon itsen keskeinen ero on siinä, että ainoastaan aito itse voi tuntua todelliselta. Aito itse (*true self*) on ideana jotakin sellaista, joka ”kokoa yhteensä kaikki elävänä olemisen kokemuksen yksityiskohdat”. Väärä itse sen sijaan saa olon tuntumaan epätodelliselta tai tyhjänpäiväiseltä. Sen kommunikaatio ei tunnu aidolta, koska se ei sisällä yksilön itseyden ydintä, aitoa itseä. Tällaisen itseyden ytimen ei koskaan tulisi joutua taipumaan ympäristön vaatimusten edessä. Mikäli lapsen varhainen ympäristö ei näe tätä ydintä, on se kätkeytyvä väärän itsen alle, jotta se ei joutuisi kohtaamaan osakseen koitunutta riistoa – sitä että siitä lähtöisin olevat viestit eivät tule

suhteessa kohdatuiksi. Suotuisan kehityksen myötä erilaiset kompromissit kuitenkin tulevat mahdollisiksi niin, että yksilö voi tarvittaessa olla muutakin, kuin mitä hänen sisimpänsä sanoo hänen olevan. Tällöin kyse ei kuitenkaan ole tämän sisimmän riistosta vaan ainoastaan sosiaalisesta esiintymistavasta. Ihmiselle on kuitenkin hyvin tuskallista, mikäli hänen aito itsensä ei koskaan tule nähdyksi ja sitä suojelemaan muodostunut ja valheeseen perustuva ulkokuori sen sijaan tulee kohdelluksi ”aitona”. Winnicottin mukaan tällainen vääränä itsenä eläminen voikin ääritapauksissa johtaa itsemurhaan. (Winnicott 1965, 133, 146–150.)

4 TEORIAN YHTEENVETOA

Tiedättehän, että jos jotakuta säikäyttää kovin usein, hän muuttuu helposti näkymättömäksi - - Ninniä säikäytteli pahasti eräs täti, joka oli ottanut tytön hoiviinsa, vaikkei pitänyt hänestä. Tapasin tädin ja hän oli kauhea. Ei vihainen, käsitättkö, sellaisenhan voi ymmärtää. Hän oli vain jäätävän kylmä ja ironinen.¹²

Esittelemäni näkymätön lapsi on henkilökohtaisista kokemuksistani kumpuava hypoteesi psyykkisesti oireilevasta lapsesta, joka ulosanniltaan muistuttaa ”tavallista” lasta. Olen edellisissä luvuilla pyrkinyt rakentamaan kuvaa tällaisesta lapsesta, joka peittää ulkopuolisilta katseilta oman sisäisen tilansa mukailemalla ympäristönsä odotuksia. Ajatus tällä tavalla ilmenevästä psyykkisestä oireilusta on päinvastainen niille käsityksille, joita esimerkiksi oppilaan psyykkiseen oireiluun on liitetty (vrt. Ojala 2017, 13).

Olen ehdottanut, että näkymättömyydessä olisi perimmiltään kyse yksilön omaksumasta tavasta hallita omaa sisäistä kaaostaan. Tällainen ajatus on lähellä Taipaleen (2016, 25–26) tulkintaa ilmiöstä tietynlaisissa olosuhteissa opittuna puolustusmekanismina, jonka tarkoituksena on etukäteen varjella itseä ”psykologisilta loukkauksilta”. Näkymättömyydessä saattaa näin olla kyse yksilön omaksumasta tavasta hallita itsesyytösten kaltaisten tuottamattomien selviytymiskeinojen aiheuttamaa tuskaa. Tällöin psykologisilta loukkauksilta suojautuminen voisi tarkoittaa yksilön tapaa vältellä sellaisia ulkoisia ärsykeitä, joiden hän on huomannut laukaisevan itsessään epämiellyttäviä tunteita. Tällainen voidaan ymmärtää ehdollistuneena välttelytoimintana, jossa trauman kokenut toimii refleksiivisesti uskomustensa mukaisella tavalla. Hänen mielensä on oppinut yhdistämään yhden tapahtuman toiseen, mistä johtuen hän on ehdollistunut reagoimaan ärsykkeeseen. Ärsyke saattaa jo itsessään nostaa hänelle pintaan tunteen sitä yleensä seuranneesta kokemuksesta, minkä vuoksi trauman kokenut on oppinut tässä tilanteessa toimimaan ärsykettä seuraavaa kokemusta ehkäisevällä tavalla. Kyse ei ole siis ainoastaan ulkoisen ”todellisen” uhkan ennaltaehkäisystä vaan myös oman pelottavan psyykkisen toiminnan välttämistä ja siltä pakenemisesta. (Ks. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 208–211.) Näin herkästi syyllisyyttä poteva näkymätön lapsi olisi taipuvainen välttelemään kaikenlaisia tilanteita, joissa on riskinä kokea syyllisyyden tai häpeän tunteita.

¹² Ote *Kertomus näkymättömästä lapsesta* -sadusta (Jansson 2010, 89).

Taipaleen (2016, 26) mukaan sadun Ninnin varhaisessa kasvuympäristössä häpeä ja itsensä ilmaiseminen olivat lapsen kokemuksissa aina olleet lähellä toisiaan. Näin ajateltuna itsensä ilmaisemisesta seuraava toisen *huomion* keskittyminen itseän lienee näkymättömälle lapselle aina jossain määrin ehdollinen ärsyke, josta on vaarana seurata häpeää. Ystäväni tapauksen perusteella kyse on nimenomaan huomion keskittymisestä, eikä sinänsä esillä olemisesta; hänen tapauksessaan kaikenlainen huomiota herättävä toiminta sisälsi häpeän tuntemisen riskin. Tästä voidaan päätellä, että koska kaikenlainen poikkeavuus voi herättää muiden huomion, näkymätön lapsi pyrkii olemaan antamasta itsestään ulospäin millään tavalla poikkeavaa kuvaa. Näin ajateltuna näkymätön lapsi ei voisi näyttäytyä koululuokassa käyttäytymisensä puolesta poikkeavana ääripäätapauksena (vrt. Ojala 2017). Onkin huomattava, että sadun Ninni on perillä sosiaalisista normeista ja tekee asiat odotusten mukaisesti. Se mikä hänessä on näkymätöntä ei sinänsä ole hänen ulkomuotonsa vaan hänen aktiivinen minuutensa, hänen toimintansa, joka ”on täysin ulkopuolisen todellisuuden määrittämää”. (Taipale 2016, 22.) Silloin kun tämä ulkopuolinen todellisuus odottaa lapselta jotakin, joka käytännössä tarkoittaisi vaikkapa iloista ja aktiivista toimintaa, ei näkymätön lapsi voisi olla toteuttamatta tällaista häneen kohdistettua odotusta, sillä muuten hän näyttäytyisi poikkeavana odotukset täyttämättä jättävänä yksilönä.

Häpeän kokemisen juuret ovat löydettävissä yksilön varhaisista kehitysvaiheista, joissa lapsen itsenäistymispyrkimyksiä ei ole riittävän hyvin ymmärretty (Almqvist 2004, 44). Voidaankin olettaa, ettei näkymättömän lapsen varhaista kehitystä ole ollut tukemassa ’riittävän hyvää äitiä’. Varhaisen äiti-lapsi-suhteen merkitystä korostavaan objekti-suhteeseen ajatteluun kuuluu näkemys siitä, että ollessaan riippuvainen objektin (usein äiti) olemassaolosta lapsi tulee jo varhain sisäistäneeksi osia tästä objektista siten, että ne muodostavat osan hänen kehittyvästä minuudestaan (ks. Davis 1995, 36–37). Mitä nämä sisäistetyt osat sitten voisivat näkymättömän lapsen tapauksessa olla? Yksi vastaus voisi löytyä hänen varhaisen hoivaajansa oman ongelman laadusta.

Välipakka ja Lehtosaari (2012, 109) ovat narsismia käsittelevässä teoksessaan kiteyttäneet näkemyksensä narsististen vanhempien lasten kohtaloista seuraavasti: *Älä pyydä mitään, älä ole tyytymätön, älä loukkaannu, älä näytä kiukkua, älä ole vaivaksi. Ole hyvä lapsi. Ole näkymätön lapsi.* Tällaiset piirteet kieltämättä tuntuisivat istuvan ajatukseen myös minun tarkoittamistani näkymättömistä lapsista. Taipale (2016, 25) tulkitsee näkymättömän lapsen eräänlaiseksi menestyshakuisen narsistin vastakohtaksi. Näkymätön lapsi voisikin näin olla ikään kuin kolikon kääntöpuoli suhteessa, jota dominoi itseriittoinen ja kontrolloiva narsistivanhempi. Ajattelen itse tällaisen suhteen valetun yhdestä ja samasta aineesta, häpeästä, jolloin toiminnan määräämä rakennusaine on siis molemmin puolin sama mutta sen hallitsemiseksi muodostuneet keinot täysin päinvastaiset: siinä missä narsistin sanotaan janoavan mainetta ja kunniaa kyetäkseen sietämään

itseään, näkymätön lapsi pyrkii olemaan kaikessa tekemättä itsestään numeroa (ks. myös Taipale 2016, 26). Toisin sanoen, narsistin nostaessa itseään jalustalle todistellakseen omaa ylivertaisuuttaan, näkymätön lapsi pyrkii viimeiseen asti välttämään tällaiseen valokeilaan joutumista. Tässä mielessä vastauksen näkymättömän lapsen kokemaan syvälle juurtuneeseen häpeään voisi ajatella löytyvän sellaisesta varhaislapsuuden äiti–lapsi-suhteesta, jota häirinnyt narsistinen häpeä olisi jossain määrin tullut sisäistetyksi osaksi yksilön ydinkäsitystä itsestään. Winnicottin ajattelussa tällainen äidin oma ”sairaus” voi häiritä hänen kykyään kohdata lapsensa emotionaalisia tarpeita (ks. Winnicott 2006, 22). Näin lapsen itseyden kehitys ja siihen kuuluvat itsenäistymispyrkimykset ovat tällaisessa suhteessa saattaneet jäädä vaille riittävää ymmärrystä.

Mikäli narsistinen vanhempi olisi oman häpeänsä kanssa selviytyäkseen tarvinnut lasta eräänlaisena syntipukkina, ”johon kaadetaan hankalat asiat” ja joka ”vapauttaa vanhemman kantamasta vastuuta omista ongelmistaan ja omasta elämästään” (Hellsten 1998, 41), voidaan lapsen selviytymisen kannalta ymmärtää yksinkertaisimmaksi vaihtoehdoksi tällaiseen rooliin alistuminen. Sellaisilla vanhemmilla, jotka eivät kykene näkemään lastaan omana itsenäisenä yksilönään, voi olla taipumusta manipuloida lapsensa ajatuksia ja tunteita siten, että lapsen psyyke alkaa mukailla heidän omia toiveitaan. Tällaisessa suhteessa vanhempi käyttää hyväkseen lapsen kiintymystä itseensä saaden tämän tarvittaessa tuntemaan syyllisyyden ja rakkaudettomuuden tunteita. (ks. Kerig 2005, 8, 11–12.) Tällaiset vanhemmat siis kasvattavat lapsiaan mielivaltaisesti¹³. Toimiessaan lapsensa kanssa tällä tavoin epäjohdonmukaisesti vanhempi saattaa luoda lapselle turvattoman kiintymyssuhteen (Gerhardt 2007, 180). Tällaisten traumaattisten kiintymyssuhteiden tiedetään vaikuttavan ihmisen oikean aivopuoliskon hermoston kehitykseen niin, että yksilöllä on myöhemmin taipumusta tukeutua stressin käsittelyssä nimenomaan tuottamattomiin selviytymiskeinoihin (Schoore 2002). Näkymättömän lapsen varhaislapsuudestaan saama perusta voisi näin olla altis erilaisten itseen kohdistuvien loukkausten kokemiselle. Erityisesti silloin, jos hänen varhainen hoivaajansa olisi vielä myöhemminkin käyttänyt lasta oman häpeänsä käsittelyn välineenä, voidaan ajatella, että lapsen jo varhaiskehityksensä vaiheessa sisäistämä häpeä saisi hänet helposti taipumaan stressin käsittelyssä itsesyytöksiin. Tässä mielessä näkymättömyys ei ehkä ole selviytymiskeino (*coping mechanism*) vaan pikemminkin pitkittyneen selviytymiskeinon hallitsemiseksi muodostettu toimintatapa. Emotionaalisen trauman kannalta katsottuna se on yksilön näennäisen normaalin persoonallisuuden osan keino pitää yllä tavallisen arkielämän mahdollistavaa sisäistä tasapainoa (ks. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 55).

¹³ Tällaista mielivaltaa voidaan havaita myös tämän tutkimuksen alussa esitetyssä *Järjestyssäännöt*-listassa.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen alkuperäisenä tavoitteena oli tarkastella hypoteettisen näkymättömien lasten ryhmän edustajia ja heidän koulukokemuksiaan. Koska tällaisen ryhmän edustajien tavoittaminen kuitenkin osoittautui tutkimuksen edetessä hankalaksi, ei tutkimuksella voida suoraan vastata kysymyksiin, jotka koskisivat nimenomaan oletetun kaltaisia näkymättömiä lapsia. Tästä johtuen tutkimustehtäväksi muodostui ilmiön tarkastelu laajemmassa psyykkisesti oireilevien lasten kontekstissa siten, että näkymättömiin lapsiin liittyvät käsitykseni ohjasivat tarkastelua mutta tulivat siinä samalla myös itse kriittisesti tarkastelluiksi käytetyn aineiston valossa. Näkymättömiä lasta laajemmassa kuvassa tutkimus käsittelee erilaisia kaltoinkohtelutapauksia, joiden voidaan yleisemmin katsoa kuuluvan perheväkivaltaa kokeneisiin sisäänpäin kääntyneesti oireileviin lapsiin (vrt. Ojala 2017). Nimikkeen käyttöä oman tutkimukseni osalta pohdin enemmän luvussa 6.1. Puhun tässä yleisemmin kaltoin kohdelluista lapsista korostaakseni ympäristön vaikutusta kuvattuun oireiluun.

Tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan vastata Ojalan (2017, 112–113) esittämään tarpeeseen tutkia psyykkisesti oireilevien oppilaiden omia ajatuksia ja tunteita. Tavoitteena on laadullisin keinoin kuvata sitä kokemusmaailmaa, jota tällaiset lapset elävät, jotta esimerkiksi opettajat voisivat omassa työssään paremmin ymmärtää kaltoin kohdeltujen lasten ajattelua ja tätä kautta ehkä myös tunnistaa heitä paremmin apua tarvitseviksi lapsiksi. Nostamalla näin esiin kaltoinkohdeltujen ”omaa ääntä” tarkoituksena on myös problematisoida lapsen ulkoista käyttäytymistä korostavaa havainnointitapaa sekä ehdottaa havainnoinnin kohdentamista pelkän käyttäytymisen sijasta koskemaan koko lasta siten, ettei esimerkiksi oppilaan ulkoinen käyttäytyminen pääsisi opettajan silmissä määrittämään lapsen tilannetta muita mahdollisia merkkejä enemmän.

Yleisemmin kyse on otteeltaan kvalitatiivisesta elämäkertatutkimuksesta, jonka tiedonkäsitystä voisi luonnehtia maltilliseksi käsitteelliseksi relativismiksi. Tällaisessa ajattelutavassa ihmisten ymmärretään jäsentävän todellisuutta eri tavoin erilaisista käsitejärjestelmistä ja intresseistä käsin (Raatikainen 2004, 41). Tällainen tiedonkäsitys ilmenee tutkimuksessa eritoten sen pyrkimyksessä tarkastella, millaisilla tekijöillä saattaisi kaltoinkohdeltujen elämässä olla vaikutusta heidän yksilölliseen tapaansa hahmottaa todellisuutta. Esittelen seuraavaksi keskeisimmät tutkimusprosessiin vaiheet.

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Millaisena kaltoinkohdellun oireilu ilmenee?

1.1 Millaisena itsearvioitu käyttäytyminen näyttäytyy?

1.2 Millainen kokemusmaailma kuvatun käyttäytymisen taustalta on löydettävissä?

2. Millaiset tekijät saattavat vaikuttaa siihen, ettei kaltoinkohdeltu hae apua tilanteeseensa?

Ensimmäisen kysymyksen tarkoituksena on tarkastella aineistoa suhteessa niihin käsityksiin, joita Ojalan (2017) tutkimuksessa haastatellut opettajat liittivät sisäänpäin kääntyneeseen oireiluun. Tällöin kiinnostus on erityisesti käyttäytymisessä, joka näkymättömän lapsen hypoteesissa on jotakin muuta, kuin hiljaa olemista ja vetäytymistä. Lisäksi tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millainen kokemusmaailma kuvatun käyttäytymisen taustalta on löydettävissä, toisin sanoen, millaiset mielikuvat, tunteet ja asenteet värittävät tällaisten lasten ajattelua suhteessa heihin itseensä ja muihin ihmisiin. Hypoteesina on, että sellaisten kaltoin kohdeltujen lasten, jotka pyrkivät peittämään oman tilanteensa, kokemusmaailmoissa esiintyisi syvää häpeää, syyllisyyttä ja itseinhoa.

Toisen kysymyksen tarkoituksena on selvittää niitä kokemuksia, jotka voisivat vaikuttaa siihen, ettei lapsi kerro huonosta kohtelustaan eikä halua erottua joukosta (ks. Lepistö 2010, 99). Kiinnostuksena tässä on erityisesti se, millaiset ulkoiset tekijät saattaisivat vahvistaa tai tukea tällaista avun hakemisen estävää ajattelua. Oletuksena on, että myös ”ei-kaltoinkohteleva” ympäristö voisi omalla ymmärtämättömällä suhtautumisellaan tulla vahvistaneeksi lapsen kokemusta siitä, ettei ulkopuolista apua ongelmaan olisi saatavilla.

5.2 Aineisto

Tutkimusaineistona käytettiin elämäkerrallista materiaalia, jonka keräsin lapsuudessaan perheväkivaltaa kokeneilta aikuisilta tämän tutkimuksen tarpeisiin. Aineisto koostui yhteensä yhdeksästä kirjoituspyynnöllä kerätystä tarinasta, joista pisin oli noin 16 sivua ja lyhyin kolme sivua pitkä. Kokonaisuudessaan aineisto oli 91 sivua (kirjasinkoko 12, riviväli 1,5). Tutkimukseen osallistuneet olivat kaikki täysi-ikäisiä naisia, joilla oli kokemusta lapsuuden- ja nuoruudenaikaisesta perheväkivallasta (osallistujan sukupuoli ei ollut osallistumiskriteerinä, perheväkivaltakokemukset olivat). Vanhin osallistuja oli syntynyt vuonna 1967, ja nuorin vuonna 1991. Osallistujien keski-ikä oli 36 vuotta. Kokonaisuudessaan aineistossa kuvattu kaltoinkohtelu kattoi fyysisen ja psyykkisen väkivallan, laiminlyönnin, seksuaalisen hyväksikäytön sekä epäsuoran

väkivallan kriteerit (vrt. esim. Paavilainen 1998, 77–79). Koetun kaltoinkohtelun laatu vaihteli tarinasta riippuen. Koko aineistolle yhteistä oli psyykkisen väkivallan ja laiminlyönnin kokeminen. Kaikissa tarinoissa keskityttiin kuvaamaan pääasiassa äidin taholta koettua kaltoinkohtelua, mihin suurinta osaa kirjoittajista oli ennalta ohjeistettu.

Aineistonkeruun tarkoituksena oli kohdentaa kirjoituspyyntö sellaisille henkilöille, jotka voisivat kokemustensa puolesta edustaa oletetun kaltaisia näkymättömiä lapsia. Osallistujia ohjeistettiin kirjoittamaan vapaamuotoinen ”oma tarinansa”, jonka lomassa he käsitelisivät myös tutkimuksen kannalta kiinnostavia aiheita, kuten koulukokemuksia. Tässä mielessä tutkimus ei edusta puhtaasti elämäkerrallista traditiota, sillä siinä ollaan kiinnostuneita yksilöiden elämästä pitkälti etukäteen rajattujen aihepiirien kannalta (vrt. Syrjälä 2010, 257). Kuvailisin itse tutkimusta elämäkerrallisuuden sijasta mieluummin eettisesti ohjautuneeksi, sillä valitsemani aineistot ja niiden keräämiseen käyttämäni menetelmät määräytyivät pitkälti eettisyyden eikä niinkään tutkimuksen tavoitteellisuuden kautta. Tätä käsittelen enemmän luvussa 5.3.

Aineisto kerättiin kahdessa osassa noin vuoden aikana (syksy 2017 – syksy 2018) ja sen keräämiseen käytettiin kahta erilaista kirjoituspyyntöä (ks. luvut 5.2.1 ja 5.2.2). Ensimmäisellä aineistonkeruukierroksella (elo–lokakuu 2017) kerätty aineisto (yhteensä kahdeksan tarinaa) oli kohdistettu äitiensä taholta kaltoinkohtelua kokeneille täysi-ikäisille avoimen kirjoituspyynnön avulla. Aineistonkeruuta kuitenkin jatkettiin uudella kirjoituspyynnöllä, joka pyrittiin aiempaa tarkemmin kohdentamaan tutkimuskohdetta paremmin vastaaville henkilöille. Tämä tehtiin yhdessä Ensi- ja turvakotien liiton *Ylisukupolvisen kaltoinkohtelun katkaisu* (YKK) -hankkeen kanssa tarjoamalla kirjoituspyyntöä suoraan tutkimukseen sopiville henkilöille. Tässä vaiheessa äidin taholta koettu kaltoinkohtelu ei enää ollut osallistumiskriteerinä. Uudella aineistonkeruukierroksella onnistuttiin kuitenkin keräämään vain yksi uusi tarina, minkä seurauksena myös olemassa olevaa aineistoa täydennettiin uuden kirjoituspyynnön avulla. Kaiken kaikkiaan sekä uuteen että vanhaan kirjoituspyyntöön vastasivat yhteensä seitsemän kirjoittajaa. Lopullisesta aineistosta yksi tarina oli kerätty pelkästään ensimmäisellä kirjoituspyynnöllä ja yksi toisella. Käsittelen seuraavaksi näitä kolmea tutkimuksessa käytetyn aineiston muodostamiseen johtanutta vaihetta.

5.2.1 Ensimmäinen aineisto

Valta-osa tutkimuksen aineistosta kerättiin ensimmäisellä kirjoituspyynnöllä, joka julkaistiin avoimena muutamien aihepiiriin sopivien järjestöjen sosiaalisen median verkkokanavilla. Olin yhteydessä muutamaa lastensuojelun tai mielenterveysongelmien parissa työskenteleviin toimijoihin, joista kirjoituspyynnön julkaisivat Narsistien uhrien tuki ry, Mielenterveysomaisten

keskusliitto FinFami sekä dissosiaatiohäiriötä käsittelevän kokemusteoksen ympärille rakennettu, tuohon aikaan noin 700 jäsenen, *Viisi naista, sata elämää* -Facebook-yhteisö. Lisäksi Ensi- ja turvakotien liitto välitti kirjoituspyyntöni suoraan kahdelle valitsemalleen osallistujalle. Ensimmäisen kirjoituspyynnön kautta tavoitettiin yhteensä kahdeksan tarinaa, joista kuusi lähetettiin minulle henkilökohtaisesti sähköpostitse ja kaksi välitettiin edellä mainitun kolmannen osapuolen kautta.

Olin siis tässä vaiheessa pyrkinyt lähestymään tarkastelemaani ilmiötä rajaamalla sen kaltoinkohtelua äitiensä tahoilta lapsuudessaan kokeneisiin henkilöihin. Ajatuksena oli vielä tällöin tarkastella yleisemmin äitien kaltoin kohtelemien lasten kokemuksia, joiden kautta odotin pystyväni löytämään myös oletetun näkymättömien lasten ryhmän edustajia. Kerroin kirjoituspyynnössä tekeväni tutkimusta ”psykkisesti epävakaiden äitien kaltoinkohtelemista lapsista”. Jättäydyin tässä vaiheessa tarkoituksella puhumasta ”näkymättömistä lapsista”, sillä koin termin käyttämisen sen monitulkinnallisuuden vuoksi harhaanjohtavana. Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella nimenomaan tutkimushypoteesin mukaisia kaltoinkohtelutapauksia eikä sitä, miten ”näkymättömyys” ymmärretään, jolloin sanan jättäminen pois kirjoituspyynnöstä oli perusteltua. Puhuessani ”psykkisesti epävakaita äideistä” pyrin myös rajaamaan osallistujakuntaa sellaisiin henkilöihin, joiden kokemaan kaltoinkohteluun olisi liittynyt vanhemman kaoottista, arvaamatonta tai impulsiivista käyttäytymistä, jonka tutkimuksen taustateorian valossa ajattelin yhdeksi mahdolliseksi näkymättömyyttä synnyttäväksi tekijäksi. Ajattelin psykkinen epävakauden mainitsemisen lisäksi herättävän mielikuvia psykkinisestä väkivallasta, jonka niin ikään ymmärsin lapsen näkymättömyyden taustalle. Tarkoituksena oli siis rajata osallistujakuntaa tietynlaisia kokemuksia omaaviin henkilöihin, joiden joukosta ajattelin tavoittavani etsimiäni näkymättömiä lapsia.

Olin laatinut osallistujille laajan lomakkeen erilaisia apukysymyksiä (Liite: Apukysymyslomake), joiden tarkoituksena oli johdatella heitä käsittelemään tarinassaan tutkimuksen kannalta kiinnostavia teemoja. Tällainen toimintatapa poikkeaa perinteisen elämäkerrallisen aineiston keräämisestä (vrt. Roos 1987, 28). Ajatuksena oli, että keräämällä mahdollisimman paljon tietoa valitsemieni teemojen alta tulisin saaneeksi riittävän selkeän kuvan sellaisista piirteistä, joita olin ystäväni tapauksen perusteella pitänyt ilmiölle ominaislaatuina. Koin, että tällainen suhteellisen ohjattu lähestymistapa oli täysin vapaata kirjoittamista tehokkaampi tapauksessa, jossa kiinnostukseni kohdistui koko lasten kaltoinkohtelun ilmiötä huomattavasti pienempään osaan, joka minun olisi pystyttävä aineistosta paikantamaan. Apukysymysten käyttö ei ollut tutkimukseen osallistumisen kannalta välttämätöntä, mutta kaikki ensimmäiseen kirjoituspyyntöön osallistuneista kuitenkin tarttuivat niihin. Suurin osa henkilökohtaisesti

sähköpostitse minuun yhteyttä ottaneista kirjoittajista pyysi apukysymyksiä ennen varsinaiseen kirjoitustyöhön ryhtymistä, ja ne, jotka olivat kirjoittaneet tarinansa ilman apukysymyksiä, halusivat täydentää sitä vielä jälkikäteen apukysymyslomakkeen varassa.

Esitin apukysymyslomakkeessa suhteellisen tarkkoja – ehkä epäolennaiseltakin vaikuttavia – kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli auttaa kirjoittajaa pohtimaan menneisyyttään mahdollisesti myös sellaisiltakin kanteilta, joita hänellä ei muuten olisi tullut mieleen mainita. Esimerkiksi *äiti*-teeman alle valitsemani kysymys ”oliko äitisi käyttäytymisessä joitakin toistuvia tapoja?” saattaa sellaisenaan vaikuttaa epäolennaiselta; kuitenkin esimerkiksi ystäväni tapauksessa kaltoinkohtelijan tietynlaiset usein toistuneet käyttäytymismallit vaikuttivat olennaisesti liittyneen lapsen tapaan ennakoida väkivaltaa omaa käyttäytymistään säätelemällä. Olinkin valikoinut apukysymykset pitkälti ystäväni tapauksesta tekemieni havaintojen valossa.

Ensimmäisellä kirjoituspyynnöllä kerätty aineisto osoittautui tutkimusongelman kannalta hankalaksi, koska sen perusteella oli erittäin vaikea tulkita yhtäkään tarinaa näkymätöntä lasta kuvaavaksi. Ongelma liittyi pääasiassa tarinoiden kaltoinkohtelijan sekä erilaisten tapahtumien kuvailua painottaneeseen luonteeseen, jolloin aineistosta jäi vähäiseksi tulkin kannalta olennainen oman käyttäytymisen reflektointi ja lapsuudenaikaisten ajatusmaailmojen kuvailu. Toisaalta niistäkin tarinoista, joissa tällaisia pohdintoja esiintyi, oli hankala tehdä tulkintoja ystäväni tapausta muistuttavista näkymättömistä lapsista. Aineisto tuntui ensivaikutelmalta kallistuvan pääasiallisesti hiljaisen ja vetäytyvän käyttäytymisen ääripäähän, eikä siinä tuntunut esiintyvän niin vahvaa tarvetta muiden tunteista ja tarpeista huolehtimiselle, kuin mitä näkymättömältä lapselta olisin odottanut löytäväni. Havainto johti minut miettimään uudelleen käyttämäni aineistonkeruutavan toimivuutta sekä suunnittelemaan aineiston keräämisen jatkoa.

5.2.2 Toinen aineisto

Ensimmäisen aineiston ongelmallisuuden vuoksi päätin jatkaa aineistonkeruuta uudella menetelmällä, joka samalla vaati muutosten tekemistä koko tutkimusasetelmaan. Vaihdoin aineistonkeruun rajauksen lapsuudessaan äitien kaltoinkohtelemista sellaisiin kaltoinkohtelutapauksiin, joiden kouluaikainen käyttäytyminen olisi ollut pääsääntöisesti ”tavallista” tai neutraalia. Tähän liittyen käytin toisen kirjoituspyynnön kohdentamiseksi laatimassani saatekirjeessä (ks. Liite: 2. kirjoituspyynnön saate) tarkoittamani kaltaisesta käyttäytymisestä muotoa ”jotakin muuta kuin ’yleistä huolta’ herättävää” ja tarkensin vielä, että tällainen käyttäytyminen voisi käytännössä ilmetä esimerkiksi kiltteytenä, sopuisuutena, ystävällisyytenä ja vastuuntuntoisuutena. Rajauksen toisena kriteerinä käytin osaa Bessel van der

Kolkin (2017, 438) 'kehityksellisen traumahäiriön' määritelmästä. Nähdäkseni tällainen rajaus palveli parhaiten näkymättömän lapsen hypoteesia.

Tavoitteena oli nyt avoimen kirjoituspyynnön sijasta lähestyä sellaisia tahoja, jotka voisivat tietää tutkimukseeni sopivia henkilöitä. Tällaisessa kohdentamisessa sain apua YKK-hankkeelta, jonka lastensuojelullista kehittämistyötä uudella kirjoituspyynnöllä kerätyn aineiston oli tutkimukseni ohella myös tarkoitus tukea. Sovimme yhdessä YKK-hankkeen kanssa aineistonkeruun eettisestä kriteeristä, jonka mukaan tutkimukseen osallistuvalla oli osallistumisen aikaan oltava voimassa oleva psykoterapeuttinen hoitosuhde. Tällöin kirjoituspyynnön kohdentaminen tapahtui loogisesti tarjoamalla sitä tällaista hoitoa tarjoaville terapeuteille, jotka sitten valitsisivat omista potilaistaan tutkimukseen sopivia henkilöitä, joille kirjoituspyynnön välittäisivät. Kirjoituspyynnön (ks. Liite: 2. kirjoituspyyntö) ja sen oheen laatimani osallistujan terapeutille suunnatun saatekirjeen kohdentaminen toteutettiin YKK-hankkeen kautta heidän valikoimilleen terapeuteille.

Supistin uudessa kirjoituspyynnössä apukysymykset muutamiksi laajemmiksi kysymyksiksi, jotka koskivat pitkälti tutkittavan koulukokemuksia. Uusien kysymysten kautta pyrin saamaan vastauksia siihen, millaista tutkittavan itsearvioitu käyttäytyminen oli koulussa ollut sekä millaisia motiiveja tällaisen käytöksen takana olisi voinut ollut. Tavoitteena oli näin saada käsitystä näkymättömän lapsen käyttäytymisen taustalla olevista sisäisistä tekijöistä, kuten lapsuudenaikaisista käsityksistä, ajatuksista ja tunteista itseän, muihin ja omiin kokemuksiin liittyen. Uuden rajauksen ja sen perusteella tehdyn kohdentamisen myötä ajattelin tavoittavani suoraan etsimiäni näkymättömiä lapsia, jolloin esimerkiksi kaltoinkohtelukokemusten kuvailu jäi tarinoissa toissijaiseksi. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, ettei minun olisi tarvinnut uutta aineistoa tulkitessani pyrkiä mitenkään ”diagnosoimaan” tutkittavaa traumaperäisyyden kannalta, johon minulla ei olisi edes pätevyyttä.

Uuden aineiston kerääminen oli vireillä maaliskuusta 2018 saman vuoden syyskuuhun, mutta sen kautta aineistoa onnistuttiin täydentämään vain yhdellä tarinalla, joka sekään ei tuntunut suoraan vastaavan tutkimusongelmaan. Jouduin tässä vaiheessa jo aikarajoitteistakin johtuen lopettamaan aineiston keräämisen. Tämä oli harmillinen takaisku, sillä uskoin uuden aineistonkeruutavan todella tavoittavan etsimäni kaltaista osallistujia. Toisaalta tällainen tuottamattomuus voitiin myös nähdä merkinä eräänlaisesta aineiston satureitumisesta, joka ehkä jo itsessään viittasi siihen, että joko käyttämäni metodi tai koko tutkimukseni lähtökohta oli liian ongelmallinen, jotta sen kanssa enää kannattaisi yrittää edetä pidemmälle. Tästä johtuen päätin antaa jo keräämälleni aineistolle aiempaa enemmän tilaa vaikuttaa tutkimukseeni ja sen kohteeseen liittyviin ennakkokäsityksiini.

5.2.3 Yhtenäinen aineisto

Uuden aineiston niukkuudesta johtuen päätin yhdistää kaksi olemassa olevaa aineistoa yhdeksi. Kahdenlaisten aineistojen vertailukelpoisuuden varmistamiseksi keräsin vielä ensimmäisellä aineistonkeruukierroksella osallistuneilta kirjoittajilta jatkokirjoitukset uuden kirjoituspyynnön kysymyksillä. Tiedotin osallistuneita sähköpostitse tutkimuksen lähestymistapaan tekemistäni muutoksista ja annoin kaikille mahdollisuuden vielä täydentää olemassa olevaa tarinaansa uuden kirjoituspyynnön kysymysten kautta. Vielä tässäkin vaiheessa pidättäydyin puhumasta ”näkymättömistä lapsista”.

Päädyttyäni näin käyttämään alkujaan tutkimusongelman kannalta jokseenkin ”epäkelvoksi” toteamaani aineistoa jouduin kohtaamaan tutkimuskohdetta määrittämään asettamieni ennakkokäsitysteni subjektiivisuuden. Jouduin lisäksi hyväksymään sen tosiasian, etten tiedä tavoittelemastani ilmiöstä tarpeeksi voidakseni rajata sitä niin tarkasti kuin olin tähän asti yrittänyt. Koin, ettei ongelma kuitenkaan ollut siinä, ettei tutkimuksen tekemiseen minua ajanutta ilmiötä olisi olemassa vaan että vika oli paremminkin omassa kokemattomuudessaani tutkia tämänkaltaista piiloista ilmiötä. En siis hylännyt tutkimuskohdetta, mutta päätin jatkaa sen lähestymistä aiempaa tavoitetta epäsuoremmin sitä suoraan kuvaamattoman aineiston avulla. Näin toimiessani tulin samalla asettaneeksi aihepiiriä koskevat ennakkokäsitykseni kriittisen tarkastelun alle antaen aineistolle tilaa ”keskustella” niiden kanssa.

5.3 Tutkimuksen eettiset kysymykset

Eettiset kysymykset ovat tutkimuksen teossa aina läsnä. Yhtäältä tutkimuksen tulokset vaikuttavat eettisiin ratkaisuihin ja toisaalta taas tutkimuseettiset kysymykset vaikuttavat niihin ratkaisuihin, joita tutkija prosessin varrella tekee (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147). Päädyin itse muodostamaan tutkimusasetelmani pitkälti tällaisen eettisyyden viitoittamalla tavalla. Valitsin tutkimukseni informanteiksi lasten sijasta aikuisia osin siksi, että koin olevani tutkijana liian kokematon voidakseni haastatella kaltoin kohdeltuja lapsia. Toiseksi, valitsin aineistonkeruumuodoksi elämäkerrallisen kirjoittamisen henkilöhaastattelun sijasta osin siitä syystä, että ajattelin tällaisen täysin anonyymien osallistumisen olevan tutkittaville kasvotusten tapahtuvia haastatteluja helpompi vaihtoehto.

Tutkimuseettiset ongelmat jaetaan yleensä kahdenlaisiin tapauksiin, joista toisia kutsutaan ”Manhattan-tapauksiksi” ja toisia ”Mengele-tapauksiksi”. Ensimmäisellä tapauksella viitataan tutkijan vastuuseen tutkimustulosten sovelluttavuudesta ja jälkimmäisellä taas niihin keinoihin, joita

tutkija on valmis käyttämään aiheen tutkimiseksi. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 154–155.) Tämän tutkimuksen kohdalla suurimmat eettiset ongelmat liittyivät jälkimmäisen kaltaisiin eettisiin kysymyksiin. Minun oli tutkimusta tehdessäni mietittävä tarkkaan, millaiset keinot ovat eettisesti kestävimpiä havaitsemani ilmiön lähestymiseksi. Yksi keskeisimmistä tähän liittyneistä ratkaisuksista oli jättää ystäväni tapauksen tarkempi tarkastelu tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkiessani näin arkaluontoista aihetta, minun tuli kiinnittää erityistä huomiota tutkittavien anonymiteetin turvaamiseen. Tällaisella yksityisyysuojalla tarkoitetaan sen varmistamista, etteivät asiattomat pysty tunnistamaan yksittäisiä henkilöitä tutkimusraportista. Tutkijan vastuulla on arvioida, mitä ja miten hän voi kirjoittaa aineistosta julki kuitenkaan vaarantamatta tutkittavan anonymiteettiä. Laadullisessa tutkimuksessa keskeisimpiä anonymisoinnin tapoja ovat henkilönnimien tai erisnimien muuttaminen tai mainitsematta jättäminen, arkaluontoisten tietojen harkinnanvarainen poistaminen tai muuttaminen sekä taustatietojen luokittelu kategorioihin. (Kuula 2011, 204, 214.) Noudatin tutkimuksessani tällaista perussääntöä pyrkien vielä vahvistamaan sitä jättämällä tutkittavat kokonaan nimeämättä. Näin lukija ei pysty – ainakaan kovin helposti – yhdistelemään aineistosta tehtyjä nostoja samaan henkilöön kuuluviksi. Tutkimuksen koherenssin parantamiseksi viitataan tekstissä kuitenkin aina tarvittaessa sanallisesti eri tarinoihin siten, että lukijan on mahdollista jossain määrin yhdistellä tulosten kannalta keskeisiä huomioita samaan tarinaan kuuluviksi. En kuitenkaan tee näin tilanteissa, joissa esimerkiksi suoran lainauksen tehtävänä on etupäässä vain välittää lukijalle kirjoittajan omaa ääntä tai jossa se liittyy yleisemmin erilaisista äänistä konstruoimaani kokonaisuuteen. Esimerkiksi aineistosta konstruoimani ”todellisuuskuva” (ks. tämä tutkimus, luku 6.2) ei edusta yksittäisen henkilön ajatusmaailmaa, vaan on useammista eri äänistä yhdistelty kokonaisuus. Pseudonyymien käyttämättä jättämisen ohella tein tietoisien valinnan olla esittämättä tutkimusraportissa sellaisia otteita, joista esimerkiksi tutkittavan kaltoinkohtelija saattaisi pystyä tunnistamaan itsensä. Varmuuden vuoksi myös vaihdoin joidenkin tutkimuksen kannalta epäolennaisten tunnistustekijöiden, kuten esineiden, nimiä.

Näin arkaluontoista ilmiötä tutkittaessa eettisyys ei kuitenkaan kosketa ainoastaan tutkittavien anonymiteetin varjelua vaan myös heidän terveytensä ja hyvinvointinsa turvaamista. Oletetusta emotionaalisesta traumasta kärsivien henkilöiden tutkiminen asettaa tutkimukselle monenlaisia eettisiä ongelmia. Tutkimuseettisesti esimerkiksi psyykkisesti vajaakykyinen henkilö saa osallistua tutkimukseen vain hänen laillisen edustajansa suostumuksella (Kuula 2015, 147). Tällaisella ”vajaakykyisyydellä” ehkä yleisemmin kuitenkin viitataan hyvin toisenlaisiin kuin emotionaalisen trauman kokeneisiin henkilöihin. En ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessa ollut kuitenkaan osannut ajatella riittävästi asian tätä puolta. Levittäessäni ensimmäistä kirjoituspyyntöä aihepiiriin sopivilla kanavilla odotin tavoittavani sellaisia henkilöitä, jotka olisivat jo työstäneet omia

lapsuudentraumojaan siinä määrin, että he itse kykenisivät arvioimaan omaa kykyään osallistua tutkimukseen. En tästä huolimatta kuitenkaan ollut riittävästi osannut ottaa huomioon sitä tosiasiaa, että tällaisia ihmisiä tutkiessa on aina riskinä, että kipeisiin menneisyyden tapahtumiin tökkivällä kirjoituspyynnölläni tulisin laukaisseeksi kirjoitustyöhön ryhtyvissä henkilöissä traumareaktioita. Näin jälkikäteen ajateltuna minun olisi pitänyt edes lisätä kirjoituspyynnön yhteyteen jonkinlainen varoitusteksti, jossa lukijaa olisi ohjeistettu olemaan osallistumatta, mikäli hän ei olisi jo esimerkiksi terapian muodossa käsitellyt menneisyyden tapahtumiaan. Tällaista varoitusta en kuitenkaan ollut ymmärtänyt laatia.

Traumareaktioihin liittyvä eettinen ongelma ratkesi päätöksellä kerätä aineistoa ainoastaan terapiasuhteessa olevilta henkilöiltä. Tällöin tutkimukseen osallistumisen valinta jäi terapeutin päätettäväksi, jolloin hänellä olisi mahdollisuus paitsi vaikuttaa tutkimusongelman kannalta tutkimukseen sopivien henkilöiden valintaan myös valita osallistujiksi vain sellaisia henkilöitä, jotka hän itse arvioi kykeneviksi kertomaan kokemuksistaan. Tätä kautta tieto tutkimukseen osallistumisesta saadaan osallistujaa hoitavan terapeutin tietoon, jolloin tällä on mahdollisuus tukea tutkittavaa kirjoitusprosessin aikana. Näin pystyttiin varmistamaan, että tutkittava saa asianmukaista apua tilanteessa, jossa tutkimukseen osallistuminen aiheuttaisi hänelle traumareaktioita. Mielestäni tämänkaltaisen ratkaisu oli eettisesti kestävin ja turvasi parhaiten tutkimukseen osallistuvien hyvinvoinnin.

Näistä tutkimuseettisyyden nimissä tekemistäni muutoksista seurasi kuitenkin uusi eettinen ongelma. Tutkimusastelemaa ja aineistonkeruumenetelmää muutettuani jo kerätty aineisto tuli tutkimuksen kannalta toissijaiseksi, sillä se ei enää vastannut riittävästi uudelleen muotoilemaani tutkimusasetelmaan. Tässä vaiheessa näinkin eettisesti parhaana vaihtoehtona kirjoittajien informoinnin tutkimusasetelmaan tehdyistä muutoksista ja mahdollisuuden antamisen jokaiselle jo tutkimukseen osallistuneelle henkilölle vastata myös uuden kirjoituspyynnön kysymyksiin. Otin erikseen yhteyttä kaikkiin minulle jo kirjoittaneisiin henkilöihin ja kerroin heille tutkimuksessa tekemistäni metodologista muutoksista sekä tarjosin mahdollisuutta täydentää olemassa olevaa tarinaa myös uusien kysymysten pohjalta. Lisäksi painotin kirjoittajille heidän oman hyvinvointinsa menevän tutkimuksen edelle ja että mikäli uuden vastauksen antaminen tuntuu haastavalta, voidaan heidän tarinansa huomioida tutkimuksessa myös ilman uuteen kirjoituspyyntöön vastaamista. Tässä päätöksessä vaakakupissa painoi aineiston yhtenäistämisen ohella ”äänen antamisen” merkitys, sillä en halunnut tutkimuksessani tulla itse riistäneeksi ääntä sellaisilta, joilta se oli jo lapsuudessa viety.

Mainittujen seikkojen ohella yhden suurimmista eettisistä ongelmista tutkimuksessa muodosti oma läheinen suhteeni tutkittavaan ilmiöön. Minun oli tutkimusta tehdessäni jatkuvasti kysyttävä itseltäni, missä määrin minun on sopivaa tuoda tutkimusraportissa esiin omaan elämäni liittyviä

havaintoja, jotka tutkimuksessa koskevat kolmatta osapuolta, ystävääni. Kaikenlainen ystäväni tapauksesta puhuminen väistämättä asettaa hänen henkilöllisyytensä paljastumisen vaaraan, ainakin omassa lähipiirissäni. On mahdollista, että lähipiiriini kuuluvat henkilöt voisivat kuvausten perusteella tunnistaa, kenestä tutkimuksessa puhutaan. Vaikka olinkin tutkimusta tehdessäni saanut ystävältäni luvan käyttää hänen tapustaan esimerkkinä, oli minun hänestä kirjoittaessani kuitenkin noudatettava äärimmäistä varovaisuutta kaikenlaisten tunnistettavuustekijöiden suhteen. Tämän vuoksi minun oli jätettävä tutkimusraportin ulkopuolelle paljon sellaisia havaintoja ja tulkintoja, jotka itsessään olivat liian paljastavia. Samoin minun oli rajattava ystäväni tapaukseen liittyvä kerronta pitkälti vain siihen, mitä hän on kertonut omasta lapsuudenaikaisesta ajattelustaan ja käyttäytymisestään, ja käyttäytymisenkin kuvailun osalta pysyteltävä melko yleisluontoisella tasolla. Ystäväni tapauksen jättäminen kokonaan tutkimusraportin ulkopuolelle olisi toisaalta jättänyt tavoittelemani ilmiön määrittelyn hyvin irralliseksi, minkä vuoksi koin edes jonkinasteisen kuvailun tärkeäksi.

Myös aineistonkeruun lopettaminen oli osin eettinen valinta. Jouduin päättämään aineiston keräämisen tilanteeseen, jossa en ollut vielä kokenut tavoittaneeni sellaisia tarinoita, jotka olisivat vastanneet muodostamaani tutkimusongelmaan. Aineistonkeruussa voitiin tässä vaiheessa kuitenkin ajatella tapahtuneen eräänlaista saturaatiota, joka viittasi siihen, etten tule käyttämilläni menetelmillä tavoittamaan etsimäni kaltaisia näkymättömiä lapsia (vrt. Alasuutari 2011, 109). Aineistonkeruuta oli turhaa jatkaa tilanteessa, jossa uusi aineisto ei tuntunut tuovan mitään merkittävästi uutta jo kerättyyn aineistoon (ks. Eskola & Suoranta 2014, 123). Tässä mielessä aineiston haaliminen olisi myös ollut osallistujien ajan ja voimavarojen haaskaamista, mihin en halunnut tutkimuksessani enempää sortua. Sen sijaan, että olisin jatkanut tämän hypoteettisen näkymättömän lapsen etsimistä, päätin muuttaa lähestymistapaani suhtautuen kriittisesti omiin ennakkokäsityksiini. Päätin antaa aineistolle enemmän sijaa omassa ajattelussani ja tilaa muokata käsityksiäni näkymättömistä lapsista. Tällainen lähestymistavan muuttaminen osoittautui lopulta tervetulleeksi ja vaikutti tuovan ilmiöstä sellaista tietoa, jota en aiemmin ollut osannut ottaa huomioon.

5.4 Analyysi

Lähestymistapaani tutkimusaineistoon ja sen käsittelyyn voisi luonnehtia teoriaohjaavaksi sisällönanalyysiksi. Tämän tyyppisessä analyysitavassa itse analyysi ei suoranaisesti pohjautu teoriaan mutta sisältää kuitenkin teoreettisia kytkentöjä, jotka toimivat apuna prosessissa. Tällainen analyysi etenee niin sanotusti aineiston ehdoilla, mutta kytkeytyy jossakin vaiheessa prosessia

valmiisiin teoreettisiin käsitteisiin. Ero puhtaasti teorialähtöiseen analyysiin on siinä, että aineiston hankintaa, analyysia ja raportointia ei suoranaisesti ohjaa jokin valmis teoreettinen malli. Tällaisesta menetelmästä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta analyysin luonne ei ole tätä tietoa testaava vaan ennemminkin uudenlaisia ”ajatusuria aukova”. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109, 112, 133.) Kysymys teoriaohjaavuudesta ei ole tutkimukseni kohdalla mitenkään yksioikoinen, mutta mielestäni tässä tapauksessa ei voida puhua puhtaasti teorialähtöisyydestä – koska testattavaa teoriaa ei ole – eikä myöskään selvästä aineistolähtöisyydestä, kun tutkimus perustuu vahvasti tietynlaisen tyyppin etsintään eikä suoranaisesti aineiston kuvailuun. Nähdäkseni nimenomaan ”uudet ajatusurat” ovat sitä, mihin tätä tietynlaista kohdetta tarkastellessani pyrin.

Elämäkerrallisuuden puolesta analyysin tarkoituksena ei ole pyrkiä *totuuksiin* yksilöiden elämistä, vaan tavoitteena on selvittää, miten kirjoittajat omassa mielessään ovat hahmottaneet oman elämänsä tapahtumia. Kysymys koskee ennen muuta sitä, miten kirjoittajat tekstissä itseään ilmaisevat ja mitä tästä itseilmaisusta voidaan sitten päätellä. (Roos 1987, 35, 40.) Tällöin analyysin tavoitteena ei siis niinkään ole lähteä selvittämään, miten kirjoittajat olisivat todella esimerkiksi koulussa käyttäytyneet, vaan paremminkin saada kuvaa siitä, millainen ajattelu olisi mahdollisesti ohjannut heidän kuvaamaansa toimintaan.

Lähestymistapaan vaikutti ystäväni tapauksen pohjalta muodostamani ennakkokäsitys näkymättömien lasten eräänlaisesta vääristyneestä todellisuuskuvasta, jonka ajattelin vaikuttavan siihen, miten tällaiset lapset ymmärtävät itsensä, oman kohtelunsa ja muiden ihmisten suhtautumisen tähän kaikkeen. Tällöin analyysia ohjasivat erityisesti valitsemani teoreettiset näkökulmat tuottamattomista selviytymiskeinoista ja emotionaalisesta traumasta. Ystäväni tapauksessa tällainen todellisuuskuvan vääristymä tuntui juontavan tietynlaisesta ”vääristävästä peilauksesta” johon osallistuivat paitsi kaltoinkohtelija myös muut lapsen elämässä läsnä olleet ihmiset. Tätä kautta olinkin kiinnostunut etsimään aineistosta vihjeitä paitsi kirjoittajien lapsuudenaikaisesta minäkäsityksistä myös heidän kokemansa kaltoinkohtelun luonteesta ja niin sanotun turvallisen aikuisen vaikutuksesta. Lisäksi pyrin löytämään tarinoista johtolankoja, joiden perusteella olisin voinut tehdä päätelmiä kirjoittajien lapsuudenaikaisen selviytymiskeinon valinnasta.

Aineiston ja ennakkokäsitysteni välinen ristiriita johti minut kuitenkin lähestymään ilmiötä alkuperäistä ajatusta epäsuoremmin. Analyysia tehdessäni jouduin kysymään itseltäni, mikä aineistossa lopulta olikaan ristiriidassa lähestymäni ilmiön kanssa, ja toisaalta, mikä siinä on ilmiön kanssa samansuuntaista? Tällaisessa pohdinnassa voidaan ymmärtää olevan kyse teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin kuuluvasta *abduktiivisesta* päättelystä, jossa ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110). Tutkimaani ilmiötä koskevan termistön ja valmiin käsitteistön puutteellisuuden vuoksi tällaisen teoriaohjaavuuden voidaan nähdä

olleen jo alun alkaen aineiston lähestymisen taustalla, mutta toisaalta vasta ennakkokäsitysteni ja aineiston välisen ristiriidan myötä aineiston käsittely muuttui aiempaa jokseenkin teoreettisesti määräytynyttä lähestymistapaa aineistolähtöisemmäksi. Teoreettisen aineistonkäsittelystä teki lähinnä sen rajaamiseksi asettamani kriteerit. Näiden kriteerien täyttämättä jäämisestä kuitenkin seurasi se, että ne joutuivat kyseenalaiseen valoon. Tätä kautta aineisto sai ehkä alkuperäistä tavoitetta paremman mahdollisuuden päästä vaikuttamaan näiden kriteerien ja näkymättömiä lapsia koskevan ”teorian” muodostamiseen (ks. myös Tuomi & Sarajärvi 2018, 108, 127.) Tässä mielessä kohtaamani ristiriita olikin tervetullut: se auttoi minua tutkijana ainakin jossain määrin vapautumaan tutkimuskohteeseen liittyvistä ennakkokäsityksistäni ja mahdollisesti tätä kautta myös paransi tutkimuksen uskottavuutta.

5.4.1 Aineiston lukeminen

Aloitin aineistoon tutustumisen lukemalla yksitellen läpi jokaisen tarinan. Tällainen lukeminen tapahtui aluksi sitä mukaa kun tarinoita vastaanotin. Aloitin aineistoon tutustumisen muuttamalla tietokoneella kirjoitetut tarinat tarvittaessa yhdenmukaiseen muotoon kirjasintyyppin ja -koon, rivivälin suuruuden sekä tekstin tasauksen perusteella. Osassa tarinoista lisäsin luettavuuden helpottamiseksi myös puuttuvia lopetusmerkkejä ja kappalejakoja. Yhden käsinkirjoitetun tarinan kirjoitin puhtaaksi sähköiseen muotoon. Tämän jälkeen tulostin jokaisen tarinan omaan nippuunsa, jonka merkitsin järjestysnumerolla tarinan saapumisjärjestyksen mukaan.

Luin kunkin tulostetun version useampaan kertaan pyrkien ensimmäisillä kerroilla lukukokemuksen autenttisuuteen ilman muistiinpanojen tai merkintöjen tekemistä. Tarkoitukseni oli näin saada kiinni siitä kokonaiskuvasta ja tunnelmasta, jonka kirjoittaja halusi tarinassaan välittää. Pääasiassa tarinat olivat vapaamuotoisesti kirjoitettuja elämäntarinoita, jotka etenivät kutakuinkin kronologisessa järjestyksessä varhaisimmista lapsuudenmuistoista nykypäivään. Osassa tarinoista kerronta aloitettiin lyhyellä kuvauksella siitä, mitä kirjoittaja oli kuullut ajasta ennen syntymäänsä, ja monessa tarinassa tehtiin välissä aikaharppauksia vanhempien lapsuudesta kuultuihin tapahtumiin. Tällainen oli tyypillistä lähes kaikille tarinoille ja selittyi ensimmäisen kirjoituspyynnön apukysymyslomakkeessa esitettyjen teemojen ja kysymysten kautta. Pääasiassa tarinat noudattivat kehotusta vapaamuotoisesta kerronnasta, mutta muutama tarina oli selvästi jäsennetty apukysymyslomakkeen teemojen mukaiseen muotoon, jolloin eri osiot oli saatettu myös otsikoida näiden teemojen mukaan. Myös vapaamuotoisesti kirjoitetut tarinat saattoivat päättyä tällaiseen tarkentavaan jäsennykseen, jossa kirjoittaja vielä erikseen reflektoi kokemuksiaan kunkin

teeman puitteissa. Tällaisissa tarinoissa alkuosa oli selkeästi enemmän lähtöisin kirjoittajasta itsestään kuin tutkimuksen esittämästä tarpeesta, jolloin se muistutti pitkälti perinteistä elämäkertaa.

Osasta tarinoista välittyi pohdiskeleva ja yhtenäiseen elämäntarinaa pyrkivä ote, jossa oli havaittavissa jonkinlaista seesteistä hyväksyntää omia menneisyydenkokemuksia kohtaan. Tällaisissa tarinoissa esimerkiksi kaltoinkohtelijan käyttäytymistä saatettiin perustella tämän omilla rankoilla lapsuudenkokemuksilla. Toisissa tarinoissa taas kerronnan ote oli edellisen kaltaisia kiivaampi ja muistutti osin enemmän polveilevaa puhetta kuin yhtenäistä elämäntarinaa. Näistä tarinoista välittyi voimakasta katkeruutta esimerkiksi lapsuudenaikaisten ympärillä olleiden ihmisten ymmärtämättömyyttä tai välinpitämättömyyttä kohtaan. Tällaisissa tarinoissa kirjoittaja saattoi korostaa omaa tunnettaan esimerkiksi voimasanoilla tai kirjoittamalla välistä kapitaalikirjaimin. Muutamissa tarinoissa kerronta taas oli hyvin niukkaa ja vastaukset apukysymyslomakkeen kysymyksiin lähinnä tiiviin informatiivisia ja paikoittain melko mitäänsanomattomia. Tällaisissa tarinoissa saatettiin esimerkiksi todeta oman käytöksen olleen koulussa ”hyvää” sen enempää perustelematta, mitä tällaisella ”hyvällä” tarkoitettiin. Pääsääntöisesti tarinat olivat jotakin kahden edellisen väliltä. Niissä kuvattiin lapsuudenkokemuksia pohtien tapahtumia oman nyky-ymmärryksen valossa, mutta saatettiin välistä myös katkerasti ihmetellä kaltoinkohtelijan toimia.

Koko aineistoa yhdistävä tekijä oli nähdäkseni osallistujien motivaatio: kirjoittajat kertoivat kipeistä asioistaan, koska kokivat, ettei niistä enää pitäisi vaieta. Moni osallistuneista kiittelikin minua asian ottamisesta esille ja painotti, kuinka tärkeää aiheen tutkiminen on. Eräs osallistuja kirjoitti tarinansa yhteydessä toivovansa, että hänen tarinastaan olisi tutkimuksessa hyötyä, jottei koko kirjoitustyö valuisi hukkaan. Toinen taas mainitsi, että osallistuminen oli rankkaa mutta kannatti. Osa kirjoittajista kuvasi osallistumisen olleen ”terapeuttinen kokemus”. Tätä vastoin muutamat osallistuneet kertoivat jo tarinansa alussa, kuinka he eivät vielä kykene kertomaan kaikesta kokemastaan, minkä vuoksi he ovat tarinassaan jättäneet joitakin osa-alueita kokonaan käsittelemättä. Tästä kaikesta voidaan päätellä, että tutkimukseen osallistuminen oli kirjoittajille jotakin sellaista, jonka he eräänlaisina kokemusasiantuntijoina ehkä kokivat omaksi velvollisuudekseen. Tarinoiden taustalta oli havaittavissa kirjoittajien voimakas tarve vaikuttaa sellaisiin lastensuojelullisiin asioihin, joiden avulla voitaisiin nykypäivänä säästää monia lapsia heidän kohtaloiltaan. Tämänkaltainen pakottava motiivi onkin tyypillinen ilmiö elämäkerrallisissa aineistoissa (Roos 1987, 31).

5.4.2 Analyysin eteneminen

Luettuani kunkin tarinan useampaan kertaan niiden sisällöt alkoivat käydä minulle tutuiksi ja pystyin jo muistamaan pääpiirteittäin, miten mikäkin tarina etenee ja millaisia asioita siinä kuvataan. Samalla minulle alkoi hahmottua, millaista aineistoa olin kirjoituspyynnöllä tullut keränneeksi. Tässä vaiheessa vaikutti siltä, että aineisto kuvasi yleisluontoisemmin perheensisäistä lasten kaltoinkohtelua eikä niinkään sellaisia näkymättömiä lapsia, joita olin kirjoituspyynnöllä pyrkinyt tavoittamaan. Tarkemmin sanottuna aineisto vaikutti kallistuvan nimenomaan hiljaisten ja vetäytyvien kaltoinkohtelutapausten puolelle, vaikkakin vielä tässä vaiheessa tällaisten päätelmien tekeminen oli osassa tarinoista puutteellisesta käyttäytymisen reflektoinnista johtuen hyvin hankalaa.

Olin tässä vaiheessa jo tehnyt tarinoihin pieniä merkintöjä, esimerkiksi alleviivaamalla tekstistä kohtia, joissa kirjoittaja kuvasi omaa käyttäytymistään tai joista voitiin tehdä päätelmiä hänen lapsuudenaikaisesta minäkuvastaan. Tällaisten merkintöjen avulla pystyin seulomaan aineistosta ne tarinat, joissa esiintyi sellaisia teemoja, jotka nähdäkseni erosivat perustavanlaatuisesti näkymättömistä lapsista. Tällaiset teemat liittyivät ennen muuta kuvauksiin haastavasta ja ulospäin suuntautuneesta käyttäytymisestä tai kohtiin, joissa kirjoittajan kuvaamista tilanteista oli havaittavissa jonkinlaista ”itsekunnioitusta” tai kykyä puolustaa verbaalisesti itseään. Pyrin näiden havaintojen perusteella järjestelemään aineistoa tarinoiden ”kiinnostavuuden” mukaan (ks. Eskola 2010, 193) syventyen ensin tarkemmin niihin tarinoihin, joilla koin olevan tutkimukselle eniten annettavaa.

Seuraavaksi ryhdyin pelkistämään aineistoa yhdistelemällä tutkimusongelman kannalta kiintoisia havaintoja laajemmiksi havaintokokonaisuuksiksi (Alasuutari 2011, 40). Tällaiset havaintokokonaisuudet liittyivät teemoihin, jotka olin ajatellut näkymättömyyden kannalta olennaisiksi. Tällaisia teemoja olivat muiden muassa selviytymiskeinot, käyttäytyminen ja turvallisen aikuisen läsnäolo. Selviytymiskeinoihin laskin mukaan kohdat, joissa kerrottiin esimerkiksi ajan viettämisestä ystäväporukoissa, toiveikkaasta ajattelusta tai ongelman ratkaisemiseen tähtäävästä toiminnasta. Tuottamattomina selviytymiskeinoina kiinnitin erityistä huomiota itsesyytösten ja sosiaalisen vetäytymisen esiintymiseen tarinoissa. Tällöin kiinnitin erityistä huomiota lapsuudenaikaiseen minäkuvaan. Jaoin aineistossa kuvatut käyttäytymiset ulospäin suuntautuneen ja sisäänpäin kääntyneen oireilun (Ojala 2017) teemoihin. Tällaista jakoa tehdessäni kiinnitin huomiota erityisesti kohtiin, joista voitiin tulkita käyttäytymisen aiheuttaneen reaktioita ympäristössä. Tällaisia kohtia olivat esimerkiksi ne, joissa kirjoittaja kertoi jääneensä usein jälki-istuntoon toimintansa vuoksi. Tulkitsin tällaisen merkiksi ympäristön ja omien tarpeiden

välisestä ristiriidasta, jossa lapsen omat tarpeet menevät ajoittain ympäristön vaatimusten edelle. Tällainen ristiriita on nähdäkseni näkymättömän lapsen ilmiön kanssa perustavanlaatuisesti eriävä, joten tulkitsin tällaisten kuvausten viittaavan lähinnä ulospäin suuntautuneeseen oireiluun. Sisäänpäin kääntyneeksi oireiluksi tulkitsin kaikki ne tarinat, joissa itseä kuvattiin kiltiksi, hiljaiseksi, vetäytyväksi, harmittomaksi, kuuliaiseksi, hyväkäytöksiseksi, araksi ja niin edelleen, ja joissa ei tuotu esiin oman käytöksen aiheuttaneen ympäristössä ristiriitoja tai olleen ilkeää tai vihamielistä muita ihmisiä kohtaan. Turvallisen aikuisen teeman sisällä pyrin etsimään tarinoista vihjeitä, joista olisi voinut nähdä jonkin merkityksellisen aikuisen auttaneen tai tukeneen lasta tämän vaikeassa tilanteessa sekä mahdollisesti vaikuttaneen tämän käsityksiin itsestään ja tilanteestaan.

Analyysin suurin työ oli aineistojen jakamisessa eri tyyppeihin eli *tyypittelyssä*. Tässä vaiheessa pyrin muodostamaan aineistosta erilaisia tyyppejä, jotka jollakin tavoin kuvasivat sitä mitä aineistolle esittämiini kysymyksiin oli vastattu (ks. Eskola & Suoranta 2014, 182). Elämäkerrallisia aineistojen kohdalla tällaista tyypittelyä saattaa edeltää välttämättömänä esikäsittelytapana aineiston tematisoiminen (Roos 1987, 42). Edellä kuvaamaani aineiston pelkistämiseen liittyi tällaista tematisointia ja sitä tapahtui myös tyypittelyn yhteydessä. Aineiston jakaminen erilaisiin kaltoinkohtelutyyppeihin tuntui luonnolliselta toimintatavalta, kun tutkimuskohdekin oli itsessään tietynlainen tyyppi (näkymätön lapsi). Tyypittely vaikutti loogiselta toimintatavalta tilanteessa, jossa tällaista tavoiteltua tyyppiä ei vaikuttanut aineistosta suoraan löytyvän. Tällöin minun olikin ikään kuin kysyttävä aineistolta, millaisia tyyppejä se sitten kuvasi, jos kerran ei näkymätöntä lasta? Näin pyrin jakamaan aineiston erilaisiin kaltoinkohtelutapaustyyppeihin ja tarkastelemaan näitä tyyppejä suhteessa oletettuun näkymättömään lapseen. Tällöin kysymys oli siitä, mikä näistä löydettyistä tyypeistä tekee jotakin muuta, kuin näkymättömän lapsen.

Aloitin tyypittelyn asettamalla tarinat eräänlaiselle käyttäytymisjanelle, jossa toista ääripäätä edusti ulospäin suuntautunut oireilu ja toista sisäänpäin kääntyneenä oireiluna pidetty hiljainen, vetäytyvä, arka ja apaattinen käyttäytyminen (ks. Ojala 2017, 59). Jako tällaisiin ryhmiin ei kuitenkaan ollut millään lailla yksiselitteistä, sillä samassa tarinassa saatettiin kuvata koko lapsuus ja nuoruusajan elämäнкаarta sekä siihen sisältyviä erilaisia käyttäytymisiä, joiden perusteella oli hankalaa valita vain yhtä käyttäytymisen laatua määrittämään koko tarinaa. Itsearvioidun käyttäytymisen tulkinta oli muutenkin hankalaa, sillä suurimmasta osasta tarinoita oli vaikea sanoa, missä määrin siinä kuvattu käyttäytyminen olisi esimerkiksi koululuokassa voitu kokea häiritsevänä tai haastavana. Ongelmallisia tulkittavia olivat esimerkiksi kohdat, joissa kirjoittaja kuvaili olleensa ”joskus hiljainen, joskus äänekäs”. Ongelmia tuottivat myös esimerkiksi vilkkautta tai keskittymiskyvyttömyyttä koskeneet ilmaukset. Erityisesti silloin, kun tällaiset käyttäytymiset eivät vaikuttaneet aiheuttaneen ympäristössään reaktioita, kuten jälki-istuntoon määräämistä, oli tällaisen

ulospäin suuntautuneeseen oireiluun viittaavan käyttäytymisen tulkinta Ojalan (2017, 58, 91) tutkimuksessa kuvatuksi ”impulsiiviseksi” tai ”haastavaksi” käyttäytymiseksi varsin hankalaa. Tässä suhteessa tällaisten poimintojen vertaaminen kontekstiin auttoi tulkinnan tekemistä. Kirjoittaja saattoi esimerkiksi sanana tuoda tarinassaan esiin keskittymiskyvyttömyyden, mutta kontekstiin ja tarinasta saatuun kokonaiskuvaan verrattuna tällainen keskittymiskyvyttömyys ei vaikuttanut käyttäytymiseen liittyvänä vaan paremminkin sisäisenä piirteenä, jolla todennäköisesti viitattiin vain oppimiseen liittyviin vaikeuksiin.

Käyttäytymisjanalla ainoastaan yksi tarina vaikutti ilmentävän ulospäin suuntautunutta oireilua, vaikkakin tässä tapauksessa tällainen oireilu tuotiin esille lähinnä vain teini-iän muutosvaiheeseen kuuluneena (tarinassa itseä kuvattiin muutosta ennen kiltiksi ja rauhalliseksi). Valitsin kyseisen tarinan kuitenkin edustamaan käyttäytymisjanalla ulospäin suuntautunutta oireilua, sillä siinä kuvattiin kaikista selvimmin aggressiivista käyttäytymistä, kuten verbaalista kapinaa (aikuisille ”haistattelua”) ja impulsiivisuutta (kesken oppitunnin saatua raivokohtausta), jotka ristiriitoja synnyttäväksi käyttäytymiseksi tulkittuina olivat muuhun aineistoon nähden jokseenkin poikkeuksellisia ja nähdäkseni perustavanlaatuisesti eriäviä näkymättömyyden puolustusmekanismien kanssa. Vastavuoroisesti janan toiseen ääripäähän luettava hiljainen ja vetäytyvä käyttäytyminen ei sekään ollut tarinoista yksiselitteisesti tulkittavissa, sillä myös tällaista käyttäytymistä saattoi ilmetä vasta muutoksen jälkeen. Esimerkiksi yhdessä tarinassa oman käyttäytymisen kuvattiin muuttuneen yläkouluun siirtymisen vaiheessa ”sosiaalisesta ja toiminnallisesta” hiljaiseen ja vetäytyvään. Ylipäänsä sellaisissa tarinoissa, joissa tuotiin esiin käyttäytymisen muutosta, tällainen muutosvaihe sijoitettiin ala- ja yläkoulujen vaihteeseen. Vaikka tutkimuksessa olenkin kiinnostunut nimenomaan alakouluaikaisesta käyttäytymisestä, päätin ottaa tulkinnassa huomioon myös kuvatun muutosvaiheen jälkeisen käyttäytymisen laadun niissä tapauksissa, joissa käyttäytymisen kuvattiin muuttuneen ulospäin suuntautuneen oireilun suuntaan. Tällöin muutos haastavaan käyttäytymiseen määritti tyyppiä kauemmas näkymättömästä lapsesta, toisin kuin muutos hiljaiseen käyttäytymiseen, joka tuskin samoissa määrin aiheuttaisi ympäristössä ristiriitoja.

Käyttäytymisjanalle järjesteltynä aineisto muodosti kaksi kokonaisuutta: ulospäin suuntautuneen oireilun kokonaisuuden, jota siis edusti yksi tarina, ja sisäänpäin kääntyneen oireilun kokonaisuuden, johon kaikki loput tarinat lukeutuivat. Tässä on kuitenkin huomattava, että vain harva sisäänpäin kääntynyttä oireilua kuvaavaksi tulkitsemistani tarinoista voitiin nähdä selvästi hiljaista, vetäytyvää, arkaa ja apaattista käyttäytymistä kuvastavaksi – osassa näistäkin tarinoista esiintyi käyttäytymistä, jonka olisi voinut tulkita ulospäin suuntautuneeksi oireiluksi. Ryhmään luokitteluun riitti tässä se, että kuvattu käyttäytyminen ei vaikuttanut aiheuttaneen ympäristölle

esimerkiksi ylimääräistä työtä tai mielipahaa. Tällöin ryhmään siis kuuluivat myös sellaiset tarinat, joissa itseä kuvattiin sosiaalisesti ja toiminnallisesti kuten myös vilkkaaksi tai levottomaksi. Tällaiset käyttäytymisen kuvaukset eivät ilmenneet tarinoissa sellaisina, jotka oltaisiin saatettu kokea ”toimenpiteitä vaativina” (vrt. Ojala 2017, 66–67), vaan paremminkin jonakin sellaisena, joka ehkä tasapainotti tarinassa muuten kuvattua kiltteyttä, rauhallisuutta tai arkuutta. Mainittakoon vielä, että sisäänpäin kääntynyttä oireilua kuvaaviksi tulkituissa tarinoissa ”arkuudella” saatettiin joskus myös viitata lähinnä vain omaan sisäiseen kokemukseen, joka ei välttämättä näkynyt lapsen olemuksesta.

Varsinaisen aineiston tyypittelyn aloitin tilanteesta, jossa aineiston järjestely pelkän käyttäytymisen kuvausten perusteella ei tuntunut tuovan esiin etsimäni kaltaista näkymätöntä lasta. Olin käytännössä jaksanut aineiston kahteen käyttäytymisen kategoriaan, joita voisi oireilun sijasta nimittää myös *haastavaksi* ja *”ei-haastavaksi”* käyttäytymiseksi. Ei-haastava tarkoitti siis lähinnä sellaista käyttäytymistä, jota esimerkiksi opettaja tuskin kokisi loukkaavana tai välittömiä toimenpiteitä vaativana (vrt. haistattelu ja raivokohtaus). Näkymätön lapsi sijoittuu ehdottomasti ei-haastavan käyttäytymisen ryhmään, mutta ei-haastava käyttäytyminen ei kuitenkaan automaattisesti viittaa tarkastelemani kaltaiseen näkymättömään lapseen. Tässä vaiheessa minun olikin mietittävä, millaisista ei-haastavasti käyttäytyvistä kaltoinkohtelutapauksista aineistossa sitten oli kyse. Pyrin järjestelemään tätä ryhmää edustavat tarinat jollakin tavalla yhteneviin tyyppeihin. Näkymättömän lapsen kannalta olennaista tällaisessa käyttäytymisessä on nähdäkseni huomaamattomuus. Tutkimushypoteesin mukainen näkymätön lapsi ei käyttäytyisi koulussa impulsiivisesti tai haastavasti, mutta ei ehkä myöskään olisi aina hiljaa ja vetäytyisi omaan yksinäisyyteensä, sillä myös tällainen käytös voisi herättää huomiota ja yleistä kummastelua. Lisäksi näkymätön lapsi ei oletettavasti haluaisi huomiota myöskään erityisen positiivisessa valossa, sillä myös poikkeuksellisen hyvät suoritukset saattaisivat aiheuttaa ympäristössä ristiriitoja, esimerkiksi kateutta. Tällaista tyyppiä ei vaikuttanut aineistosta löytyvän.

Ei-haastavan käyttäytymisen järjestelyssä paljastui yhtenä tällaista tyypittelyä hankaloittaneena ulkoisena tekijänä koulukiusaaminen, jota ilmeni aineistossa kaikkiaan kuudessa tarinassa. Jatkuva koulukiusaaminen näytti osassa tarinoista olevan syynä sille, miksi lapsi oli hiljaa ja vetäytyi sosiaalisten tilanteiden ulkopuolelle. Tässä mielessä koulukiusaaminen tuntuikin jossain määrin sotkevan tyypittelyä, sillä siitä johtuen näkymättömällä lapsella ei välttämättä olisi edes ollut mahdollista esittää luokassa ”normaalia” lasta. Tässä suhteessa johtolankoina toimivat kuvatut asenteet, ajatukset ja tunteet itseä ja omaa käyttäytymistä kohtaan. Hiljaista ja vetäytyvää käyttäytymistä kuvanneissa tarinoissa motiivina tällaisen käyttäytymisen taustalle saatettiin tuoda tarve olla ”näkymätön”. Tämä oli ristiriidassa oman näkemykseni kanssa, jonka mukaan paras tie

näkymättömyyteen olisi ”normaalin” lapsen esittäminen. Tämä ristiriita kuitenkin paljasti muutamia tällaiseen näkemykseeni sisältyneitä porsaanreikiä. Ensinäkin, koulukiusatulle ainoa tapa näkymättömyyteen oli todennäköisesti hiljaa oleminen ja vetäytyminen: tällaisen lapsen ei tarinoiden perusteella edes olisi ollut mahdollisuutta esittää muuta, koska kaikenlainen esiin tuleminen lisäsi kiusaamista. Tämä huomio johti näkemykseni toiseen ongelmaan, joka oli se, että ympäristöstä riippuen myös hiljainen ja vetäytyvä käyttäytyminen voi olla yleisten odotusten mukaista: lapsi, jonka kaikenlaiset esiintulot johtavat kiusaamiseen, tavallaan toteuttaa ympäristön vaatimuksen olemalla hiljaa ja pysymällä poissa näkyvistä. Tähän liittyen osassa tarinoista tuotiin myös esiin koulun, opettajien tai perheen vanhoillinen asenne, jolloin nimenomaan hiljaa oleminen vastasi odotuksiin. Tässä mielessä näkymätön lapsi saattoi tilanteesta tai ajasta riippuen olla käyttäytymiseltään myös hiljainen ja vetäytyvä.

Näkymättömän lapsen kannalta hankalan tyypin muodostivat sellaiset tarinat, jotka nimesin ”suorittajiksi”. Suorittaja oli sellainen lapsi, joka pärjäsi koulussa hyvin ja oli vaativa itse itseään kohtaan. Nämä ”kympin tytöt” saattoivat olla hiljaisia mutta myös sosiaalisia. Harmillisesti nimenomaan suorittajiksi tyypitellyt tarinat olivat aineistossa kuitenkin niin lyhyitä, ettei niitä ollut mielekästä lähteä tarkemmin määrittelemään tai vertailemaan muuhun aineistoon. Kyseiset tarinat saattoivat kuvastaa näkymätöntä lasta, mutta niiden osalta epäselväksi jäi, haettiinkö hyvillä suorituksilla hyväksyntää ja näkyvyyttä esimerkiksi opettajan tai vanhemman silmissä (vrt. Taipale 2016, 25), ja olisiko kuvattu kiltti, hiljainen mutta samalla sosiaalinen käyttäytyminen voinut olla puolustusmekanismi, jonka tarkoituksena olisi ollut esittää ”tavallista”. Lähtökohtaisesti tulkitsin suorittajan tyypin näkymättömästä lapsesta eriäväksi, mutta tähän saattoi vaikuttaa tyyppiin luokittelemieni tarinoiden kerronnan niukkuus. Aineiston tyypittely ei ylipäänsä tuottanut niin selkeitä tyyppejä, että niitä olisi voinut esittää tutkimuksen tuloksissa. Tämä ei sinänsä ollut ongelma, sillä tyyppejä voidaan käyttää tämänkaltaisessa tutkimuksessa myös pelkästään analyysin apuvälineenä helpottamassa aineiston hahmottamista (Roos 1987, 43).

Valitsin analyysin loppuvaiheessa aineistosta kolme tarinaa, jotka mielestäni vaikuttivat olevan lähimpänä näkymätöntä lasta. Kyseiset tarinat olivat samalla laajuudeltaan aineiston pisimmästä päästä. Näille tarinoille oli yhteistä käyttäytyminen, jonka ei kuvattu aiheuttaneen ympäristön kanssa suurempia ristiriitoja, sekä tarinan pohjalta saatu yleisvaikutelma, joka toi intuitiivisesti mieleen näkymättömän lapsen. Kaikissa kolmessa tarinassa kuvattiin myös sellaista ”läpätunkevaa” syylistämistä ja vanhemman kaoottisuutta, jollaista voisi olettaa löytävän myös näkymättömän lapsen taustalta. Nämä tarinat eivät olleet sisällöllisesti muuten kovinkaan samankaltaisia, mutta niiden muodostama yhteinen kokonaisuus tuntui sisältävän kaikki näkymättömyyteen liittämäni piirteet. Yhdessä tarinassa sosiaalinen ja muita miellyttävä käytös

näyttäytyi tapana ”pitää ohjat omissa käsissä”, kuten kirjoittaja itse asian ilmaisi, mikä tuntui sopivan näkymättömän lapsen antamaan väärään kuvaan omasta tilanteestaan. Toisessa tarinassa oli myös tulkittavissa samankaltaista ajatusta. Kolmannessa tarinassa omaan ulosantiin taas liitettiin ajatus omasta ”viallisuudesta”, jonka paljastumista muille pelättiin. Samassa tarinassa myös kuvattiin hallitsevaa ja kaikenkattavaa syyllisyydenkokemusta. Mikäli nämä kahdenlaiset piirteet olisivat yhdistyneet yhdessä tarinassa, olisin luultavasti nimennyt kyseisen tarinan näkymätöntä lasta kuvaavaksi. Tällöin siis käyttäytyminen olisi ollut sosiaalista ja muita miellyttävää, ja tällaisen käyttäytymisen taustamotiivina olisi ollut häpeä sekä pelko oman ”todellisen” itsen paljastumisesta.

Kaiken kaikkiaan tyypittelyn avulla aineistosta ei ollut nostettavissa yhtään sellaista tarinaa, joka olisi suoraan kuvannut hypoteettista näkymätöntä lasta mutta useammassa tarinassa näkymättömiin lapsiin liittämäni piirteet olivat niin vahvasti esillä, että näitä piirteitä tarkastelemalla pystyi muodostamaan kuvaa myös näkymättömän lapsen ominaisuuksista. Erityisesti tällaiset piirteet vaikuttivat liittyvän sisäänpäin kääntyneesti oireilevien oppilaiden kokemusmaailmoihin, joiden lähempi tarkastelu saattaa paljastaa jotakin olennaista kyseisen ryhmän edustajista ylipäänsä. Tapaa, jolla lähdin konstruimaan aineistosta tuloksia, ohjasi näkemykseni näkymättömien lasten ominaisuuksista, jolloin lopulliset tulokset rakentuivat jokseenkin tällaisen käsitykseni viitoittamalla tavalla. Osin tällainen konstruointi kuitenkin tapahtui varsin aineistolähtöisesti, erityisesti niiden ominaisuuksien osalta, joita aineistossa esiintyi runsaasti, mutta jotka eivät osuneet yksiin omien ennakkokäsitysteni kanssa. Tuloksissa jälkimmäinen koskee erityisesti aineistosta nostettuja käyttäytymisiä.

6 TULOKSET

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella sellaisia psyykkisesti oireilevia lapsia, joiden oireilu ei esimerkiksi kouluympäristössä ilmene yleistä huolta herättävänä ääripääkäyttäytymisenä (*keskittymiskyvytön, haastava, aggressiivinen – hiljainen, vetäytyvä, apaattinen*; Ojala 2017, 58–60) vaan jotka pikemminkin muistuttavat olemukseltaan ”tavallisia” lapsia. Tutkimuksessa tällä tavalla oireilevia oppilaita kutsuttiin näkymättömiksi lapsiksi. Oireenkuvana näkymättömyys ymmärrettiin yksilön tapana hallita omaa sisäistä epätasapainoaan pyrkimällä välttämään tilanteita, jotka saattavat laukaista hänen arjessa toimimistaan häiritseviä tuntemuksia. Oletuksena oli, että näkymättömän lapsen toimintaa määrittäisivät näin pitkälti voimakkaat häpeän ja syyllisyyden tunteet, joiden kokeminen aiheuttaisi yksilössä sietämättömiä tuntemuksia ja joiden välttelystä olisi siksi muodostunut hänelle keskeinen tapa olla ja toimia. Oletuksena oli myös, että tällainen välttely tarkoittaisi käytännössä pyrkimystä huomaamattomuuteen ja erottumattomuuteen, joka esimerkiksi kouluympäristössä saattaisi ilmetä lapsen taipumuksena mukailla opettajan toiveita ja vaatimuksia siinä määrin, ettei hänen läsnäolonsa erottuisi luokasta ”silmiinpistävänä”. Tässä mielessä näkymätön lapsi voisi näyttäytyä luokassa nimenomaan koulun odotukset ja vaatimukset täyttävänä oppilaana (vrt. Ojala 2017).

Tutkimus ei suoranaisesti tukenut hypoteesia tällä tavalla toimivista ja ajattelevista lapsista. Aineistosta jäi epäselväksi oletettu näkymättömän lapsen taipumus mukailla muiden tahtoa omien häpeän ja syyllisyyden kokemustensa hallitsemiseksi. Tällainen piirre ei aineistosta täysin puuttunut, mutta sen tulkitseminen käyttäytymistä ohjaavaksi tekijäksi ei tällaiseen taipumukseen viittaavan kerronnan puutteellisuuden vuoksi ollut mahdollista; tarinoissa omaa käyttäytymistä perusteltiin suhteellisen vähän tällaisten motiivien kautta, minkä vuoksi yhteyttä oletetun kaltaiseen näkymättömyyden puolustusmekanismiin ei ollut selvästi tulkittavissa. Häpeän ja syyllisyyden kokemukset olivat aineistossa vahvasti esillä, mutta niiden suhde kuvattuun koulukäyttäytymiseen jäi siis useimmissa tapauksissa varsin epäselväksi.

Näkymätöntä lasta yleisemmin aineisto kuvasi sisäänpäin kääntyneesti oireilevaa oppilasta, joka on koulussa enimmäkseen kiltti ja harmiton. Tällainen oireilu näyttäytyi kuitenkin vain harvassa tarinassa selvästi hiljaisena ja vetäytyvänä käyttäytymisenä. Aineiston pääpaino oli sellaisessa käyttäytymisessä, jossa oli piirteitä sekä ulospäin suuntautuneeksi että sisäänpäin

kääntyneeksi oireiluksi mielletystä käyttäytymisestä. Valitsin tästä huolimatta nimittäjäksi sisäänpäin kääntyneen oireilun, koska lapsen oireilu ei aineistossa yleisesti vaikuttanut purkautuneen muihin ihmisiin selvästi haastavana käyttäytymisenä. Aineistossa ilmennyt ulospäin suuntautunut oireilu oli pääosin sellaista huomionhakuisuutta, jota ei ehkä koettaisi luokassa selvänä poikkeavuutena (vrt. aggressiivisuus ja impulsiivisuus). Tarinoissa mainittu kiltteys lisäksi veti tulkintaa kauemmas ulospäin suuntautuneeseen oireiluun liitetyistä piirteistä (vrt. Ojala 2017, 58), jolloin aineistoa ei ollut mielekästä jakaa tällaisten ryhmien perusteella kahtia. Näin tutkimuksen tehtäväksi muodostui yleisemmin kuvata sisäänpäin kääntyneesti oireilevien lasten ryhmää, johon näkymätön lapsikin oletettavasti kuuluisi.

Tutkimusta ohjannut ensimmäinen tarkentava kysymys koski aineistossa kuvattua käyttäytymisen itsearviota. Aineiston perusteella vaikutti siltä, etteivät kaltoinkohtelutapaukset välttämättä oireile tilannettaan koulussa ääripääkäyttäytymisellä. Tämänkaltaisesta aineistosta oli kuitenkin hankala arvioida, millaisena siinä kuvattu käytös olisi ulkopuolisen silmin voitu kokea. Osassa tarinoista lapsen käyttäytyminen näyttäytyi sellaisena, jota ei välttämättä yleisesti mielletäisi oppilaan psyykkiseksi oireiluksi, mutta joka sen taustamotiiveiksi tulkittujen kokemusmaailmojen perusteella voidaan sellaiseksi kuitenkin tulkita. Vaikutti myös siltä, etteivät kaikki kaltoinkohtelutapaukset välttämättä oireilisi tilannettaan vielä alakoulussa ääripääkäyttäytymisellä. Näitä tuloksia käsittelen enemmän seuraavassa luvussa.

Toinen tarkentava kysymys koski kaltoin kohdeltujen lasten kokemusmaailmoja. Tähän liittyen aineistossa painottui selvästi, että kaltoinkohdellut voivat potea voimakasta syyllisyyttä ja suhtautua muutenkin itseensä negatiivisesti. Tällaiseen ajatteluun liittyi myös kyyninen ja epäilevä suhtautuminen muiden ihmisten hyvyyteen, auttamishaluun tai kykyyn ymmärtää lapsen kokemusta. Kaltoin kohdeltu lapsi saattaa aineiston perusteella suhtautua omaan tilanteeseensa fatalistisesti ajatellen, että se olisi jollakin tavoin ”ansaittua” tai kohtalonomaista. Aineistosta oli löydettävissä toiveikasta ja valoisaa ajattelua, mutta tällainen ajattelu ei juurikaan vaikuttanut ajaneen lasta paremman elämän tavoitteluun vaan lähinnä helpottavan hänen selviytymistään kaltoinkohtelun keskellä. Aineiston perusteella kaltoinkohdellun ajattelua saattaa varjostaa kalvava tunne omasta ylimääräisyydestä, syyllisyydestä, huonoudesta tai viallisuudesta. Tällainen tunne on saattanut olla osa hänen identiteettiään koko hänen elämänsä ajan.

Toinen tutkimuskysymys koski avunhakemisen estymistä. Konstruoin aineistossa kuvatuista kokemusmaailmoista yhtenä ilmiötä selittävänä tekijänä kaltoinkohdellun ”todellisuuskuvan”, jota ympäristön suhtautuminen ja toiminta saattoi rakentaa, vahvistaa tai tukea. Tulkitsin tällaisen todellisuuskuvan omaksumisen rajaavan lapsen ajattelua siten, että se parhaiten tukisi hänen selviytymistään kaltoinkohtelevassa ympäristössä. Tietynlaisen todellisuuskuvan omaksuminen

vaikutti auttavan lasta suuntautumaan kaltoinkohtelevaan ympäristöön sen vaatimalla tavalla ja samalla rajoittavan hänen kykyään nähdä omaa avuntarvettaan. Erilaisten tapausten pohjalta konstruoitu todellisuuskuva muodostui sellaiseksi, joka voisi yleisemmin kuvata kaltoin kohdeltujen lasten, myös näkymättömän lapsen, ajattelua.

Tarinoiden perusteella tällaisen todellisuuskuvan muuttaminen näyttäytyi hankalana prosessina, jonka useammassa tarinassa kuvattiin tapahtuneen vasta kirjoittajan aikuisuudessa. Lapsuudessa omaksuttu todellisuuskuva pysyi muuttumattomana silloinkin, kun henkilö oli päässyt pois kaltoinkohtelevasta ympäristöstä. Lapsi saattoi myös ikään kuin itse ylläpitää omaksumaansa todellisuuskuvaa, esimerkiksi torjumalla vaihtoehtoista todellisuutta tarjoavia kuvia, joiden kohtaaminen olisi osoittanut hänen oman elämänsä ”valheellisuuden”. Aineiston perusteella tällaisen todellisuuskuvan muuttaminen alkoi tapahtua vasta lapsuudenkokemuksia purkavan ja selittävän terapiaprosessin myötä. Tällaista todellisuuskuvaa käsittelen luvussa 6.2.

6.1 *Kaltoinkohdellun käyttäytyminen*

Käyttäytymisten itsearvioiden perusteella aineisto kuvasi tietynlaista näkymätöntä lasta yleisemmin kilttejä ja harmittomia kaltoin kohdeltuja lapsia. Lähes kaikissa tarinoissa omaa lapsuudenajan käyttäytymistä kuvattiin sellaisin ilmauksin kuin ”kiltti”, ”ylikiltti”, ”hyvä käytös”, ”tunnollinen” tai ”rauhallinen”. Tulkitsin tällaisen merkitsevän etupäässä *ei-haastavaa* käyttäytymistä, joka on päinvastainen Ojalan (2017) haastattelemien opettajien kokemuksille oppilaan ulospäin suuntautuneesta oireilusta (vrt. Ojala 2017, 91). Näin aineisto siis koostui muista kuin ulospäin suuntautuneesti oireilevista oppilaista. Tarinoissa kuvatut käyttäytymiset eivät kuitenkaan kaikki ilmenneet sellaisena hiljaisena ja vetäytyvänä käyttäytymisenä, joka on mielletty sisäänpäin kääntyneeksi oireiluksi (ks. Ojala 2017, 59).

Osassa tarinoista kuvattiin käyttäytymistä, jossa oli piirteitä sekä ulospäin suuntautuneesta että sisäänpäin kääntyneestä oireilusta, ja jota oli vaikea tulkita selvästi kumpaankaan ääripäähän kuuluvaksi. Lapsi saattoi esimerkiksi olla koulussa kiltti ja hiljainen, mutta myös pitää yllä eräänlaista viihdyttäjän roolia tullen näin häirinneeksi opetusta ”ylenpalttisella höpöttämisellä”. Itseä saatettiin tällaisissa tarinoissa kuvailla ”joskus ylikiltiksi, joskus vilkkaaksi”. Tällaiset käyttäytymiset näyttäytyivät siinä mielessä ääripäästä toiseen heittelevinä, että niissä kuvatun kiltteyden kääntöpuoli saattoi vaatia ympäristöltä toimenpiteitä, esimerkiksi jälki-istunnon antamista. Tällaiset vastakkaisuudet eivät kuitenkaan ehkä olleet niin selkeitä, että ne olisi välttämättä koettu huolta herättävänä oireiluna; esimerkiksi ”ylenpalttista höpöttämistä” ei ehkä voida ajatella kiltteyden vastakohdaksi – se ei tarinoissa ollut millään lailla pahansuopaa toimintaa

– jolloin ero tällaisten käyttäytymisen vaihdosten välillä tuskin oli kovin selkeä. Vilkasta ja häiritsevää käyttäytymistä perusteltiin hyväksynnän hakemisella: lapsi saattoi ajatella saavansa käyttäytymisellään muut pitämään itsestään tai kokea jälki-istuntoon joutumisen palkintona, koska sai silloin viettää aikaa ”mukavan opettajan” seurassa, jonka huomiota kaipasi. Tässä mielessä tällainen ulospäin suuntautunut käyttäytyminen tuskin olisi koettu sellaisena haastavana impulsiivisuutena tai aggressiivisuutena, jota kyseiseen ryhmään on liitetty (vrt. Ojala 2017, 58).

Jotkin käyttäytymiset muistuttivat edellisen ”heittelehtimisen” sijaan huomattavasti tasaisempaa ei-ääripääkäyttäytymistä. Tällaisissa tarinoissa itseä saatettiin kuvailla kiltteyden ohella aktiiviseksi, toiminnalliseksi, sosiaaliseksi tai ulospäin suuntautuneeksi. Kyse on siis käyttäytymisestä, joka saatetaan yleisesti mieltää toivottavaksi ja varsin tavalliseksi, tai ainakin neutraaliksi. Tulkitsin osassa tällaisista tarinoista käyttäytymisen kuitenkin pikemminkin oireeksi kuin oireettomuudeksi. Esimerkiksi sosiaalisuus mainittiin yhdessä tarinassa ”maaniseksi” ja sitä kuvattiin jokseenkin välineellisenä toimintana, jonka tarkoituksena oli ”löytää tekemistä”, joka olisi ”pitänyt pinnalla”. Tällainen toiminta saattaa viitata välttelytapaan, jossa lapsi pyrki pitämään ajatuksensa poissa kaltoinkohtelusta. Toisessa tarinassa sosiaalisuuteen mahdollisesti liittyi samassa yhteydessä mainittu miellyttämistarve, joka saattoi niin ikään liittyä lapsen omaksumaan välttelytapaan. Tällaista tulkintaa tuki tarinassa mainittu ajatus siitä, että haavoittuvuuden näyttämisen sijasta on parempi ”pitää ohjat omissa käsissä”, koska ”ihmisiin ei voi luottaa”. Tällaiset käyttäytymisen kuvaukset tukivat hypoteesia oppilaan ”normaalista” käyttäytymisestä oireena. Erityisesti jälkimmäisen tarinan kohdalla tällainen käyttäytyminen tuo mieleen oletetun kaltaisen näkymättömän lapsen, joka pyrkii peittämään sisäiset kokemuksensa näennäisen normaalin ulosantinsa alle.

Aineistossa oli niitäkin tarinoita, jotka kuvasivat selvästi hiljaista ja vetäytyvää käyttäytymistä. Tällaista käyttäytymistä kuvaaviksi tulkitsin ne tarinat, joissa hiljaisuus ja vetäytyminen vaikutti ehdottomalta toimintatavalta. Tällaiseen käyttäytymiseen saattoi liittyä täydellistä eristäytymistä muista; esimerkiksi yksi kirjoittajista kertoi, kuinka hän ei ”osannut jutella takaisin”, jos joku sattui puhumaan hänelle. Tällaisilla lapsilla ei ollut kovinkaan paljoa tai lainkaan ystäviä ja he viettivät aikaa yksin esimerkiksi metsässä leikkien. Yksi painava selitys tällaisten lasten vetäytymiselle oli koulukiusaaminen, jota esiintyi kaikkiaan kuudessa yhdeksästä tarinasta. Edellä mainitussa tarinassa kiusaaminen oli pitkäaikaista ja jatkuvaa, ja myös opettajan kerrottiin olleen siihen osallisena. Koulukiusaaminen vaikuttikin osaltaan selittävän sitä, miksi lapsi ei yrittänyt peittää huonovointisuuttaan tavallisuuden alle: kiusatulla ei edes ollut mahdollisuutta sellaiseen, sillä kaikenlainen esilläolo vain lisäsi kiusaamista. Tähän liittyen yksi kirjoittajista kertoi joutuneensa luokallaan ”silmätikuksi” jo varhain. Tällainen silmätikuksi joutuminen näyttäytyi pitkälti ilmiönä,

johon lapsi ei itse voinut vaikuttaa ja joka vei häneltä mahdollisuuden edes yrittää esittää tavallista lasta muiden joukossa. Koulukiusattu lapsi pystyi vain toivomaan, että ollessaan hiljaa hänen kiusaajansa unohtaisivat edes hetkeksi hänen olemassaolonsa.

Hiljaista ja vetäytyvää käyttäytymistä esiintyi aineistossa kuitenkin myös ilman koulukiusaamista. Aiemmin mainitussa tarinassa ”maanisen sosiaalisen” lapsen käytös muuttui yläkouluun siirtymisen kynnyksellä hiljaiseksi ja vetäytyväksi, vaikka tähän muutokseen ei kuvattu liittyneen koulukiusaamista. Tässä tapauksessa käyttäytymistä perusteltiin tavalla, jonka olen ajatellut näkymättömiin lapsiin liittyväksi. Kirjoittaja kuvasi, kuinka hän oli alkanut tuntea olevansa täysin erilainen ja ”viallinen”, minkä vuoksi hän päätti olla näyttämättä ulospäin mitään sisäisestä tilastaan. Hän mainitsi pelänneensä, että antaessaan itsestään jotakin ulos hänen viallisuutensa olisi käynyt julki. Tästä johtuen hän myös kertoi alisuorittaneensa koulua, koska ei uskaltanut tunnilla näyttää osaamistaan. Oletetuista näkymättömistä lapsista poiketen lapsi kuitenkin pyrki peittämään sisäisen tilansa hiljentymisen eikä tavallisuuden alle. On kuitenkin huomionarvoista, että tällaista käyttäytymistä alkoi esiintyä vasta ala- ja yläkoulun vaihteessa – yläkoulussa oppilaan hiljaisuus ei ehkä samoissa määrin herätä huomiota, kuin mitä se voisi alakoulussa yhden opettajan tarkkailunalaisena tehdä.

Käyttäytymisen muutos oli kaikkiaan esillä kolmessa tarinassa ja sen kuvattiin tapahtuneen edellisen tavoin juuri ala- ja yläkoulun siirtymävaiheessa. Yhdessä tarinassa kirjoittaja ei maininnut, millaiseksi hänen käyttäytymisensä oli muuttunut mutta toisessa kuvattu muutos tapahtui selvästi ulospäin suuntautuneen oireilun suuntaan. Sisäänpäin kääntynyttä kuten myös ulospäin suuntautunutta oireilua kuvaaviksi muuttuneissa tarinoissa oli havaittavissa käyttäytymisenmuutoksen kanssa samaan aikaan tapahtuneita muutoksia lapsen yksityiselämässä. Ulospäin suuntautuneen oireilun alkamisen aikaan kodin ongelmat vaikuttivat pahentuneen, vaikka kirjoittaja itse yhdistikin käytöksensä ”pahaan teiniyteen” kuuluneeksi. Myös hiljaisen ja vetäytyvän käyttäytymisen alkamisvaiheeseen vaikutti liittyneen väkivallan kärjistymistä. Kaikista muutosta kuvanneista tarinoista on kuitenkin huomattava, että lapsen kaltoinkohtelu oli todennäköisesti alkanut jo kauan ennen käyttäytymisen muutosta. Siitä huolimatta muutokseen saattoi vaikuttaa myös kaltoinkohtelun paheneminen. Tällaisesta havainnosta voidaan joka tapauksessa päätellä, etteivät kaikki kaltoinkohtelutapaukset välttämättä oireile tilannettaan ääripääkäyttäytymisellä vielä alakoulussa.

Ulospäin suuntautuneesta haastavasta käyttäytymisestä oli joitakin merkkejä jo alakoulunkin puolella, mutta käytöksen kuvattiin muuttuneen ”aikuisille haistattelevaksi” kuitenkin selvästi vasta yläkoulussa. Tätä ennen olisi ollut havaittavissa satunnaisia käyttäytymiseen liittyneitä merkkejä, kuten kesken oppitunnin saatu raivokohtaus ja tupakoinnista kiinnijääminen. Lapsen

yksityiselämässä tähän muutosvaiheeseen liittyi myös verbaalista kapinointia kaltoinkohtelijaa vastaan. Hiljaiseksi ja vetäytyväksi muuttunut kirjoittaja kuvasi muutoksen alkaneen tapahtua alakoulun kuudennen luokan aikana. Hänen tapauksessaan käyttäytymisen muutokseen liittyi myös asenteenmuutos, jossa ennen koulussa hyvin viihtynyt lapsi alkoikin ”vihata kaikkea”. Tällainen viha ei kuitenkaan näkynyt ulospäin aggressiivisuutena, kuten ulospäin suuntautuneesti käyttäytyneellä. Kirjoittaja mainitsi, ettei hän koskaan sanonut opettajalle vastaan.

Aineiston perusteella kaltoinkohdeltu saattoi olla hiljainen ja omissa oloissaan myös ympäristön ”vanhoillisuudesta” johtuen. Opettaja saattoi esimerkiksi vaatia oppilailtaan ehdotonta hiljaisuutta, jolloin tällainen käyttäytyminen *oli* ympäristön odotusten ja vaatimusten mukaista eikä lainkaan poikkeavaa. Ympäristöstä riippuen tällainenkin käyttäytyminen voi siis olla keskivertoa ja siksi myös näkymättömälle lapselle sopivaa. Osassa tarinoista tuotiin esiin tällaista paikkakunnan tai koulun vanhoillisuutta, jolloin hiljainen ja vetäytyvä käyttäytyminen saattoi yleisemmin olla aineistossa vähemmän silmiinpistävää, kuin mitä sen nykyään voisi kuvitella kouluympäristössä olevan. Tällaisten tarinoiden kohdalla oman käyttäytymisen motiiveja kuitenkin pohdittiin hyvin niukasti tai ei lainkaan, minkä vuoksi tulkinnan tekeminen näkymättömistä lapsista olisi ollut hankalaa.

6.2 *Kaltoinkohdellun todellisuuskuva*

Käytännössä opin, että tätä elämä on. Jos haluaa selviytyä, on siedettävä ääriolosuhteita. Opin, että toiset syntyvät linnuiksi, toiset matelijoiksi, ja toiset syvän meren paineeseen sopien.

Koko aineistoa yhdistävä tekijä oli kaltoinkohdeltujen taipumus sopeutua tilanteeseensa avun hakemisen sijasta. Yhdessä tarinassa lapsi päätyi itse hakemaan apua tilanteeseensa, mutta tällöinkin avun hakeminen tapahtui vasta pitkäaikaisen kaltoinkohtelulle alistumisen jälkeen. Olosuhteisiin sopeutuminen ei aina ollut täysin ehdotonta, esimerkiksi muutamassa tarinassa lapsi mitä ilmeisemmin oli yrittänyt kertoa huonosta kohtelustaan ulkopuolisille, mutta yleisluontoisemmin tällainen sopeutuminen kuitenkin vaikutti parhaiten liittävän tarinat yhteen. Olosuhteisiin sopeutumisen eteen nähtiin selvästi enemmän vaivaa kuin avun hakemiseen: lapsi saattoi pyrkiä huojentamaan oloaan hakeutumalla ystäväpiireihin tai katoamalla mielikuvitusmaailmoihinsa, mutta ei vaikuttanut juurikaan suuntaavan huomiotaan ulkopuolisen avun etsintään.

Tarinoissa kuvattu toiminta viittasi selviytymiskeinona kaltoinkohtelun aiheuttaman stressin vähentämiseen siihen liittyviä tunteita huojentamalla. Tarinasta riippuen lapsi saattoi viettää paljon aikaa ystäväpiireissä poissa kotoa tai uppoutua syvästi mielikuvitusmaailmoihinsa omassa

yksinäisyydessään. Tällainen uppoutuminen saattoi olla niin voimakasta, että lapsi kadotti kokonaan yhteytensä ulkopuoliseen maailmaan (tällaista ei kuvattu tapahtuneen kouluympäristössä). Sekä ystäväpiireihin hakeutumisessa että mielikuvitusmaailmoihin uppoutumisessa vaikutti kummassakin olevan etupäässä kyse kodin tapahtumien ”unohtamisesta”, eli siitä, että pystyi saaman edes hetken rauhan kaltoinkohtelun synnyttämistä epämiellyttävistä tuntemuksista ja ajatuksista. Ystäväpiireihin liitettiin aktiviteettinä erilaisten päihteiden käyttöä, joka todennäköisesti oli myös omiaan turruttamaan kaltoinkohtelun synnyttämiä tuntemuksia.

Tällainen kaltoinkohdeltujen taipumus sietää olosuhteitaan avun hakemisen sijasta saattaa osaltaan selittyä eräänlaisen vääristyneen todellisuuskuvan omaksumisella. Luvun alussa esitetyssä lainauksessa todellisuus hahmotetaan fatalistisesti ajattelemalla, että oma elämä olisi ikään kuin ennalta määritelty ja muuttamaton. Tällaisessa ajattelussa saattaa olla kyse eräänlaisesta merkityksen rakentamisesta, edes jonkinlaisen selityksen löytämisestä omille käsittämättömiltä tuntuville kokemuksille. Helpoiten tällainen selitys saattaa löytyä silloin, kun lapsi ”hyväksyy” kohtalonsa ja alistuu siihen todellisuuteen, johon on syntynyt. Edellä esitetystä lainauksesta voidaan päätellä, kuinka tällainen hyväksyntä samalla vaatii sitä tukevan todellisuuskuvan rakentamista: *elämäni kuuluukin olla tällaista, koska tällainen maailma on*. Saattaakin olla, että lapsen oikeuksista ja tarpeista piittaamattomaan ympäristöön sopeutuminen vaatisi sellaisen todellisuuskuvan rakentamista, joka tavalla tai toisella oikeuttaa huonon kohtelun. Tähän liittyen aineistossa kuvatut lapsuudenaikaiset käsitykset itsestä olivatkin pääosin hyvin negatiivissävytteisiä. Lapsi saattoi kokea olevansa ylimääräinen, turha, arvoton, viallinen, vastenmielinen tai likainen. Yhdessä tarinassa kirjoittaja mainitsi ajatelleensa itsensä ”jonkinlaisena demonina”, joka läsnäolollaan sairastutti kaikki ympärillään olevat ihmiset. Tällainen kokemus itsestä viallisena tai huonona saattoi osaltaan selittää lapselle hänen kokemaansa ristiriitaa läheisen ja tärkeän ihmisen tekemästä väkivallasta. Ajatellessaan itsensä vialliseksi lapsi ehkä pystyi näkemään vanhemman käsittämättömältä tuntuvan käyttäytymisen johtuvan jostakin. Lähes kaikissa tarinoissa kirjoittajat mainitsivatkin ainakin jossakin vaiheessa lapsuuttaan kokeneensa olevansa itse syyllisiä huonoon kohteluunsa.

Omia kokemuksia selittävän todellisuuskuvan omaksuttuaan lapsi pystyi ehkä paremmin suuntautumaan niihin olosuhteisiin, joiden keskellä joutui elämään. Esimerkiksi aiemmin lainatussa tarinassa tällainen ilmeni muiden muassa tietynlaisen kommunikointitavan opetteluna:

Opettelin kertomaan mieltäni vaivaavat asiat riittävän monimutkaisesti, ettei kukaan oikein tiennyt haastanko auktoriteettia, annoinko mielipiteeni, kysyinkö jotain vai kerroinko ihan oikean tapahtuman ja tunteen.

Tällainen kommunikointitapa, jossa lapsi pidättäytyy antamasta itsestään ulospäin mitään *aitoa*, ilmeni tarinassa seurauksena lapsen havainnolle vanhempien sisarusten kokemasta väkivallasta. Kirjoittaja kertoi päättäneensä, ettei itse yrittäisi nousta äitinsä raivoa vastaan; toisin sanoen, lapsi alistui kaltoinkohtelevalle ympäristölle ja keskitti energiansa siellä selviytymiseen. Ajatus siitä, että muita vaihtoehtoja ei ole ja että kyseessä on kohtalo, mahdollisesti teki tällaisesta päätöksestä helpompaa. Näin voidaan ajatella, että tietynlaisen todellisuuskuvan omaksumisessa olisi kyse ajattelun kapeuttamisesta niin, että selviytyminen havaitussa todellisuudessa olisi mahdollista.

Selviytymistä helpottavan todellisuuskuvan huonona puolena on, että se hämärtää lapsen kykyä hahmottaa kokemaansa kohtelua ja omia tarpeitaan. Lapsi saattoi oikeuttaa vanhemman toimintaa ajattelemalla, ettei tämän käytös olisi sittenkään niin epänormaalia tai edes väärin. Yhdessä tarinassa kirjoittaja kertoi järkeilleensä äitinsä toiminnan olleen ”vain hänen tapansa osoittaa rakkautta”, ja ajatelleen, että äidit ylipäänsä olisivat etäisiä. Lapsen usko kaltoinkohtelevan vanhemman rakkauteen ilmenikin osassa tarinoista varsin vahvana, siitäkin huolimatta, että vanhempi ei välttämättä koskaan osoittanut lapselle rakkauttaan. Ajatus siitä, ettei oma vanhempi olisikaan täysin paha, saattoi toimia kantavana voimana, joka auttoi lasta jaksamaan päivästä toiseen. Tällaisiin todellisuuksiin eivät kuitenkaan mahtuneet lapsen omat tarpeet, mikä saattoi johtaa niiden täydelliseen sivuuttamiseen myös lapsen itsensä toimesta. Jouduttuaan sivuuttamaan omia tarpeitaan jo hyvin varhain, lapselle oli saattanut kehittyä hatara kuva itsestään. Muutamissa tarinoissa tuotiinkin esiin, kuinka käsitys omasta itsestä ja omista rajoista saattoi vielä tänäkin päivänä olla epäselvä. Lapsuudessa tähän saattoi liittyä jopa tunne siitä, ettei todella olisi edes olemassa.

Aineistossa kuvattiin todellisuuksia, joissa lapsi joutui kantamaan runsaasti erilaisia vastuita perheessä. Lapset saattoivat joutua huolehtimaan kodin perustarpeista, kuten kaupassakäynnistä, ruoanlaitosta tai siisteydestä, sekä hoitamaan omia pikkusisaruksistaan. Yhdessä tarinassa tuotiin myös esiin pitkäaikaiseen sairaalakierteeseen joutuneen vanhemman omaishoitajana toimiminen. Tällainen todellisuus oli kirjoittajille arkipäivää, jota he eivät välttämättä olleet lapsena osanneet kyseenalaistaa. Moni kirjoittajista toikin tarinassaan esille, kuinka oli vasta aikuisiällään kyennyt kyseenalaistamaan lapsuudenolonsa ja vanhempiensa toiminnan; yksi mainitsi vielä tutkimukseen osallistumisen asti suhtautuneensa joihinkin lapsuudenajan tehtäviinsä normaaleina ja vasta nyt niistä kertoessaan ymmärtäneensä, kuinka lapsen ei olisi kuulunut joutua tekemään sellaisia asioita. Tällaisessa todellisuudessa varttuessaan lapset saattoivatkin ”sairastua vahvuuteen”, kuten yksi kirjoittajista asian ilmaisi. Tällaiset lapset olivat oppineet kantamaan taakkoja harteillaan osaamatta ajatella omaa hyvinvointiaan.

Omaksuttu todellisuuskuva saattaa olla niin syvään juurtunut, ettei sen muuttamiseksi riitä pelkkä vaihtoehtoisten todellisuuksien tarjoaminen. Oman kohtelun normalisoinniksi muodostetusta

kuvasta poikkeavien kuvien näkeminen saattaa tuntua lapsesta hämmentävältä ja saada hänet puolustautumaan tällaista oman kohtelun epänormaaliaksi osoittavaa todellisuutta vastaan, kuten seuraavasta otteesta voidaan huomata:

Oli erikoista kun pääsin kaverini mukana heidän mökilleen, ihmettelin sitä että täällä syödään ja kaikki on selvinpäin. Tunsin olevani erilainen ja ulkopuolinen ja tunsin syyllisyyttä siitä, että söin siellä. Aloin luoda itselleni profiilia ihmisenä, joka ei tarvitse mitään, ruokaa tai huolenpitoa. Tunsin syyllisyyttä kaikesta mitä satuin saamaan, koin, että en ole oikeutettu tähän.

Otteessa käy ilmi, että lapsen reaktio tällaisen vaihtoehtoisen todellisuuden synnyttämille mielikuville oli kaiken hyvän kieltäminen itseltä. Lasten tarpeita kunnioittava kohtelu oli hänelle täysin vierasta eikä hän ehkä pystynyt kohtaamaan sitä kivuliasta tosiasiaa, että hänen elämässään tällaisiin tarpeisiin ei oltu koskaan vastattu. Hänen oli todennäköisesti helpompi pitäytyä siinä ajatuksessa, ettei hänellä tällaisia inhimillisiä tarpeita ja haluja olisi koskaan ollutkaan, kuin hyväksyä tällaiset tarpeidensa kohtaamatta jääminen.

Todellisuuskuvissa ei kuitenkaan ole kyse sellaisesta harhaisuudesta, jossa esimerkiksi kaltoinkohtelevan vanhemman toiminnassa ei nähtäisi mitään väärää. Tarinoissa tuotiin esiin, kuinka kirjoittajat kyllä pystyivät jo lapsina tiedostamaan, etteivät heidän vanhempansa olleet täysin tavallisia eivätkä heidän tekonsa hyväksyttäviä. Tietynlaisen vääristyneen todellisuuskuvan omaksumisessa voisikin harhaisuuden sijasta olla kyse eräänlaisesta merkityksen löytämisestä. Sen tehtävänä voisi olla antaa selitys muuten niin käsittämättömältä tuntuvalle kohtelulle. Aineiston perusteella tällainen selitys saattaa sekoittaa lapsen toiveeseen vanhemman rakkaudesta ja tavallisesta perheestä, jolloin sen on oltava jotakin sellaista, joka ei pakota häntä hyväksymään hänen vanhempansa rakkaudettomuutta. Se, millaisena selitys ilmenee – millaista todellisuuskuvaa se vaatii – saattaa riippua niistä vihjeistä, joita kokoamalla lapsi pyrkii ymmärtämään kokemuksiaan. Erittelin aineistosta muutamia teemoja, joilla saattoi olla vaikutusta tällaisiin vääristyneisiin todellisuuskuviin.

6.2.1 Vanhemman mielivalta

Kaltoinkohteleva vanhempi nautti tarinoiden kuvauksissa yksivaltiaan asemaa, jota lapsen ei ollut lupa kritisoida tai kyseenalaistaa. Vanhempaa kuvailtiin tarinoissa esimerkiksi ”totalitääriseksi vallanpitäjäksi”, ”pirttihirmuksi” tai ”äärimmäisen alistavaksi henkilöksi”. Vanhempi saattoi kommentaa perheenjäseniä mielensä mukaan tai vaihtoehtoisesti puuhailla jatkuvasti omien asioidensa parissa, jolloin hänen häiritsemisensä oli ehdottomasti kielletty. Tällainen vanhempi piti lasta tai koko perhettä otteessaan sanelemalla kodin säännöt, jotka saattoivat vaihdella päivästä riippuen

vanhemman mielialan mukaan. Vanhempi saattoi käyttää huoltajan rooliaan hyväkseen perustelemalla lapselle epäinhimillisiä tekojaan vanhemman oikeudella tai yleisesti hyväksyttynä kasvatustapana. Kasvatuksen piikkiin saatettiin laittaa kaikenlainen fyysisen ja psyykkisen väkivallan käyttö, esimerkiksi hiuksista repiminen tai veden heittäminen lapsen päälle. Vanhempi saattoi myös hakea oikeutusta esimerkiksi runsaalle alkoholinkäytölleen tarinoimalla usein rankasta lapsuudestaan, mikä yhden kirjoittajan sanoin ”upposi lapsiin”. Tietävän aikuisen roolia nauttivan vanhemman sana on tällaisissa perheissä laki, eikä lapsella liene useinkaan mahdollisuuksia nousta tällaista sääntöä vastaan.

Vanhemman kunnioitus ja hänen käskyjensä totteleminen ilmeni aineistossa ehdottomana sääntönä, jonka rikkomisesta oli usein seurauksena rangaistuksia tai väkivaltaa. Ainoastaan yhdessä tarinassa kuvattiin tällaista sääntöä vastaan kapinointia. Kyseinen tarina oli aineistossa samalla ainoa, jossa kuvattiin käyttäytymisen muutosta ulospäin suuntautuneen oireilun suuntaan. Tarina oli poikkeuksellinen siinäkin mielessä, että siinä vanhemman kyseenalaistaminen ilmeni jossain määrin mahdollisena: kirjoittaja mainitsi keskustelleensa välillä vanhempansa kanssa tämän käyttäytymisestä, minkä voidaan nähdä viittaavan siihen, ettei vanhemman toimien kyseenalaistaminen ollut perheessä täysi mahdottomuus. On silti huomattava, että vaikka vanhemman kyseenalaistamisen ei kuvattu tarinassa johtaneen välittömiin seuraamuksiin, vaikutti vanhempi silti tavallaan ”kostaneen” lapselle tämän kapinointia, esimerkiksi olemalla huomioimatta tämän surua ja lohdutuksentarvetta. Kirjoittaja mainitsikin joutuneensa itkemään pahaa oloaan omassa yksinäisyydessään.

Tarinoissa kuvatut vanhemmat olivat tunnekylmiä ja piittaamattomia lastensa emotionaalisten tarpeiden suhteen. Aineistossa ilmeni myös varsin yleisenä ilmiönä kielteisten tunteiden, kuten surun tai raivon, näyttämisen kieltämistä. Osassa tarinoissa esimerkiksi itkemisen mainittiin olleen perheessä rangaistava teko ja ”heikkouden merkki”. Kirjoittajat kuvasivatkin joutuneensa lapsena tukahduttamaan erilaisia tunteitaan. Tunteiden pidättelyn lisäksi lapsi saattoi joutua myös mukailemaan vanhempansa mielentiloja, esimerkiksi siten, ettei hän voinut näyttää hyväntuulisuuttaan, mikäli vanhemmalla sattui samaan aikaan olemaan huono päivä. Yhdessä tarinassa tuotiin myös esiin, kuinka vanhempi ei voinut sietää lapsen huonovointisuutta, minkä vuoksi lapsi ei välttämättä voinut näyttää esimerkiksi pelkoaan tai suruaan vetäytymällä, sillä tällainen käyttäytyminen saattoi vain pahentaa hänen kohteluaan. Kyseisessä tarinassa ei kuitenkaan käynyt ilmi, olisiko tällainen johtanut näkymättömiin lapsiin yhdistämään ”terveyden” esittämiseen. Kielteisten tunteiden käsittely ilmeni aineistossa ylipäänsä perheille vaikeana asiana, joka yleensä pyrittiin kieltämisen ja vaikenemisen keinoin tukahduttamaan.

Vanhemman vallankäyttö saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, miten lapsi kykeni käsittelemään kokemuksiaan ja hahmottamaan omaa kohteluaan. Tarinoiden perheissä vaiettiin kipeistä asioista, jolloin lapsi jäi yksin laiminlyönnin ja väkivallan aiheuttamien tuntemustensa kanssa. Vaikeneminen saattoi olla ääneen lausumaton sääntö, jota lapsi oppi noudattamaan. Yksi kirjoittajista esimerkiksi mainitsi, ettei olisi koskaan uskaltanut kertoa kokemuksistaan, sillä olisi silloin tullut paljastaneeksi perheessä ”tarkoin varjellun salaisuuden”. Lapsi saattoi näin pelätä puhumisen seuraamuksia, jotka saattoivat käytännössä tarkoittaa hänen hylkäämistään. Esimerkiksi itse sosiaaliviranomaisille kaltoinkohtelustaan kertomaan hakeutunut kirjoittaja mainitsi tämän seurauksena tulleen erotetuksi suvusta, koska oli läheistensä mielestä ”pettänyt suvun”. Mikäli lapsi taas yritti puhua kipeistä asioista vanhemmalleen, häntä saatettiin syyttää valehtelijaksi ja haukkua hulluksi. Tulkitsin tällaisen perheessä vallitsevan vaikenemisen ja kieltämisen kulttuurin vallankäytöksi, jossa vanhempi epäilee lapselta oikeuden ymmärtää omia kokemuksiaan. Tällainen vallankäyttö saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, ettei lapsella ollut kykyä kuvailla kokemuksiaan. Yksi kirjoittajista esimerkiksi mainitsi, ettei hän pystynyt kertomaan kokemastaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska häneltä ei löytynyt sanoja kokemustensa kuvaamiseksi.

Perheessä vallitseva puhumattomuus saattoi ilmiönä juontaa vanhemman omasta kyvyttömyydestä kohdata ja käsitellä elämänsä kipukohtia. Yhdessä tarinassa juuri leskeksi jääneen äidin kerrottiin loukkaantuneen siitä, kun hänen lapsensa olivat ehdottaneet hänelle psykologille puhumista. Äidin kuvattiin pitäneen ehdotusta ”hirveänä tekona” ja peräänkuuluttaneen, ettei hän ole mikään hullu. Kirjoittaja myös epäili, ettei hänen äitinsä ollut uskaltanut viedä hänen lapsuudenaikaista oireiluaan ammattilaisten tutkittavaksi, koska olisi pelännyt tulevansa samalla itse leimatuksi. Tällä tavalla puhumattomuus ilmeni aineistossa myös kielteisten tunteiden torjumista jokseenkin ”tietoisempana” vallankäytönkeinona. Vanhemman kuvattiin käyttäneen valtaa esimerkiksi ”jäätävillä katseilla”, huomiotta jättämisellä ja pitämällä mykkäkoulua. Näin toimiessaan vanhempi vaikuttikin käyttävän rakkautta kiristyskeinonaan lapsen alistamiseksi valtaansa. Käyttäytymällä välinpitämättömästi lastaan kohtaan vanhempi ikään kuin kielsi lapsen olemassaolon, ja koska hän oli lapsen huoltaja ja vanhempi, tällainen olemassaolon kieltäminen lienee lapselle äärimmäisen tuskallista. Tarinoissa vanhemman etäisyys, tunnekylmyys ja välinpitämättömyys mainittiinkin kaikista pahimmaksi kaltoinkohtelun muodoksi. Tällaiset vanhemmat saattoivat usein puhua lapsen kuullen siitä, kuinka tämän ei olisi koskaan pitänyt syntyäkään.

Vanhempi saattoi myös käyttää hyväkseen lapsen ikään liittyviä rajoitteita. Esimerkiksi avun antaminen ilmeni osassa tarinoista kaupankäyntinä, jossa vanhempi odotti lapselta jokaisesta avunannosta vastapalvelusta. Aineistossa olikin havaittavissa tietynlaista *itseparjäämisen kulttuuria*, joka korostui paitsi vanhemman puheissa myös lapsen tavoissa toimia. Vanhempi saattoi patistaa

lasta tällaiseen kulttuuriin pilkkaamalla tätä toistuvasti ”siitä yhdestäkin kerrasta” kun tämä ei ollut pärjännyt ilman äidin apua sekä vaatimalla, että annetuista tehtävistä oli selvittävä ilman apuvoimia. Yhdessä tarinassa äidin kerrottiin esimerkiksi kieltäneen muita sisaruksia auttamasta omilleen muuttanutta vanhinta siskoa ja todenneen, että ”kun omilleen on muuttanut, niin siellä on sitten pärjättävä ihan itse”. Tulkitsin tällaisen itsepärjäämisen korostamisen vallankäyttönä, jossa vanhempi pyrki osoittamaan lapselle, kuinka huonosti tämä pärjäisi elämässä ilman häntä. Pakottaessaan lapsen selviytymään yksin kohtuuttomista työsuorituksista vanhempi saattoi pyrkiä heikentämään lapsen pystyvyyden kokemusta ja näin vahvistamaan omaa asemaansa lapsen silmissä tälle elintärkeänä hahmona. Tällainen toiminta saattoi olla omiaan rakentamaan lapselle kuvaa todellisuudesta, jossa hän ei tulisi selviytymään ilman vanhempaansa, jolloin myös kynnys ulkopuolisen avun hakemiselle saattoi kasvaa.

Vanhemman käyttämä valta näyttäytyi aineistossa rajattomana ilmiönä; tarinoissa kuvatut vanhemmat eivät kunnioittaneet lainkaan lastensa itsenäisyyttä. He pakottivat lapsensa kestäämään mitä epäinhimillisempiä asioita ja olivat myös taipuvaisia manipuloimaan näiden ajatuksia ja tunteita. Vanhemmalla oli valta tehdä mitä vain, kuten myös jättää tekemättä. Useimmissa tarinoissa kodin ilmapiiriä kuvattiinkin arvaamattomaksi, epävakaaaksi tai kaoottiseksi. Vanhemman epäjohdonmukainen käyttäytyminen saattoi kuormittaa lasta niin, ettei tälle jäänyt riittävästi tilaa tutustua itseensä ja omiin rajoihinsa – perheessä kaikki tapahtui vanhemman mielen mukaan. Osassa tarinoista tuotiinkin esiin tällaisesta *rajattomuudesta* johtuvia tuntemuksia. Ymmärrys itsestä ja oman minuuden rajoista mainittiin yhdessä tarinassa olevan vielä tänäkin päivänä häilyvä. Ilmiö tuotiin oivaltavasti esiin myös toisessa tarinassa: ”minä oli rajaton, minun henkiselle ja fyysiselle alueelle saatettiin tunkeutua koska vain, edes oma ihoni ei ollut raja minun itseni ja ulkomaailman välillä”. Otteesta voidaan huomata, kuinka kaltoinkohtelijan rajoja tuntematon vallankäyttö tunkeutuu lapsen elämään niin intensiivisesti, ettei lapsi opi riittävän hyvin tunnistamaan, mikä hänessä kuuluu hänelle itselleen ja mikä taas on peräisin vanhemmasta¹⁴. Kaltoinkohteleva vanhempi voi näin pitää otteessaan kaikkea lapselle kuuluvaa venyttäen tämän ”ääriviivojakin” mielensä mukaan. Lapsen elämä voi näin tuntua olevan täysin vanhemman käsissä. Tällaisen vanhemman vallankäytön häikäilemättömyyden voi nähdä tiivistyvän seuraavassa otteessa:

Olin murrosiässä, kun aloin saada toistuvasti merkillisiä päänsärkyjä. Ne olivat vihlovia ja joko aaltomaisia tai sitten toiselle puolelle päätä kohdistuvia. Joskus kipu oli pitkäkestoista ja jomottavaa. En saanut särkylääkettä, ja jos otin omalla luvallani, siitä tuli sanomista. Siskoni tuli kerran käymään kylässä ja tuolloin

¹⁴ Ajattelen tässä winnicottilaisesti lapsen varhaista hoivaajaa, joka ei kykene tulkitsemaan lapsensa spontaaneja eleitä. Tällainen hoivaaja korvaa lapsen eleen omalla alistavalla eleellään saaden lapsen omaksumaan jotakin, joka on lähtöisin hoivaajasta eikä hänestä itsestään (ks. Winnicott 1965, 145–146).

minulla oli pää kipeä. Kysyttäessä kerroin siskolle, miksi olen niin vaisu. Sisko kysyi, haluaisinko että minun pääni tutkittaisiin. Sanoin, että kyllä haluaisin. Äiti istui viereisessä tuolissa olohuoneessa, nosti leukaansa ja nokkaansa ja oli kuin ei olisi kuullutkaan. Otti vain ylpeän ja vittumaisen hymyn kasvoilleen. Hän tiesi, että minun terveydenhoitoni oli hänen varassaan ja hän nautti, kun hänellä oli valta olla viemättä minua terveydenhuollon piiriin.

6.2.2 Muun ympäristön suhtautuminen

Vanhemman lapselleen istuttama uskomus oman toimintansa hyväksyttävyydestä saattoi saada vahvistusta muiden ihmisten suhtautumisesta lapsen tilanteeseen tai tämän kaltoinkohteliiaan. Tarinoissa tuotiin esille lapsen kokemus siitä, ettei kukaan välitä hänestä eikä ketään oikeasti kiinnosta, miten hän elämässään tulee pärjäämään. Tähän liittyen aineistosta olikin havaittavissa kyynistä suhtautumista muiden ihmisten auttamishaluun. Osa kirjoittajista koki, etteivät muut ihmiset vain halunneet puuttua kaltoinkohteluun, vaikka selviä merkkejä huonoista kotioiloista olisikin ollut nähtävissä. Todellisuuskuvan kannalta tällainen muiden ihmisten auttamattomuus saattoi vahvistaa lapsen käsitystä maailmasta paikkana, jossa on selvittävä ilman apuja ja jossa kukaan ei edes olisi kiinnostunut hänen auttamisestaan.

Tällaista kuvaa saattoivat vahvistaa esimerkiksi paljon kotoa poissa olleet isät, jotka kerta toisensa jälkeen jättivät lapsensa yksin kaltoinkohtelevan äidin kanssa. Tällainen *ei-kaltoinkohteleva* isä oli lapsen elämässä läsnä ollut aikuinen, joka muuten kyllä vaikutti tasapainoiselta vanhemmalta mutta joka ei kuitenkaan pelastanut lasta kaltoinkohtelevalta äidiltä. Tällaiset isät hoitivat juoksevia lastenhoidollisia asioita, kuten sairastuneen lapsen lääkäriin viemisen, ja suhtautuivat äitiä hyväksyvämmiin lastensa tarpeisiin. He kuitenkin itse viettivät paljon aikaa poissa kotoa ja jättivät aina lapsensa kaltoinkohtelevan äidin kanssa keskenään, vaikka todennäköisesti olivatkin tietoisia kaltoinkohtelusta. Tällaisella suhtautumisellaan he ehkä jossain määrin normalisoivat kaltoinkohtelua ja tekivät siitä lapsen silmissä tavallista ja hyväksyttävää. Samalla tavalla myös muiden lapsen ympärillä olleiden aikuisten voitiin nähdä antaneen hiljainen hyväksyntänsä lapsen kohtelulle olemalla puuttumatta siihen.

Aineistossa ei kovinkaan selvästi tuotu esiin ketään lapsen elämässä läsnä ollutta henkilöä nimenomaan *turvallisena aikuisena*. Tällaisia aikuisia kuvattiin enemmän ”tukipilareina”, joiden seurassa lapsi sai mahdollisuuden ottaa taukoa kodin kaoottisesta ilmapiiristä. Ilmeisesti tällaisia henkilöitä ei kuitenkaan koettu *riittävän* turvallisiksi. Tämä saattoi johtua siitä, etteivät nämä läsnä olleet aikuiset suoranaisesti puuttuneet kaltoinkohteluun. Tarinoista jäi puuttumaan tieto esimerkiksi siitä, olisivatko he keskustelleet lapsen kanssa tämän kotioiloista tai jaksamisesta. Ilmeisesti ainakaan yhtäkään lastensuojeluilmoitusta ei tehty. Yhdessä tarinassa naapurin kyllä kerrottiin soittaneen

poliisille, kun lapsi oli keskellä yötä paennut väkivaltaisesti käyttäytyvää huoltajaansa heidän luokseen, mutta kirjoittajan mukaan paikalle saapuneet poliisit olivat kuitenkin uskoneet hänen huoltajansa selitykset, minkä vuoksi asiaa ei viety eteenpäin. Naapuritkaan eivät asiaan sen jälkeen enää puuttuneet. Naapurin toiminta näyttäytyikin tässä tapauksessa lähinnä vain sosiaalisena velvollisuutena tilanteessa, jossa hätäntynyt vieras lapsi saapuu ovelle keskellä yötä, eikä niinkään puhtaasti altruistisena tekona, jonka tarkoituksena olisi ollut auttaa lasta. Tällainen velvollisuudesta toimiminen saattoi kaltoin kohdeltujen lasten silmissä rakentaa kuvaa maailmasta, jossa ei olisi olemassa pyyteetöntä hyvyttä. Tällaista kokemusta voidaan havaita esimerkiksi seuraavassa otteessa:

Minua kiusattiin koulussa, ja ainoa kerta, kun opettaja koko peruskouluajana puuttui kiusaamiseen, tapahtui silloin kun aloin puhumaan, että elämä ei ole elämisen arvoista. Tuolloin uutisoitiin jostain nuoresta koululaisesta, joka oli koulukiusaamisen vuoksi tehnyt itsemurhan. Opettaja oli olevinaan kuin laupias samarialainen kun hän piti oppitunnin sijaan koko luokalle yhden tunnin kestävän puhuttelun minun kiusaamisestani. Olisikohan kestänyt tuota muutosta viikon, ja sen jälkeen kaikki jatkui kuin ennenkin.

Otteessa lapsi kokee opettajan toimivan lähinnä vain velvollisuudesta tai omakuvaansa kiillottaakseen. Tällainen pinnallinen hyvyys koetaan toimimattomana keinona, joka korkeintaan helpottaa auttajan itsensä oloa, mutta ei poista varsinaista ongelmaa. Opettajan toiminta saattoi näin osaltaan vain vahvistaa lapsen kyynistä suhtautumista muiden ihmisten haluun ja kykyyn auttaa häntä.

Muiden ihmisten suhtautumisessa saattaa olla kyse ymmärtämättömyydestä tai ihan vain vilpittömästä tietämättömyydestä lapsen tilanteen suhteen. Esimerkiksi usein kotoa poissa ollut isä tuskin täysin ymmärsi, millaista vahinkoa hänen puolisonsa toiminta sai aikaan. Tällainen kävi ilmi yhdessä tarinassa, jossa isän kuvattiin suhtautuneen välinpitämättömästi kirjoittajan sisaruksen huoleen perheen nuorimmaisen ilmeisen alivireisestä tilasta, jossa yhteyden saaminen lapseen oli hankalaa. Isän kerrottiin todenneen, että lapsen pitää vain antaa olla, että tämä kyllä ”tulee takaisin” kuten aina ennenkin. Samassa hengessä isäpuolensa kaltoinkohtelemaksi joutunut kirjoittaja kertoi väkivallalle silmänsä sulkeneen äitinsä yhä ajattelevan, että lapsi on aina pärjännyt eikä hänestä tarvitse huolehtia. Yksi kirjoittajista mainitsikin tarvinneensa lapsuudessaan sitä, että hänen isänsä olisi ollut kyllin ymmärtäväinen ja vahva kyetäkseen näkemään ja avaamaan lapselle tilannetta. Tästä voidaan päätellä, että tullakseen koetuksi turvallisena aikuisena henkilön olisi kyettävä osoittamaan lapselle ymmärtävänsä tämän tilanteen ja olevansa valmis suojelemaan lasta.

Aineistosta oli myös nostettavissa tarinoissa varsin yleisenä esiintynyt ajatus perheen julkikuvan vaikutuksesta kaltoinkohteluun puuttumattomuudelle. Osassa tarinoista perhettä

kuvattiin ulkoisesti ”malliperheeksi”, jolla ”asiat näyttivät olevan kunnossa”. Tällaisissa perheissä vanhemmat saattoivat olla korkeasti koulutettuja ja työskennellä arvostetuissa asemissa. Perheen lapsia kuvattiin ulkoisesti hyvinvoivan oloisiksi, jotka harrastivat paljon ja suoriutuivat koulusta hyvin arvosanoin. Tällaisia perheitä kuvanneissa tarinoissa kirjoittajat pitivät lähes mahdottomana sitä, että opettaja olisi voinut huomata heidän tilanteensa todellista laitaa – *kaikki näytti ulkoisesti niin hyvältä*. Osassa tarinoista tuotiin tähän liittyen myös esiin vanhemman aktiivinen toiminta tällaisen julkikuvan rakentamiseksi. Yksi kirjoittajista esimerkiksi kuvasi, kuinka hänen äidillään oli tapana laittaa siistiksi koulun tilaisuuksiin sekä varailla usein ylimääräisiä keskusteluajkoja hänen opettajansa kanssa. Kaltoinkohtelijan kuvailtiin näyttäneen ulkopuolisille miellyttävänä, mukavana, auttavaisena, lämpimänä, huolehtivana ja uhrautuvana äitinä, joka tällaisissa kodin ja koulun välisissä tapaamisissa esiintyi lapsensa asioista kiinnostuneena ja välittävänä vanhempänä, mutta joka heti kotiloissa riisui tällaisen hyvän huoltajan rooliasunsa ja käytti kaikkea opettajalta kuulemaansa aseena lasta vastaan. Tällaiset julkikuvaansa kiillottavat vanhemmat saattoivat julkisissa tilanteissa antaa lapselleen näyttäviä läheisyydenosoituksia, mutta aina kotiloissa torjuivat lapsensa spontaanit lähestymisyritykset.

Osassa tarinoista mainittiin, että opettajilla olisi ollut hyvä kuva lapsen perheestä ja että vanhemman esitys olisi ”mennyt täydestä” muihin aikuisiin. Yhdessä tarinassa äidin kerrottiin hyvää vanhempaa esittämällä saaneen uuden miesystävänsä näkemään itsensä lastensa eteen kovasti työtä tekevänä yksinhuoltajana, jonka uhrauksia lasten olisi pitänyt osata paremmin arvostaa. Tällainen ristiriita muiden ihmisten käsitysten ja lapsen omien kokemusten välillä saattoi aiheuttaa lapsessa hämmennystä ja vahvistaa hänen käsityksiään siitä, ettei muilla ihmisillä olisi kykyä ymmärtää hänen kokemuksiaan. Useissa tarinoissa olikin havaittavissa syvää turhautumista esimerkiksi erilaisten viranomaistahojen kykyyn auttaa kaltoinkohtelutapauksia. Mikäli kaltoinkohteleva vanhempi selvisi erilaisista viranomaistilanteista niin sanotusti puhtain paperein, lapsi ei ehkä enää pystynyt luottamaan siihen, että kertomalla tilanteestaan hän todella voisi saada apua. Muut ihmiset saattoivat tietämättömyyttään lisäksi vahvistaa vanhemman luomaa kuvaa oman toimintansa hyväksyttävyydestä suhtautumalla tähän tavallisena lapsesta välittävänä huoltajana.

Vaikka osassa tarinoista kaltoinkohtelevan vanhemman ”julkisivu” olikin kunnossa, ei se aina näyttäytynyt täysin vedenpitävänä. Vanhemman normalisoitu kuva saattoi rakoilla lapsen silmissä esimerkiksi silloin, kun hänen toimintansa asettui sosiaalisella tasolla kyseenalaiseen valoon. Osassa tarinoista vanhempi oli saattanut esimerkiksi joutua katkaisuhuoltoon alkoholismista vuoksi tai olleen ajoittain psykiatrisessa osastohoidossa, yhdessä tarinassa vanhempi oli saanut asunnostaan hädän maksamattomien vuokrien takia. Tällaiset tilanteet saattoivat lapsen silmissä tukea käsitystä vanhemman ongelmallisuudesta. Tulkitsin ne eräänlaisiksi yhteiskunnan viesteiksi sille, ettei

vanhemman toiminta todellisuudessa ole yleisesti hyväksyttävää. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voinut vetää johtopäätöksiä sille, olisiko tällaisella vanhemman toiminnan kyseenalaiseen valoon joutumisella voinut olla vaikutusta lapsen omaksumaan todellisuuskuvaan. Lienee kuitenkin mahdollista, etteivät tällaiset vanhemman ”töppäilyt” ainakaan tukeneet sellaista todellisuuskuvaa, jossa perheen ongelmat olisivat olleet ainoastaan lapsesta johtuvia. Toisaalta on myös mahdollista, että lapsi olisi kokenut vaikkapa vanhemman runsaan alkoholinkäytön tai mielenterveysongelmien johtuvan itsestään. Tällainen ajatus oli havaittavissa esimerkiksi aiemmin mainitussa tarinassa, jossa kirjoittaja kuvasi lapsena ajatelleensa itsensä ”jonkinlaisena demonina”, joka omalla läsnäolollaan sairastutti muut.

Kaikista vanhemman ongelmallisuutta ja ”epänormaaliutta” korostavista merkeistä huolimatta lapsen lojaalius kaltoinkohtelijaansa kohtaan eli vahvana läpi aineiston. Tällaisen voi ajatella viittaavan siihen, ettei lapsen omaksuman todellisuuskuvan muuttaminen ole millään lailla yksinkertainen prosessi. Suurin osa kirjoittajista mainitsi alkaneensa varsinaisesti kyseenalaistaa lapsuudenolojaan vasta aikuisiällään. Ennen tätä he olivat saattaneet käydä läpi useita väkivaltaisia ja lapsuuden kaltoinkohtelusta muistuttavia parisuhteita. Osalla kirjoittajista vasta oman lapsen saaminen oli herättänyt henkiin lapsuuden traumaattisiin tapahtumiin liittyviä tunteita. Vanhemman otteesta irtautuminen vaikutti aineiston perusteella tapahtuneen todella vasta lapsuudenkokemuksia purkaneen terapian myötä. Tällainen kävi ilmi esimerkiksi tarinassa, jossa kirjoittaja yritti aikuisiällään kertoa äidilleen isänsä käyttäneen häntä seksuaalisesti hyväksi:

Äiti syytti minua valehtelijaksi ja hänen mielestään haen vain huomiota. Hänen mielestään olen muutenkin aina ollut tosi vaativa lapsi ja hakenut huomiota mitä ihmeellisimmillä keinoilla. Äitini neuvo tässä tilanteessa oli että minun tulisi hoitaa suhteet isäni kanssa. Sain kokea myös kovasti paheksuntaa siitä että minä en hoida suhdetta isääni. Äitini mielestä tämä olisi minun tehtäväni, hän kun ei jaksaa tällaista ollenkaan. Onneksi olin jo tuohon aikaan hakenut psykiatriseen hoitoon ja tunsin saavani jonkinlaista apua. Ymmärsin täysin, miten epänormaalia ajatusmaailmaa minulle yritettiin tuoda. Tämä oli sitä maailmaa missä olin koko lapsuuteni elänyt ja nyt minut synnyttänyt ihminen vaatii, että elän sitä hänen mielikseen.

Otteessa on keskeistä huomata psykiatrisen hoidon myötä tullut avunsaannin kokemus, jonka turvin kirjoittaja pystyi näkemään vanhempansa hänelle syöttämän todellisuuskuvan läpi. Hän ilmeisesti pystyi *tuntemaan*, että maailmassa on olemassa vaihtoehtoja eikä hänen ole pakko alistua sille todellisuudelle, johon hän oli sattunut syntymään. Tällaiseen muutokseen oli tarvittu psykiatrista hoitoa, joka oli onnistunut heijastamaan kaltoinkohdellulle toisenlaista todellisuutta siinä määrin, että tämä oli kyennyt muodostamaan menneisyyden kokemuksistaan *totuudenmukaisen* yhtenäisen tarinan. Terapia oli antanut hänelle sanat, joilla käsitellä kokemuksiaan. Onkin huomattava, että

samaisessa tarinassa kirjoittaja mainitsi, ettei ollut aiemmin lapsuudessaan pystynyt kertomaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska ei ollut kyennyt löytämään sanoja, joilla kuvata kokemuksiaan. Todellisuuskuvan muutos siis vaati sen, että kaltoinkohdeltu sai avunantajaltaan riittävästi tukea ja välineitä käsitellä kokemaansa.

6.2.3 Syyllisyys

Psyykkinen väkivalta oli laiminlyönnin ohella aineistossa eniten esillä ollut kaltoinkohtelun muoto. Osassa tarinoista vanhemman lapseensa kohdistama väkivalta ilmeni muun muassa jatkuvana lapsen haukkumisena, pilkkaamisena ja häpäisynä. Vanhempi saattoi toistuvasti syytellä ja piikitellä lasta tavalla, joka sai tämän kokemaan jatkuvaa syyllisyyttä. Tällainen syyllistäminen saattoi olla joko suoraa syyttelyä tai välittyä epäsuorasti vanhemman olemuksesta ja käyttäytymisestä. Esimerkiksi tarinassa, jossa kirjoittaja ei omien sanojensa mukaan ollut lapsuudessaan kokenut psyykkistä väkivaltaa, oli silti havaittavissa tällaista epäsuorasti välittyvää lapsen syyllistämistä:

Muistan, että kerran talvella, kun oli kova pakkanen riitelimme äitini kanssa kotona, jostain hän minua moitti, luultavasti hän oli hieman päihtyneenä. Suutuin niin paljon, että lähdin ulos kovaan pakkaseen kävelemään ilman kenkiä ja kunnon ulkovaatteita. Tällöin ehkä viivyin ulkona noin 15 minuuttia, ehkä jopa odottaen että äitini olisi tullut minut sieltä hakemaan, mutta ei tullut. Kun sisälle menin nöyränä hän pauhasi, että oliko nyt järkevää ja liikkuuko päässäsi mitään.

Kyseisessä tarinassa psyykkinen väkivalta ilmeni vanhemman etäisyytenä ja kannustamattomuutena. Vanhempi saattoi käyttää lapsen impulsiivisuutta aseena tätä vastaan: vanhemman käyttäytyessä piittaamattomasti lapsen mielenilmaisuja ja niiden mukanaan tuomaa terveysriskiä kohtaan hän mahdollisesti sai lapsen kokemaan häpeää siitä, että oli edes uskaltanut ajatella ansaitsevansa vanhemman huolenpitoa kaiken riitelyn päätteeksi. Näin toimimalla vanhempi ikään kuin osoitti lapselle rakkautensa olevan ehdollista ja mahdollisesti sai lapsen tuntemaan syyllisyyttä kanssaan riitelystä.

Syyllistäminen ilmeni osassa tarinoista huomattavasti aiempaa selvempänä ilmiönä. Lasta saatettiin syyttää milloin mistäkin asiasta, ja joissakin tapauksissa tällainen syyllistäminen koski koko lapsen olemassaoloa. Äiti saattoi esimerkiksi kertoa lapselle, ettei olisi halunnut lainkaan hankkia lapsia, tai toistuvasti muistutella lasta tämän synnytyksestä koituneista raskausarvista. Useammassa tarinassa myös ilmeni, kuinka äiti saattoi jatkuvasti vihjailla lapselle tämän olevan väärää sukupuolta. Yhdessä tarinassa äidin kerrottiin usein päivitelleen, että ”jos hän olisi vain saanut pojan, niin kaikki olisi toisin”. Toisessa tarinassa kirjoittaja kertoi äitinsä nimenomaan toivoneen poikalasta, mutta saaneenkin kaksoset, joista toinen sattui olemaan tyttö. Kirjoittaja kertoi

kaksoisveljensä olleen äidin lellikki, jolle sallittiin jopa sisarensa pahoinpiteleminen. Äidin kerrottiin kutsuneen kaksosia ”pojiksi”, ja kirjoittaja muistaa joskus korjanneensa, ettei ole poika vaan tyttö, mihin äiti hänen mukaansa oli tiuskaissut ”no mitä sitten näytät pojalta”. Tällainen sukupuolesta syyllistäminen ilmenikin aineistossa varsin voimakkaana tapana aiheuttaa lapselle tuskaa. Tällaisissa tarinoissa äidin kuvattiin myös vastustaneen lapsensa naiseksi kehittymistä muun muassa häpäisemällä ja pilkkaamalla tätä tämän kehossa tapahtuvista muutoksista. Tällaisen syyllistämisen seurauksena lapsi saattoi kokea olleensa aina ylimääräinen ja ettei hänen olisi koskaan pitänyt syntyäkään.

Kaltoinkohteleva vanhempi syyllisti usein lasta sellaisista asioista, joihin tämä ei ollut millään lailla osallinen. Tällainen ilmeni sukupuolesta syrjimisen tavoin lasten eriarvoisena kohteluna perheessä. Vanhempi saattoi suosia yhtä lasta ja syyttää toista kaikesta tai vertailla lapsia keskenään aiheuttaen toiselle alemmuudentunteita. Syyllistäminen saattoi tapahtua myös huumorin varjolla, kuten seuraavasta otteesta voidaan nähdä:

En saanut koskea vauvaan, en saanut osallistua hoitamiseen, minut jätettiin ulkopuolelle. Minulle hän [äiti] nauroi ja kertoi kaikille ihmisille, kuinka mustasukkainen minä olin vauvasta. Tunsin suurta nöyryytystä ja epäoikeudenmukaisuutta. Hänen silmissään minä olin mustasukkainen lapsi, vaikka en itse tuntenut niin. Tästä tuli myös vuosien vitsi perheessämme, ”kuinka mustasukkainen minä olin”.

Lasta saatettiin myös syyllistää hänen osaamattomuudestaan, esimerkiksi päivittelemällä lapsen ”viallisuutta” kun tämä ei osannut ajaa polkupyörällä ilman apupyöriä tai kääntämällä lapselle iloa tuottavat onnistumiset pääläelleen, kuten seuraavista kahdesta eri tarinoista peräisin olevista otteista voidaan päätellä:

Toivoin, että nyt olisi äiti ylpeä minusta. Osaan jo lukea. Se johti uusiin murheisiin - - minulta kiellettiin pääsy mummon syliin - - Osaan jo lukea, syliin ei tarvitse tulla satuja kuulemaan. Mummolla muutenkin heikot jalat, liian pullukkakin siis siihen jäämään. Ja koska olin jo niin ”iso”, minulle annettiin jo isompia tehtäviä.

Ostin kauan haluamani kengät ja esittelin niitä äidilleni. Kuvittelin, että hän olisi ollut mielissään että käytän rahojani hyödylliseen, näin ei kuitenkaan tapahtunut. Äiti oli vihainen ja katkera, miten minä voin ostaa tuollaista kun hän kärsii. Asia oli tosi iso ja sain kuulla siitä pitkään negatiivista.

Ensimmäisen otteen kohdalla kyse on paitsi lapsen kannustamattomuudesta myös eräänlaisesta epäsuorasta syyllistämisestä, jossa lapsen onnistumiset käännetään hänen epäonnekseen. Kyseisen tarinan tapauksessa mielenkiintoista olikin, että kirjoittaja mainitsi olleensa sisaruksistaan se, joka ei äidin mielestä koskaan tehnyt pahaa; syylliseksi hänen teoilleen nähtiin aina vanhempi sisarus,

joka ei ollut äidin mielestä riittävästi katsonut nuorimmaisen perään. Syytösten vierittäminen vanhemman sisaruksen niskoille ei kuitenkaan poistanut nuorimmaisen kokemia syyllisyydentunteita, ja hän mainitsikin yleensä rankaisseensa itse itseään. Osassa tarinoista tällainen syyllisyydentuntoisuus vaikuttikin olevan osa lapsen ydinkäsitystä itsestään. Yksi kirjoittajista mainitsi koko elämänsä ajan sabotoineensa itse omia hyviä puoliaan, että *jokin hänen sisällään* on aina halunnut pilata tällaisen hyvän. Hän myös kertoi kalvavasta epämääräisestä tunteesta siitä, että olisi tehnyt jotakin pahaa. Lapsen jatkuva syyllistäminen saattoi näin johtaa siihen, että tämä omaksui syyllisyyden osaksi itseään eikä ehkä siksi kyennyt näkemään itseään väkivallan ja riiston uhrina.

Kaltoin kohdellut lapset tunsivat kaikesta huolimatta voimakasta tarvetta olla kaltoinkohtelevan vanhempansa silmissä kelpoisia. Monet kirjoittajat ihmettelivätkin tarinoissaan, miten lojaaleja he vanhemmilleen olivat. Lapsi saattoi kokea, että perheen tilanteessa oli kyse yhteisestä ongelmasta, johon hän itse oli vanhemman rinnalla vähintäänkin yhtä määrin syypää. Yksi kirjoittajista mainitsi aikuisikänsä saakka kokeneensa, että hänen tehtävään oli löytää sellainen tasapaino, jossa hänellä ja hänen äidillään olisi molemmilla hyvä olla. Tällä tavoin lapseen upotettu syyllisyydentuntoisuus saattaa osaltaan selittää sitä, miksi lapsi ei hae apua tilanteeseensa. Lapsen kokemus omasta syyllisyydestään sekä hänen tarpeensa vanhempansa hyväksynnälle saattavat estää häntä näkemästä kunnolla tilannettaan ja tätä kautta saada hänet elättelemään toivoa vanhemman muuttumisesta. Kaltoinkohtelevalta vanhemmasta irtautuminen olisi lapselle äärimmäinen teko, sillä se samalla tarkoittaisi sen todellisuuden hyväksymistä, jossa lapsella ei ole tavallista rakastavaa vanhempaa. Tarinoista saadun yleiskuvan perusteella vaikutti siltä, että lapsen olisi yksinkertaisempaa opetella selviämään sen maailman säännöillä, joihin oli syntynyt, kuin irtautua kaltoinkohtelevalta vanhemmastaan.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Tulosten pohdinta

Nyt kun tutkimusraportissa on edetty johtopäätöksiin, on aika kysyä, mitä kuuluu niille käsityksille näkymättömistä lapsista, jotka alkujaan saivat minut tekemään tällaista tutkimusta? Aineiston valossa näkymättömän lapsen määritelmä näyttäytyi ainakin liian yksityiskohtaisena kuvataksaan yleisempää ilmiötä. Oli ehkä virhe yrittää kohdistaa tutkimusta sellaisiin yksilöihin, joissa yhdistyisi niin monia erilaisia piirteitä. Tässä mielessä hypoteettinen näkymätön lapsi näyttäytyi lopulta juuri sellaisena, jota se kaiken aikaa oli ollutkin: yksittäistapaukseen perustuvien subjektiivisten havaintojen värittämänä oletuksena. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö tällaisia lapsia voisi olla enemmänkin, mutta tutkimustuloksena se viittaa ainakin siihen, että lähtökohtana tällaisen piiloisen ja vailla yleistä ymmärrystä ja käsitteistöä olevan kaltoinkohtelutyypin tutkiminen on kokemattomalle tutkijalle hyvin hankala tehtävä – toki samalla myös antoisa ja opettavainen.

Näkymättömän lapsen hypoteesin kannalta ongelmallisia olivat aineistossa kuvatut käyttäytymiset. Tämänkaltaisesta aineistosta on hankala yrittää vetää johtopäätöksiä siitä, millaista lapsen käytös olisi *todella* ollut, ja ennen muuta, millaisena lapsen opettajat olisivat sen voineet kokea. Tarinoissa kuvatuissa käyttäytymisissä oli kyse yksilöllisistä tulkinnoista, joiden pohjalta minä tutkijana tein vielä oman tulkintani. Tällaista tulkinnan tekemistä toisaalta helpottivat tarinoissa kuvatut tapahtumat, joissa käyttäytyminen oli johtanut esimerkiksi jälki-istuntoihin. Tulkitsin tällaisen jälki-istuntoon jättämisen ympäristön reaktiona lapsen ei-toivottavaan käyttäytymiseen. Tällainen käyttäytyminen on ristiriidassa oletetun näkymättömän lapsen ympäristön toiveita ja vaatimuksia mukailevan käyttäytymisen kanssa. Sadun Ninnin tavoin näkymätön lapsi on oletetusti ”silmiinpistävän tottelevainen ja mukautuva lapsi” (Taipale 2016, 21), jolloin tällainen opettajalta kurinpidollisia toimenpiteitä vaatinut käyttäytyminen ei sopinut kuvaan.

Erityisesti käyttäytymisen kuvausten osalta näkymätön lapsi tuntui jääneen tämänkin tutkimuksen jälkeen vielä näkymättömäksi. Tutkimusaineisto ei tuntunut vastaavaan sellaiseen ystävänä tapauksen muodossa havaitsemaani ilmiöön, jonka lähemmän tarkastelun kautta voitaisiin havahtua siihen mahdollisuuteen, ettei käyttäytyminen ehkä olisikaan riittävä merkki kertomaan lapsen psyykkisestä oireilusta. Toki tutkimuksessa käytetty aineisto sekin problematisoi tällaista

ajattelua käsittäessään tarinoita, joissa lapsen oireilu ei vaikuttanut ilmenneen ääripääkäyttäytymisenä vielä alakoulussa ja joissa havaittavissa tietynlaista ”vahvuuteen sairastumista”. Käyttäytymistä koskevien tulosten perusteella voidaan myös kyseenalaistaa opettajien keskuudessa mahdollisesti vallitseva oppilaan ääripääkäyttäytymistä korostava ajattelu. On mahdollista, että tarinoissa kuvatut käyttäytymiset eivät olisi olleet niin räikeästi poikkeavia, että ne olisi kouluympäristössä koettu lapsen yksilöllisistä piirteistä eriävänä toimenpiteitä vaativana oireiluna (ks. Ojala 2017, 66–67).

Käyttäytymisen sijasta tutkimuksen kannalta oli lopulta antoisampaa kiinnittää huomiota niihin ajatuksiin, joita kirjoittajat kuvaamaansa käyttäytymiseen liittivät. Tällöin oli mahdollista pohtia, millaisia motiiveja lapsen käyttäytymisen taustalla olisi voinut olla. Näkymättömän lapsen tapauksessa käyttäytymisen motiiviksi voidaan ymmärtää itsensä varjeleminen etukäteen psykologisilta loukkauksilta (ks. Taipale 2016, 26). Tällainen motiivi oli aineistossa esillä, mutta se ei vaikuttanut liittyneen tietynlaiseen ”tavallisuuspyrkimykseen”, jonka olin ystäväni tapauksen perusteella liittänyt osaksi näkymättömyyden ilmiötä. Tulosten perusteella hiljaiset ja vetäytyvät lapset saattavat tällaisella käyttäytymisellään pyrkiä huomaamattomuuteen erityisesti silloin kun heidän esillä olemisensa herättää kiusaajien huomion. Kiusattujen lasten tapauksesta oletetun kaltaista näkymättömyyttä oli kuitenkin hankala arvioida, sillä he elivät myös kouluympäristössä jatkuvan ulkoisen uhkan alla. Kiusattujen tarinoissa keskeinen toiminnan motiivi vaikutti olleen ulkoisen uhkan välttely, joka ei niinkään vaikuttanut kumpuavan lapsen sisäisen epätasapainon hallinnasta vaan pikemminkin jatkuvasti läsnä olleen ”todellisen” uhkatekijän torjunnasta. Koulukiusattuja oli hankala tulkita näkymättömiksi lapsiksi myös siksi, että heidän tarinoissaan käyttäytymistä perusteltiin pääosin kiusaamiselta suojautumisena. Tällaisissa perusteluissa ei juurikaan jäänyt tilaa ajatukselle muiden ihmisten vaivaamatta jättämisestä tai tarpeesta kannatella toisten mielialaa, mikä ystäväni tapaukselle oli nähdäkseni ominaislaatuista. Aineistossa esiintynyt koulukiusaaminen ylipäänsä tuntui sekoittaneen pakkaa siinä määrin, ettei oletetun kaltaisen näkymättömyyden tulkinta tällaisista tarinoista vaikuttanut mahdolliselta. Koulukiusaaminen ajoi lapsen automaattisesti tilanteeseen, jossa hänellä ei edes ollut mahdollisuutta esittää ”tavallista” lasta.

Aineistossa esiintynyt hiljainen ja vetäytyvä käyttäytyminen kuitenkin laajensi omia käsityksiäni näkymättömiin lapsiin liittyen. Osassa tarinoista tällainen käyttäytyminen tuotiin esiin ”ajan tapana”. Näin ollen se tuskin olisi esimerkiksi kouluympäristössä näyttäytynyt erityisen poikkeavana. Havainto korosti näkymättömän lapsen käyttäytymisen kontekstisidonnaisuutta: ympäristöstä riippuen myös hiljainen ja vetäytyvä käyttäytyminen voi olla ”normaalia” ja siksi sopia myös näkymättömälle lapselle. Tällaista käyttäytymistä vaativa ympäristö saattaa suosia vanhoillista

kasvatusajattelua tai olla itse lasta kohtaan väkivaltainen, kuten yhdessä tarinassa kävi ilmi. Silloin kun myös opettaja kiusaa lasta painostaa hän omalla suhtautumisellaan tämän hiljaiseen ja vetäytyvään käyttäytymiseen, jolloin myös tällainen käytös voidaan ymmärtää ympäristön vaatimuksia mukailevaksi.

Nähdäkseni näkymättömän lapsen käyttäytymisessä ylipäänsä on kyse siitä, mitä lapsi tulkitsee ympäristön häneltä toivovan ja odottavan. Ystäväni tapauksessa tällaiseen tulkinta koski toivetta lapsen ”tavallisuudesta”, sitä, ettei yksittäisestä oppilaasta koituisi opettajalle ”ylimääräistä vaivaa”. Tällainen vaiva olisi käytännössä voinut tarkoittaa esimerkiksi sitä, että opettajan olisi täytynyt alkaa selvittää yksittäistä oppilasta koskevaa ongelmaa. Ajatus tällaisesta toisten vaivaamisesta *turhaan* oli ystävälleni häpeällinen ja sai hänet tuntemaan olonsa itsekkääksi. Toisin sanoen, hän oli tulkinnut, ettei opettaja oikeasti haluaisi joutua selvittämään oppilaidensa ongelmia, ja säästääkseen opettajan tällaiselta harmilta hän oli päättänyt esittää mahdollisimman tavallista ja hyvinvoivaa lasta. Keskinäisyys tarjosi hänelle suojan kaikenlaisilta huomioilta, jotka saattaisivat tuottaa velvollisuudentuntoiselle opettajalle lisätyötunteja ja päänvaivaa. Samalle se tarjosi lapselle itselleen suojan tällaisen huomion saamisen myötä kumpuavilta itsekkyyden ja valheellisuuden tunteilta, siitä, että olisi tullut vaivanneeksi toista ihmistä ”turhan takia”. Tällaisen näkymättömän lapsen tulkinnan voidaan ajatella suodattuneen tietynlaisen maailmankuvan kautta, sellaisen, jossa muiden ihmisten hyvyys ei ole aitoa ja jossa jokainen ajattelee etupäässä vain omaa parastaan. Selviytyäkseen tällaisessa maailmassa ystäväni oli täytynyt opetella toimimaan sen vaatimalla tavalla: olemalla vaivaamatta muita omilla ongelmillaan. Tällaisen säännön omaksuttuaan hän pystyi suuntautumaan maailmaan siten, ettei se pääsisi yllättäen syyttämään häntä itsekkyydestä tai jostakin muusta sellaisesta, joka aiheutti hänessä häpeää.

Tällaiset ystäväni tapauksen pohjalta tekemäni havainnot, jotka alkujaan ajoivat minut tutkimaan tietynlaisia itsekkyyttä ja muiden vaivaamista kammoksuvia näkymättömiä lapsia, osoittautuivat siis aineiston valossa liian yksityiskohtaisiksi piirteiksi. Samalla tällainen yksityiskohtaisuus kuitenkin opasti minut kiinnittämään aineistossa huomiota sellaisiin seikkoihin, joiden kautta tulin tarkastelleeksi ilmiötä, joka saattaa näkymätöntä lasta yleisemmin selittää kaltoinkohtelutapausten tunnistamatta jäämistä. Konstruoimani kaltoinkohdellun todellisuuskuvaa koskevat tulokset tarjoavat syvyyttä aiempiin havaintoihin väkivaltaa kokeneiden nuorten taipumuksesta olla hakematta itse apua (esim. Lepistö 2010, 99) ja korostavat samalla ulkopuolisen tunnistamisen merkitystä. Ne tarjoavat yhden selityksen sille, miksi kaltoin kohdeltu lapsi ei hakisi apua tilanteeseensa. Nähdäkseni tutkimuksen keskeisin anti onkin juuri ajatuksessa tällaisesta sopeutumisesta helpottavan todellisuuskuvan omaksumisesta, joka kuitenkin samalla kapeuttaa lapsen

ajattelua niin, ettei avun hakeminen välttämättä näyttäydy vaihtoehtona. Ilmiö oli nähdäkseni sekä ystävälläni että tutkimukseen osallistuneilla kirjoittajilla pohjimmiltaan sama.

Tällainen todellisuuskuva voitaneen ajatuksena yhdistää trauman kokeneeseen mieleen, jossa tietoisuus trauman aiheuttamista tuntemuksista on tukahdutettu (vrt. van der Kolk 2017, 122). PRD-teorian kannalta katsottuna tietynlaisen todellisuuskuvan ylläpitäminen, esimerkiksi kieltämällä itseltä vaihtoehtoisia todellisuuksia (ks. tämä tutkimus, 68), voidaan ymmärtää trauman kokeneen psyykkisenä välttämistapana. Ylläpitämällä tietynlaista todellisuuskuvaa lapsi onnistuu välttämään traumaattisten kokemustensa ajattelemisen. Näennäisen normaalina persoonallisuuden osana toimiessaan hän kohtelee merkityksettöminä tällaista omaksumaansa kuvaa uhkaavia todellisuuksia uskotellen samalla itselleen, että hänellä itsellään olisi kaikki hyvin. Hänen näennäisen normaali persoonallisuuden osansa pyrkii siis torjumaan emotionaalisten osien kantamia traumamuistoja voidakseen elää mahdollisimman normaalia elämää. (Ks. van der Hart, Nijenhuis & Steele 2009, 5, 208, 210.) Näin lapsi onnistuu välttämään itsejensä riistoon liittyvät tuskalliset ajatukset ja tunteet, joita vaihtoehtoisten todellisuuksien näkeminen mahdollisesti uhkaa hänen tietoisuuteensa tuoda. Tutkimukseen osallistuneista osa mainitsi omaavansa diagnoosin dissosiaatiohäiriöstä, jolloin tällaisen tulkin tekeminen käytetyn aineiston pohjalta ei välttämättä ole lainkaan kaukaa haettavaa.

Aineiston perusteella kaltoinkohdellun todellisuuskuva täytyy ymmärtää pysyvälaatuisena ilmiönä, joka ei noin vain muutu – näin todetessani en voi olla ajattelematta ilmiötä emotionaalisenä traumana (vrt. Leikola 2014, 47). Kirjoittajat olivat pystyneet murtamaan lapsuudenaikaisia ajattelutapojaan vasta heidän traumaattisiin kokemuksiinsa pureutuneen terapian myötä. He saattoivat nuoruudessaan vähätellä omia kokemuksiaan ja kieltää itseltään ajatuksen paremmasta elämästä; aikuisuudessaan he saattoivat ajautua useisiin väkivaltaisiin parisuhteisiin, joiden mukanaan tuoma ilmapiiri oli heille lapsuudesta tuttu. Kaltoinkohdellut olivat tottuneet todellisuuteen, joka seurasi heitä *heidän sisällään* alkuperäisestä uhkaavasta ympäristöstä poispäästyäkin – kuten yksi kirjoittajista oivaltavasti totesi, jokin hänen sisällään oli aina halunnut pilata häneltä kaiken hyvän. Tällainen todellisuuskuvan pysyvyys voidaan ymmärtää varjopuolena sen ensisijaiselle tehtävälle auttaa yksilöä suuntautumaan ympäristöönsä siellä selviytymisen vaatimalla tavalla. Siinä missä trauman kokeneen persoonallisuuden jakautuneen rakenteen tehtävänä on edesauttaa yksilöä selviytymään parhaalla käytettävissä olevalla tavalla (Leikola 2014, 107) voidaan aineistosta konstruoimani todellisuuskuva ymmärtää tällaisen selviytymisen eräänlaisena *kielellisenä ilmentymänä*. Toisin sanoen se, mitä aineistosta tulin löytäneeksi, on mitä ilmeisemmin emotionaalinen trauma ”tositoimissa”.

Lepistön (2010, 92) mukaan perheväkivaltaan tottuminen auttaa nuoria etsimään elämästä pieniä hyviä asioita, jotka lisäävät heidän tyytyväisyyttään. Voidaankin ajatella, että tällaista

tottumista edesauttavan todellisuuskuvan omaksuminen ehkä jossain määrin vapauttaa kaltoinkohdellun tilanteensa murehtimisesta. Kasvaessaan siihen, että väkivalta olisi jollakin tavoin asiaan kuuluvaa, lapsi ehkä pystyy paremmin keskittämään huomionsa elämänsä hyviin puoliin ja kasaamaan ympärilleen pieniä tyytyväisyyttään lisääviä asioita. Nämä pienet hyvät asiat ovat ehkä olleet niitä, joiden avulla hän on jaksanut tilannettaan. Ne eivät todennäköisesti kuitenkaan tuntuisi miltään kaiken sen rinnalla, mitä hän on kaltoinkohtelulleen menettänyt. Kyseenalaistaessaan oman todellisuuskuvansa lapsi joutuisi siis samalla ”heittämään hukkaan” kaiken sen kovan työn, jonka hän on selviytyäkseen itse rakentanut. Kohdatessaan kaikki ne kipeät ja torjutut kokemukset, jotka hänen vaivoin ylläpitämänsä puolustusmekanismi olisi siihen asti pitänyt loitolla, lapsi joutuisi hyväksymään sen totuuden, että hänen siihenastinen selviytymisensä oli käytännössä tarkoittanut valheessa elämistä. Tässä mielessä on varsin ymmärrettävää, miksi kaltoinkohdeltu ei itse hakisi apua tilanteeseensa.

Aineistosta erittelemäni kaltoinkohdellun todellisuuskuvaan vaikuttavat ulkoiset tekijät saattavat osaltaan auttaa ymmärtämään tällaisten lasten kokemusmaailmoja. Näidenkin elämäntarinoiden perusteella voidaan todeta se, ettei lapsen asema kaltoinkohtelevassa perheessä ole millään tavoin helppo. Lapsen kannalta erityisen hankalana näyttäytyi kaltoinkohtelevan vanhemman rajoja tuntematon vallankäyttö, joka tunkeutui lasten elämiin niin intensiivisesti, ettei lapselle vaikuttanut jäävän tällaisessa suhteessa laisinkaan tilaa tutustua itseensä ja rakentaa omaa identiteettiään. Vanhemman arvaamattomuus ja läpitunkeva vallankäyttö vaati lapsen kaiken huomion keskittämistä selviytymiseen. Vanhempi käytti lasta hallitakseen mitä kierompia keinoja, joiden perimmäisenä tavoitteena vaikutti olevan synnyttää lapsessa syyllisyyden ja rakkaudettomuuden tunteita. Tällaisen psykologisen kontrollin tavoitteena on manipuloida lapsen tunteita ja ajatuksia siten, että tämän psyyke täyttäisi vanhemman toiveet (Kerig 2005, 12). Kyse on siis mielivaltaisesta lapsen muokkaamisesta vanhemman omia tarkoitusperiä palvelevaksi.

Aineistossa kuvatut oman itsen hahmottamisen vaikeudet voidaan ajatella seurauksena tällaisen mielivaltaisesti käyttäytyvän vanhemman kyvyttömyydestä tarjota lapselleen sellaisia kasvuolosuhteita, jotka olisivat mahdollistaneet ja tukeneet tämän luonnollista itseyden kehitystä (ks. esim. Winnicott 2012). Objektisuhdeteoreettisesti ajateltuna tarinoissa kuvatut tunnekylmät äidit eivät todennäköisesti olleet osanneet myöskään lastensa kehityksen varhaisissa vaiheissa huomioida lapsensa emotionaalisia tarpeita tavalla, joka olisi mahdollistanut luonnollisen kehityksen. Tarinoista kuvatut kokemukset omasta outoudesta, irrallisuudesta, viallisuudesta tai tunteesta siitä, ettei todella olisi edes olemassa, voidaan ehkä yleisemmin tiivistää kokemukseksi oman itsen valheellisuudesta. Winnicott (1965) yhdistää tällaisen yksilön minuutta kalvavan kokemuksen ajatukseen väärästä itsestä, joka on seurausta siitä, kun yksilön varhaisia itseyden

kehitystä edeltäviä viestejä ei ole osattu huomioida ja ne on korvattu hoivaajan omilla viesteillä, joihin lapsi on joutunut alistumaan. Väärän itsen myötä yksilö alkaa elää valheellista elämää, joka ei todella ole lähtöisin hänestä *itsestään* eikä siksi tunnu täydeltä elämältä. (Winnicott 1965, 145–146.) Emotionaalisen trauman kannalta ajateltuna yksilön tunne tällaisesta elämänsä tyhjyydestä on seurausta traumaan sopeutumisesta (ks. van der Kolk 2017, 116). Tällä tavalla aineistossa kuvatut itseyyttä koskevat valheellisuuden kokemukset tuskin olivatkaan mitenkään sattumanvaraisia, vaan ymmärrettävä seuraus varhaislapsuuden traumaattisille kokemuksille. Tämänkaltaiseen ”itsepetokseen” päätyminen on seurausta nimenomaan lapselle hyvin läheisen ihmisen aiheuttamasta riistosta (Delker & Freyd 2017, 711).

Kaltoinkohdeltujen todellisuuskuvista saadut tulokset korostavat kaltoinkohtelutapausten tunnistamisen tärkeyttä. Pahimmassa tapauksessa perheen ulkopuolisista ihmisistä koostuva ympäristö saattaa ymmärtämättömyyttään tai tietämättömyyttään normalisoida lapsen kaltoinkohtelua ja vahvistaa lapsen käsitystä maailmasta paikkana, jossa ei ole olemassa pyyteetöntä hyvyttä tai auttamishalua. Aineiston perusteella tällainen ilmeni myös perheen sisäisenä tapahtumana, jossa toinen ei-kaltoinkohteleva vanhempi ei riittävästi suojellut lasta kaltoinkohtelijaltaan. Tällainen toisen vanhemman vetäytyminen ja puuttumattomuus perheväkivaltatapauksissa on tunnistettu myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Doyle 2001, 392). Aineistossa tällaisia lapsen elämässä läsnä olleita muita aikuisia ei tuotu esiin *turvallisina* aikuisina, vaikka heitä saatettiin muuten kuvata tasapainoisina ja tavallisina ihmisinä. Turvallisen aikuisen puuttuminen aineistosta ei ilmennyt ainoastaan tällaisen henkilön mainitsematta jättämisenä, vaan myös tarkoituksellisenä tapana korvata ”turvallinen aikuinen” esimerkiksi ”parhaalla aikuisella” tai ”tukipilarilla”. Havainto vahvisti ajatustani siitä, että voidakseen tulla koetuksi turvallisena aikuisena ei riitä, että on itse henkisesti vakaa. Kaltoinkohdeltujen lasten tapauksessa aikuisen olisi kyettävä osoittamaan lapselle ymmärtävänsä tämän tilanteen sekä olevansa valmis auttamaan lasta ongelman ratkaisemisessa. Aikuisen olisi kyettävä *avaamaan* lapselle tämän tilannetta niin, että lapsi uskaltautuisi luottamaan häneen sekä ottamaan askeleen ulos siitä todellisuudesta, josta hän ei ennen turvallisiksi koettua aikuista olisi uskonut olevan poispääsyä.

7.2 Ilmiön merkitys kasvatustieteille

Miksi tämän kaiken sitten pitäisi kiinnostaa kasvatustieteitä ja luokanopettajia? Eikö tällainen traumatisoituminen kuitenkin ole niin harvinaista, ettei erikseen sen takia tarvitsisi patistaa tavallisia luokanopettajia tunnistamaan näkymättömiä lapsia? Kuten tutkimuksen alussa lainattu ”Yksin taistellut”, minäkin tiedän kouluarjen kiireen ja ymmärrän, että opettajalta vaaditaan jo nyt paljon.

Tarkoitukseni ei olekaan syytellä opettajia tai lisätä uusia taakkoja heidän valmiiksi kuormittuneille harteilleen. Tarkoitukseni on herättää keskustelua opettajan aseman erityislaatuisuuteen ja sen käyttöön liittyen: pitäisikö opettajan ammatin keskeisimmäksi tehtäväksi nostaa sellaisen turvallisen aikuisen rooli, jota edellisen luvun lopussa kuvailin? Tällainen rooli vaatisi sitä, että opettaja omaisi riittävää ymmärrystä lasten psyykkisestä oireilusta, jotta hän kykenisi tunnistamaan ja ymmärtämään kaikenlaisia kaltoinkohtelutapauksia. Yhdyn tässä ajatuksessani Ojalan (2017, 111) esittämään tarpeeseen opettajien kouluttamisesta. Opettajat tarvitsisivat koulutusta lasten psyykkisyydestä ja kaltoinkohtelun ilmentymisestä, koska he tulevat koko kansakuntaa koskettavassa peruskoulussa työskennellessään todennäköisesti olemaan tekemisissä myös turvallisen aikuisen apua tarvitsevien lasten kanssa. Voisi jopa todeta, että psyykkisistä häiriöistä kärsivien lasten tunnistamisen pitäisi olla yksi keskeisimpiä peruskoulun lähtökohtia, sillä ”perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 18). Mikäli koulu ei onnistu tunnistamaan ja auttamaan perheissään kaltoinkohdeltuja lapsia – jotka ovat yhteiskunnassamme ehkäpä kaikista epätasa-arvoisimmassa asiassa – tällainen tehtävä ei toteudu.

Tämän tutkimuksen perusteella ei voida vastata siihen, kuinka yleisestä ilmiöstä tällaisessa ”tavallisesti” käyttäytyvässä näkymättömässä lapsessa voisi olla. Mikäli kyse kuitenkin olisi *ilmiöstä*, niin siinä tapauksessa se olisi yhteiskunnassa vielä varsin piiloinen. Se, että Ojalan (2017) tutkimuksessa haastateltujen opettajien kokemukset oppilaiden psyykkisestä oireilusta eivät käsittäneet kokemuksia tällaisista tavallisuudella oireilevista oppilaista, ei tarkoita sitä, etteikö tällaisia lapsia olisi kuitenkin heidän luokillaan voinut olla. Tähän liittyen on huomattava, että oppilaiden traumatisoitumista ei näissä opettajien kokemuksissa tuotu juuri lainkaan tutkimuksessa esiin. Emotionaalinen trauma saattaa kuitenkin koskettaa useampia ihmisiä kuin yleisesti edes tiedetään.

Alkuperäinen kiinnostukseni näkymättömyyden ilmiössä koski siihen liittämääni ajatusta ilmiön ylisukupolvisesta luonteesta (tämä ilmenee myös jo tuolloin laatimassani apukysymyslomakkeessa; ks. Liite: Apukysymyslomake). Tutkimukseni alkuperäisenä lähtökohtana oli ajatus lapsen näkymättömyydestä niin kieroutuneen kaltoinkohtelun lopputulemana, että tällaisen kaltoinkohtelun olisi täytynyt sisältää sellaista sukupolvelta toiselle tiedostamattomana siirtynyttä traumaattista kerrostumaa, josta enää näkymättömän lapsen kohdalla olisi ollut mahdotonta kaivaa esille koetun väkivallan alkuperäistä syytä, jonka tunnistaminen olisi voinut vapauttaa lapsen itsesyytösten kahleista. Tällainen ajatus sisältää luonnollisesti myös näkemyksen siitä, ettei pahoinpitelijä itseään toimisi täysin tietoisesti kohdellessaan lastaan kaltoin, sillä myös hän itse olisi kaltoinkohtelun uhri.

Varhaisissa lähisuhteissa alkunsa saanut emotionaalinen trauma voi siirtyä sukupolvelta toiselle ainakin silloin, kun sen kehittymisessä on kyse vanhemman kyvyttömyydestä kohdata lapsensa varhaisia emotionaalisia viestejä. Tutkimuksissa on todettu, että vanhemman omalla traumaattisella kaltoinkohteluhistorialla voi olla vaikutusta hänen hoivakäyttäytymisensä laatuun (ks. esim. Buisman ym. 2018, 31; Fisher, Acton & Rowe 2018, 33; Lyons-Ruth & Block 1996, 270; Perizzolo Pointet ym. 2018, 108). On myös huomattu, että nimenomaan lapsuudenaikaisella laiminlyönnillä olisi pahoinpitelyä läpitunkevampi vaikutus vanhemman kykyyn vastata lapsensa emotionaalsiin viesteihin (Buisman ym. 2018, 31). Tällaisesta voidaan päätellä, ettei kaltoinkohtelun ylisukupolvisuutta tulisi ajatella mitenkään automaattisena ilmiönä, jossa omassa lapsuudessaan usein selkäänsä saanut henkilö löisi itse vanhempana omia lapsiaan. Päinvastoin, kyse voi olla paljon hienojakoisemmasta ketjusta, jossa väkivalta ei ilmene edellisellä sukupolvella niin ilmiselvänä kuin mitä se seuraavan kohdalla tulisi olemaan – tai päinvastoin. Vanhemman harjoittaman ”ei-niin-ilmiselvänä” väkivallan kokemisen onkin todettu johtavan tuottamattomien selviytymiskeinojen käyttämiseen (esim. Lepistö 2010, 70). Näin esimerkiksi näkymättömän lapsen vanhempi olisi voinut omassa lapsuudessaan kokea laiminlyöntiä, jonka aiheuttamasta stressistä selviytyäkseen hän olisi tukeutunut esimerkiksi sellaiseen tuottamattomaan selviytymiskeinoon, jonka toiminta perustuu muiden syyttelyyn ja ihmistenväliseen vihamielisyyteen (ks. Skinner ym. 2003, 231). Tällaisella selvästi vihamielisellä käyttäytymisellään hän taas olisi voinut saada oman lapsensa alistumaan syntipukin rooliin. Näin ajateltuna kaltoinkohtelun ketjun ei tarvitsisi ilmetä jokaisen sukupolven kohdalla yhtä räikeänä väkivaltana.

Meillä Suomessa on historiamme puolesta perusteltua olettaa tällaisen ylisukupolvisen traumatisoitumisen olevan suurempaa kuin yleisesti tiedetään. Mikäli ilmiötä ajatellaan nimenomaan laiminlyönnistä seuraavana kyvyttömyytenä kohdata oman lapsensa emotionaalisia viestejä, on syytä kysyä, missä määrin esimerkiksi lapsena vanhemmistaan erotetut sotalapset olisivat myöhemmin omassa vanhemmuudessaan siirtäneet sodan aiheuttamia hylkäämiskokemuksiaan seuraavien sukupolvien kannettavaksi? Tähän kysymykseen liittyen on viime aikoina toteutettu massiivinen kansainvälinen tutkimus, jonka mukaan Suomesta Ruotsiin evakkoon lähetetyillä tytöillä oli suurempi riski joutua myöhemmässä elämässään sairaalahoitoon mielellisten ongelmien vuoksi kuin heidän Suomeen jääneillä siskoillaan. Lisäksi tällaisten evakkolasten jälkeläisillä todettiin kasvanut riski sairastua mielellisiin häiriöihin. (Santavirta, Santavirta & Gilman 2017.) Tällaiset tulokset viittaavat siihen, että sodanaikaisten lapsievakoiden aiheuttamilla kokemuksilla voi olla sukupolvia ylittäviä seurauksia. On siis mahdollista, että meillä Suomessa kasvaisi nyt jo neljäs sukupolvi, joka kantaisi harteillaan sodanaikaista traumaa. Ongelma

saattaa olla nimenomaan Suomessa suuri, sillä lapsievakot olivat toisen maailmansodan aikaan meillä väkilukuun suhteutettuna maailman suurimmat (Kirves 2010, 91).

Mahdollisen näkymättömien lasten ryhmän piiloisuudesta kielii se, että meillä Suomessa ymmärrys esimerkiksi niin kutsutuista nuorista hoivaajista on vielä lähes olematonta. Leun ja Beckerin (2017) tekemässä selvityksessä Suomi luokitellaan nuoria hoivaajia koskevan ymmärryksen tasoltaan vasta esitietoisuuden vaiheeseen. Vertailukohtana esimerkiksi Isossa-Britanniassa on tällaisten lasten osalta olemassa tarkoin määritellyt oikeudet, kansalliset ja paikalliset suunnitelmat, laajat säännöt ja toimintaohjeet ammattilaisille sekä useita interventioita ja asiaan vihkiytyneitä toimijoita. (Leu & Becker 2017, 752.) Nuoria hoivaajia koskevan ymmärryksen vähäisyys kielii siitä, että meillä ymmärrys kaikenlaisista ”vahvuuteen sairastuneista” lapsista on vielä niin olematonta, että näkymättömäksi lapseksi nimeämäni harmittomat ja toisten tunteista huolta kantavat yksilöt saattaisivat olla yhteiskunnassamme yksi jo kauan vaille asianmukaista tukea jäänyt ”toimenpiteitä vaativa” psyykkisesti oireileva kaltoinkohtelutyyppi.

Nykykäsityksen mukaan paras tapa auttaa kaltoinkohteluriskissä olevia lapsia olisi kohdistaa interventiot varhaiseen vanhempi–lapsi-suhteeseen siten, että tällaisella ulkoisella puuttumisella voitaisiin tukea vanhempaa ja lasta yhdessä (ks. Julian, Muzik & Rosenblum 2018, 145). Mikäli tällainen avunanto syystä tai toisesta kuitenkin jäisi tekemättä, olisi kaikille yhteinen peruskoulu tärkeässä asemassa kaltoinkohtelutapausten tunnistamisessa. Peruskoulu voisi parhaimmassa tapauksessa muodostaa koko kansakuntaa koskevan seulan, jossa traumaosaavat opettajat voisivat tunnistaa, tukea ja ohjata aisanmukaisen avun piiriin kaikenlaisia apua tarvitsevia lapsia. Näissä ajatuksissa on myös helppo yhtyä Lepistön (2010, 98–99) näkemykseen siitä, että kouluterveydenhuollon tulisi järjestää *kaikille* nuorille kohdistettuja vertaistukiryhmiä, joiden avulla voitaisiin tukea ja tunnista perheväkivaltaa kokeneita nuoria. On selvää, ettei tällainen tehtävä ole yksin opettajan, vaan tarvitaan moniammatillista yhteistyötä. Kuitenkin opettaja on se henkilö, joka päivässä viettää eniten aikaa mahdollisten näkymättömien lasten kanssa ja on näin samalla se, joka arkisia pieniä johtolankoja kokoamalla voisi tunnistaa myös tällaisia vaikeammin tunnistettavissa olevia kaltoinkohtelutapauksia.

7.3 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa puhutaan usein tutkijan objektiivisuudesta ja puolueettomuudesta eli siitä, kuinka tutkijan oma asemoituminen tutkittavaan aiheeseen on vaikuttanut tutkimustuloksiin. Laadullisessa tutkimuksessa tällainen subjektiivisuus myönnetään usein väistämättömänä tosiasiana. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Tämän tutkimuksen kohdalla on selvää,

että oma asemoitumiseni aiheeseen on vaikuttanut aineistosta saatuihin tuloksiin. Tutkimuksen kohteeksi valikoitui tietynlainen *tyyppi*, jonka tavoittamiseksi ja josta saatavan syvällisemmän ymmärryksen muodostamiseksi koko tutkimusasetelma nojasi. Tällöin aineistosta saadut tulokset hyvin todennäköisesti muistuttavat muodoltaan enemmän minun tulkintaani kuin aineiston muodostavien tutkittavien omaa tulkintaa elämänsä keskeisistä piirteitä. Tutkimustulokset kuvaavat näitä yksilöllisiä ja ainutlaatuisia tarinoita yleisemmin sitä ilmiötä, jonka tulkitsin sekä aineistolle että näkymättömille lapsille yhteiseksi. Näin ollen tutkimuksen tulokset ovat hyvin pitkälti määrättyneet minun subjektiivisen lähestymistapani mukaan, joku toinen tutkija olisi voinut saada samasta aineistosta aivan toisenlaisia tuloksia.

Eskolan ja Suorannan (2014, 211) mukaan laadullisen tutkimuksen keskeinen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. Olenkin pyrkinyt tutkimusraportissa kirjoittamaan auki tutkimusprosessini mahdollisimman rehellisesti ja läpinäkyvästi, jotta lukija voisi tuloksia tarkastellessaan tehdä omat johtopäätöksensä niiden luotettavuudesta. Läpinäkyvyyden nimissä olen tuonut lukijan tietoon oman henkilökohtaisen suhteeni tutkittavaan aiheeseen sekä pyrkinyt raportoimaan mahdollisimman avoimesti myös tutkimusprosessin aikana tekemistäni virheistä. Ehkäpä keskeisin näihin molempiin liittyvä seikka, joka lukijan tulisi luotettavuutta arvioiessa ottaa huomioon, on se, että katselin aihetta pitkään *liian läheltä* kyetäkseen kunnolla ymmärtämään, mikä siinä oli oleellista. Tällaisen ”läheltä katsomisen” riskinä on se, että näkisin omiin henkilökohtaisiin kokemuksiini liittyvät tunteet ja ennakkoluulot tarkastelemaani aineistoon kuuluvina. Olenkin koko tutkimusprosessin ajan pitänyt tämän tosiasian mielessäni ja pyrkinyt analyysia tehdessäni miettimään aineistosta tekemiäni havaintoja tällaisen subjektiivisuuteni kannalta. Tästä huolimatta on aina mahdollista, että omat henkilökohtaiset kokemukseni olisivat jossain määrin päässeet vaikuttamaan tutkimustuloksiin. Tähän liittyen keräämäni aineiston ja ennakkokäsitysteni välinen ristiriita olikin sinänsä tervetullut tapahtuma, että se viimeistään pakotti minut kyseenalaistamaan aihepiiriä koskevat ennakkokäsitykseni. Näin tutkimusaineisto pääsi myös yllättämään ja tuomaan tutkimukseen mukaan sellaisia seikkoja, joita en tutkimukseen ryhtyessäni ollut osannut ajatella. Tämän ansiosta tutkimuksesta ei ehkä lopulta tullutkaan sellaista ”julistusta”, johon tällainen tutkijan henkilökohtainen läheisyys saattaa pahimmillaan johtaa (ks. Hakala 2010, 19).

Toinen tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttava tekijä liittyy käyttämäni aineistoon. Yksi helposti mieleen nouseva kysymys koskee tutkittavien rehellisyyttä – vastaako heidän kertomuksensa *todellisuutta*? Konstruktionisti voisi vasta tähän: kenen todellisuudesta halutaan tietää? Tällaisista yksilöiden kokemuksista tuskin onkaan mahdollista löytää yhtä kaikille yhteistä todellisuutta; sen sijaan on mielekästä tarkastella sitä, miten tapahtumat yksilöllisesti koetaan. Kysymys on tutkimukseni kannalta keskeinen, sillä tarinoissa kuvattujen kokemusmaailmojen pohjalta

muodostetut tulokset nimenomaan kuvaavat trauman kokeneen mielen tapaa hahmottaa todellisuutta. Tähän liittyen tutkimuksen luotettavuuden ongelma ei koskekaan yksilöllisesti havaittuja todellisuuksia, vaan sitä tapaa, jolla olen tällaisia todellisuuskuvia pyrkinyt lähestymään. Ensimmäinen ongelma koskee käyttämäni aineistonkeruutapaa: puhun tutkimuksessa pitkälti *lapsista*, vaikka olenkin kerännyt aineiston aikuisilta henkilöiltä. Lukijan onkin tuloksia tarkastellessaan aiheellista miettiä, missä määrin tällainen muisteluun perustuva aineisto voisi todella kuvata niitä ajatuksia, joita henkilö olisi lapsuudessaan kokenut. Tämä on kysymys, johon törmäsin itse useaan kertaan aineistoa tulkitessani. Jouduin esimerkiksi pohtimaan sellaisia ilmauksia, joissa tutkittava mainitsi ajattelevansa, että hänen äitinsä olisi pohjimmiltaan aina rakastanut häntä. Tällaiset kohdat olivat ongelmallisia tulkita, sillä niistä ei voinut suoraan päätellä, olisiko henkilö ajatellut näin myös lapsuudessaan vai oliko kyseessä jo aikuiseksi kasvaneen ”lapsen” johtopäätös, jonka avulla hän oli pyrkinyt rakentamaan elämäntarinaansa.

Aikuisten käyttäminen tutkimuksen informantteina oli pitkälti tutkimuseettinen ratkaisu, mutta sen taustalla oli myös ajatus aikuisen kyvystä rakentaa kokemuksensa jokseenkin yhtenäiseen tarinamuotoon. Ajattelin, että tällaiset traumaattisia kokemuksiaan jo työstäneet henkilöt pystyisivät tarjoamaan tutkimukselleni eräänlaisen ”kokemusasiantuntijan” näkökulman, joka heille on kehittynyt heidän elämäkokemuksensa ja lapsuudentapahtumiaan purkaneen terapian kautta. Näin ollen aineiston pohjalta saatu kuva ei siinäkään mielessä ole autenttinen kuvaus kaltoin kohdellun lapsen ajattelusta, että se perustuu yksilön myöhempään tulkintaan omasta menneisyydestään ja kokemuksistaan. Tällaiseen tulkintaan on hyvin todennäköisesti vaikuttanut kaikki se, miten henkilö on menneisyyttään työstänyt (millaista terapiaa hän on käynyt, mitä hän on aihepiiristä kuullut, lukenut ja niin edelleen). Suurimmasta osasta tarinoista olikin havaittavissa esimerkiksi sellaisen termistön käyttöä, joka kieli siitä, että tutkittavat olivat pyrkineet ymmärtämään omia kokemuksiaan tutustumalla perheväkivaltaa ja emotionaalista traumaa koskevaan tietoon.

Tämä kaikki kuitenkin kuuluu tutkimuksen elämäkerralliseen luonteeseen. Kuten trauma-asiantuntija Bessel van der Kolk (2017, 218) kirjassaan toteaa, ”elämäkerralliset muistot eivät heijasta totuutta täsmällisesti, vaan ovat tarinoita, joiden kautta välitämme henkilökohtaisen näkemyksemme omista kokemuksistamme”. Tällainen ei vähennä elämäkerrallisen aineiston luotettavuutta. Roosin (1987) mukaan elämäkertojen kirjoittajat ovat yleisesti poikkeusyksilöitä, sillä tällaiseen kirjoittamiseen ryhtyminen vaatii yksilöltä melko pakottavaa motivaatiota. Tämänkaltaisten aineistojen vahvuus onkin siinä, että tutkittavat ovat olleet tarinan kertomisen tilanteessa yksin niin, ettei mikään vuorovaikutussuhde (vrt. haastattelu) ole häirinnyt tarinan kertomista. Tällöin tarina on luonteeltaan usein pidäkkeetön purkaus, eräänlainen tunnustus, joka ikään kuin kerrotaan luotettavalle hyvälle ystävälle. (ks. Roos 1987, 31, 33–34.) Näin voidaan

ajatella, että nimenomaan elämäkerta olisi ajatuksella työstetty ja rehellinen julkilausunto yksilön kokemuksista. Aineistoa lukiessani minulle välittyi vahvasti tällainen kirjoittajan osoittama luottamus ja pyrkimys totuuteen. Tutkittavat kertoivat hyvin avoimesti kokemuksistaan ja olivat selvästi motivoituneita antamaan tutkimukselle sen, mikä parhaiten vastaisi totuutta. Lapsuudenaikaisen vaikenemisen muurin murtaminen oli selvästi tutkimukseen osallistuneille tärkeää, minkä vuoksi he olivat ilmeisen motivoituneita jakamaan tarinansa kanssani.

Muistamiseen liittyy kuitenkin ongelmia. Esimerkiksi traumaattisiin tilanteisiin liittyvä muisti on ihmisellä tavanomaiseen muistiin nähden varsin poikkeava eikä siksi kovinkaan luotettava. Trauman kokeneet muistavat sekä liian vähän että liikaa. He saattavat muistaa traumaattisista tapahtumista joitakin yksityiskohtia liian selvästi, mutta eivät pysty muistamaan näiden tapahtumien järjestystä tai niihin liittyneitä keskeisiä yksityiskohtia. Tämä johtuu siitä, että traumamuistot ovat dissosiatiiivisia. Dissosiaatiosta johtuen traumaattisen tapahtuman aikaan aivoihin saapuneet tuntemukset eivät ole punoutuneet eheäksi tarinaksi osaksi ihmisen omaelämäkertaa. (Van der Kolk 2017, 222, 224, 240–241.) Näin voidaan ymmärtää, että tutkimukseen osallistuneiden muisti voi olla ollut hyvin aukkoinen traumaattisten tapahtumien osalta. Aineistossa kuvatut tapahtumat eivät joko sisältäneet suoranaisesti niitä tilanteita, joissa tällaista muistojen dissosioitumista olisi tapahtunut, tai sitten kyse oli muistoista, jotka yksilö oli jo kokemuksiinsa työstäneenä pystynyt kielentämään tai jotenkin muuten ”paikkailemaan”. Tässä mielessä aikuisten käyttäminen informantteina mahdollisti sen, että yksilön elämäntarinaa pystyi lukemaan jokseenkin kokonaisena, mutta samalla se väistämättä vähensi tutkimuksessa puhumani ”lapsen” kokemuksen autenttisuutta.

Elämäkerrallisuuden puolelta tutkimustani voidaan kritisoida siitä, että olin ohjeistanut tutkittavia kirjoittamaan kokemuksistaan tutkimukseni kannalta kiinnostavista seikoista. Roosin (1987, 28) mukaan tämänkaltaisen kohdentaminen on elämäkertojen kannalta usein ”erittäin haitallista”. Puolustuksena mainittakoon, että elämäkerrallisuus ei sinänsä ollut tutkimuksen itsetarkoitus vaan eettinen valinta. Kohdentamisen tarkoituksena oli myös säästää tutkittavia kertomasta ”ylimääräistä”. Ajatuksena oli, että tarinoista kävisi suoraan ilmi tutkittavan ilmiön kannalta olennainen aihealue, jolloin tutkittavia ei tarvitsisi häiritä tutkimuksen merkeissä useita kertoja. Toinen elämäkertoja koskeva luotettavuusongelma liittyy käytetyn aineiston niukkuuteen. Roosin (1987, 41) mukaan elämäkertoissa minimipituus on niiden sisällöllisen relevanttiuden kannalta 15–20 sivua yleensä, paitsi jotakin erityiskysymystä käsitellessä. Omassa tutkimuksessani pisimmätkin tarinat yltivät hädin tuskin tähän minimiin, ja keskimäärin tarinat jäivät pituudeltaan selvästi sen alle. Toisaalta tutkimukseni ei kohdentamisen puolesta muistuttanut perinteistä elämäkertatutkimusta, jolloin lyhyempikin tarina saattoi olla informaatiotiheydeltään pituuteensa nähden riittävä. Osan tarinoista kohdalla uudella kirjoituspyynnöllä täydennetyt vastaukset eivät

tuoneet varsinaisesti mitään uutta tulkintaa kyseisestä tarinasta, jolloin jonkinlaista saturaatiota voidaan ajatella tapahtuneen. Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon tällainen metodologinen seikka, joka saattaa nakertaa tulosten luotettavuutta.

Yksi kerättyyn aineistoon vaikuttanut seikka saattaa liittyä näkymätön lapsi -käsitteen käyttöön. Pyrin itse tutkittavien ohjeistamisessa välttämään käsitteen käyttöä sen arkikielessä esiintyvän monitulkinnallisuuden vuoksi. Saattaa silti olla, että se kuitenkin pääsi vaikuttamaan tutkittaviin. Käsite oli päässyt mukaan yhdellä kanavalla julkaistuun avoimeen kirjoituspyyntöön siten, että kirjoituspyynnön julkaissut taho oli itse lisännyt kirjoituspyynnön oheen omana kommenttinaan tutkimuksen koskevan ”näkymättömiä lapsia”. En tuolloin kuitenkaan puuttunut asiaan, koska en ollut vielä silloin osannut riittävästi pohtia käsitteen ongelmallisuutta. Lisäksi olin YKK-hankkeen kanssa keskustellessani puhunut ”näkymättömistä lapsista”, jolloin kirjoituspyynnön välittäminen saattoi – saatekirjeestä huolimatta – ohjautua tietynlaisten mielikuvien mukaan. On siis mahdollista, että tutkimusaineisto koostui pääosin hiljaisesti ja vetäytyvästi käyttäytyvistä kaltoinkohtelutapauksista juuri sen vuoksi, että tutkittavat olisivat valikoituneet mukaan ’näkymättömän lapsen’ herättämien mielikuvien perusteella.

Tutkimusta voidaan aiheellisesti myös kritisoida oman koulutuksellisen pätevyytteni huonosta vastaavuudesta tutkimaani aihepiiriin. En ole hyödyntänyt tutkimuksessa kasvatustieteille tyypillisiä teorioita, joihin minulla koulutukseni puolesta voisi olla pätevämpi syy tarttua. Lisäksi oma koulutussuuntaukseni on luokanopetuksessa eikä erityispedagogiikassa, josta aiheen käsittelyssä olisi voinut olla hyötyä. Näin ollen minulla ei ollut taustallani sellaista oman tiedekunnan tarjoamaa yleistietämystä, josta olisi mitä luultavimmin ollut hyötyä tutkimusta tehdessä. Toisaalta tutkimukseen valikoimani teoreettiset näkökulmat ovat tutkimani ilmiön kannalta perusteltuja. Leikolan (2014, 64) mukaan yksilön traumatisoitumista koskeva PRD-teoria tarjoaa tieteelliseen tutkimukseen riittävän yksinkertaisen ja selkeän määritelmän emotionaaliselle traumalle. Tässä mielessä traumatisoituneita lapsia käsittelevän tutkimuksen teoreettisen ytimen kytkeminen nimenomaan PRD-teoriaan lienee ratkaisuna toimiva. Psykoanalyttisen teorian käyttö näkymättömyyden etiologian tarkastelussa oli myös toimiva ratkaisu, sillä tällaisiin teorioihin pohjaava psykodynaaminen ajattelu tarjoaa yhtenäisen viitekehyksen yksilön psyykkisen kypsymisen ymmärtämiselle (Tamminen 2004, 37). Näin tutkimuksen kohdentaminen nimenomaan äitiensä taholta kaltoinkohtelua kokeneisiin henkilöihin on perusteltua. Käyttämäni winnicottilaista näkökulmaa voidaan pitää uskottavana senkin puolesta, että se pohjaa pitkälti Winnicottin runsaaseen kliiniseen kokemukseen lastenlääkärinä (ks. esim. Saraneva 2012, 195; Davis & Wallbridge 1984, 27, 32).

Koen, että tällainen monitieteellisyys oli tutkimukseni kannalta rikkaus; tutkimani ilmiön kytkeminen kasvatustieteellisiin teorioihin ei ehkä olisi palvellut tutkimuksen etua. Lisäksi koen, että aiheen käsittely nimenomaan kasvatustieteellisessä kontekstissa on tärkeää, sillä se todennäköisesti koskettaa kasvatustieteitä enemmän kuin yleisesti edes ymmärretään. Traumateoreettisen ymmärryksen tulisi mielestäni näkyä kasvatustieteissä oppimisen teorioiden rinnalla vertaisena, sillä se ei pelkästään auttaisi tunnistamaan apua tarvitsevia lapsia vaan myös osaltaan selittäisi oppimiseen liittyviä hankaluuksia. Tässä suhteessa minusta onkin hauska kuvitella itseni tutkimukseni kanssa eräänlaisen sillanrakentajan rooliin kasvatustieteiden ja traumaymmärryksen välille.

Ehkä osittain tällaisesta ”epäpätevyydestäni” johtuen en onnistunut rakentamaan tieteellisesti tarpeeksi kestävästä kehystä havaitsemani näkymättömyyden ilmiön tavoittamiseksi. Vielä tutkimuksen jälkeenkin huomaan, etten pysty tyhjentävästi kuvailemaan tutkimuskohdettani. Päädyin lopulta puhumaan yleisemmin sisäänpäin kääntyneesti oireilevista oppilaista, sillä mielestäni tällainen ryhmä – kun sitä vertaa ulospäin suuntautuneeseen oireilun ryhmään – kuvaa parhaiten sellaista oireilua, joka ei näy kovin selvästi päältäpäin. Minulle on kuitenkin itsellenikin edelleen jokseenkin epäselvää, missä yhteydessä lopulta olisi sopivaa puhua näkymättömistä lapsista: onko näkymätön lapsi vain oireilevan oppilaan neutraalia käyttäytymistä vaiko tarkemmin määriteltävissä oleva ilmiö, joka voitaisiin löytää esimerkiksi mielenterveysongelmaisten vanhempien nuorten hoivaajien joukosta? Tässä mielessä tutkimuksen teorian ja empirian välinen suhde saattoi jäädä hieman häilyväksi. Tästä seikasta huolimatta voidaan todeta, että tutkimuksen keskeisin tavoite tulee saavutetuksi, jos se saa lukijan pohtimaan näitä asioita. Tutkimuksen tehtävänä oli problematisoida oppilaan käyttäytymistä painottavaa havainnointitapaa, joka mielestäni tällaisessa tapauksessa tulisi saavutetuksi.

Lopuksi haluan vielä mainita, että tiedostan astuneeni vaaralliselle maaperälle puhuessani äitien tekemästä väkivallasta näkymättömyyden ilmiön taustasyynä. Näin tehdessäni tarkoitukseni ei ole syyllistää äitejä tai naisia ylipäänsä. Myönnän, että asetelma, jossa mies puhuu äitiydessä tapahtuneista virheistä, on jokseenkin mauton. Syy äidin korostamiselle on tutkimuksessani kuitenkin puhtaasti biologinen: lapsen synnyttänyt henkilö lienee useimmissa tapauksissa se nimenomainen varhainen hoivaaja, joka toimii yksilön ensikosketuksena ulkoiseen maailmaan. Mikäli näkymättömyys olisi seurausta yksilön itseyden varhaisessa kehityksessä tapahtuneista häiriöistä, liittyy yleensä juuri naisen tähän vaiheeseen olennaisesti. Tämä ei tietenkään poista sitä tosiasiaa, etteikö tämän vaiheen taustalla voisi olla äidin ja lapsen välistä suhdetta häirinnyt väkivaltainen tai itsekeskeinen mies, jonka takia äiti ei olisi pystynyt riittävän hyvin hoivaamaan lastaan. Äitiä yksin ei tulisikaan syyllistää ilmiöstä. Ajattelen itse, että näkymättömyyden ongelma on yhteiskunnallinen eikä siten yksittäisistä äideistä riippuva. Mikäli lapsen kaltoinkohtelussa olisi pohjimmiltaan kyse

ylisukupolvisesta traumasta, joka suvussa on jäänyt todentumatta ympäristön kyvyttömyydestä tunnistaa traumaperäistä oireilua johtuen, niin silloin syy ei ole trauman kokeneessa äidissä. Syyttävä sormi tulisikin äitien sijasta kohdistaa sinne, missä tehdään päätöksiä mielenterveyspalveluiden saatavuuteen ja – rohkenen myös väittää – peruskoulutuksen tavoitteisiin liittyen.

7.4 Ehdotus jatkotutkimukselle

Tämän tutkimuksen aineistonkeruun toinen kierros tuntui jääneen niin pahasti kesken, että olisi mielenkiintoista jatkaa siitä, mihin tässä tutkimuksessa jäätiin. Näkymättömän lapsen tutkiminen vaatisi jatkossa riittävän selkeän ja yksinkertaisen määritelmän rakentamista. Käytännössä laatimassani saatekirjeessä (ks. Liite: 2. kirjoituspyynnön saatekirje) esitetyt reunaehdot voisivat toimia riittävän yksinkertaisena rajauksena ilmiön tavoittamiseksi. Tällöin tulisi täyttyneeksi paitsi tutkittavan ”tavallinen” käyttäytyminen myös traumatisoiville tapahtumille altistuminen. Tällä tavoin kerätystä aineistosta olisi kiinnostavaa tarkastella, missä määrin tällainen tavallinen käyttäytyminen voitaisiin nähdä oireena, vai onko kyse sittenkin vain oireettomuudesta? Oireellisuuden tavoittamiseksi rajausta saattaisi vaatia vielä sen huomion lisäämistä, että tutkittavan oletettu traumatisoituminen olisi esimerkiksi peruskoulu-aikaan ollut vielä todentumatta. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella uusi tutkimus kannattaisi myös rajata sellaisiin trauman kokeneisiin henkilöihin, jotka eivät ole kokeneet koulukiusaamista.

Tutkimusaineiston voisi kerätä uudesti laaditun kirjoituspyynnön avulla, jota levittäisiin esimerkiksi KELAn kuntoutuspsykoterapiaa tarjoavien terapeuttien kautta heidän potilailleen, jotka täyttävät aiheenrajauksen kriteerit. Uusi kirjoituspyyntö voisi yksinkertaisesti ohjata tutkittavat kuvailemaan omaa koulu-aikaista käyttäytymistään ja pohtimaan laajemmin sen syitä. Tutkittavia ei ehkä olisi syytä pyrkiä jatkossa ohjailemaan yhtä paljon kuin tässä tutkimuksessa.

Yksi hyvä lähtökohta jatkotutkimukselle voisi myös olla tämän tutkimuksen kautta itsensä näkymättömiksi lapsiksi tunnistaneiden henkilöiden tutkiminen. Tällaisen aineiston keräämisen tosin täytyisi loogisesti alkaa siten, että tutkittavat itse ottaisivat yhteyttä tutkijaan. Tällaisessa lähestymistavassa lienee kuitenkin riskinä, että tutkittava kertoisi kokemuksistaan peilaten niitä liikaa tässä tutkimuksessa esitettyihin tulkintoihin. Toisaalta ilman kunnollista yleispätevää määritelmää tällainen lähestymistapa voi olla yksi harvoista tavoista löytää näkymättömiä lapsia.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. 4. uudistettu painos. Riika: Vastapaino. ISBN 978-951-768-385-2.
- Almqvist, F. 2004. Leikki-ikä ja varhainen kouluikä. Teoksessa I. Moilanen, E. Räsänen, T. Tamminen, F. Almqvist, J. Piha ja K. Kumpulainen (toim.) Lasten- ja nuorisopsykiatria. 3. Painos. Jyväskylä: Duodecim.
- Akhtar, S., 2009. Comprehensive dictionary of psychoanalysis. Karnac books ltd. ISBN-13: 9781855758605.
- Bailey, H. N., Moran, G., & Pederson, D. R. 2007. Childhood maltreatment, complex trauma symptoms, and unresolved attachment in an at-risk sample of adolescent mothers. *Attachment & Human Development*, 9(2), 139- 161. doi:10.1080/14616730701349721.
- Beaman, A. L., Klentz, B., Diener, E., & Svanum, S. 1979. Self-awareness and transgression in children: Two field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(10), 1835-1846. doi:10.1037/0022-3514.37.10.1835.
- Becker, S. 2000. Young carers. Teoksessa M. Davies (toim.) *The Blackwell Encyclopaedia of Social Work*. Blackwell: Oxford.
- Bell, H., Limberg, D. & Robinson, E. III. 2013. Recognizing trauma in the classroom: A practical guide for educators. *Childhood Education*, 89(3), 139-145. doi:10.1080/00094056.2013.792629.
- Bogosian, A., Moss-Morris, R., Bishop, F. L., & Hadwin, J. 2011. How do adolescents adjust to their parent's multiple sclerosis?: An interview study. *British Journal of Health Psychology*, 16(2), 430-444. doi:10.1348/135910710X521492.
- Bowlby, J. 1969. Attachment and loss, vol. 1: attachment. Lontoo: Pimlico. ISBN: 0-7126-7471-3.
- Brietzke, E., Sant'anna, M. K., Jackowski, A., Grassi-Oliveira, R., Bucker, J., Zugman, A., Mansur, M. B. & Bressan, R. A. 2012. Impact of childhood stress on psychopathology. *Revista Brasileira De Psiquiatria*, 34(4), 480-488. doi:10.1016/j.rbp.2012.04.009.
- Buisman, R. S. M., Pittner, K., Compier-de Block, L. H. C. G., van den Berg, Lisa J.M, Bakermans-Kranenburg, M. J., & Alink, L. R. A. 2018. The past is present: The role of maltreatment history in perceptual, behavioral and autonomic responses to infant emotional signals. *Child Abuse & Neglect*, 77, 23-34. doi:10.1016/j.chiabu.2017.12.020.
- Cassidy, T., Giles, M. & McLaughlin, M. 2014. Benefit finding and resilience in child caregivers. *British Journal of Health Psychology*, 19(3), 606-618. doi:10.1111/bjhp.12059.
- Cooklin, A. 2010. 'living upside down': Being a young carer of a parent with mental illness. *Advances in Psychiatric Treatment*, 16(2), 141-146. doi:10.1192/apt.bp.108.006247.
- Davis, M. 1995. Winnicott and object relations. Teoksessa L. Spurling (toim.) *Winnicott studies*. Karnac books. ISBN 978-1-85575-109-5.

- Davis, M. & Wallbridge, D. 1984. Äidin ja lapsen mysteeri. Winnicottin psykoanalyttinen ajattelu. Suomentanut S. Hägglund ja L. Ketola. Espoo: Weilin+Göös. ISBN 951-35-2922-3.
- Delker, B. C., & Freyd, J. J. 2017. Betrayed? that's me: Implicit and explicit betrayed self-concept in young adults abused as children. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 26(7), 701-716. doi:10.1080/10926771.2017.1308982.
- Doyle, C. 2001. Surviving and coping with emotional abuse in childhood. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 6(3), 387-402. doi:10.1177/1359104501006003008.
- Eskola, J. 2010. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Juva: PS-kustannus. ISBN 978-952-451-458-3.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2014. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 10. painos. Tallinna: Vastapaino. ISBN 978-951-768-035-6.
- Filipas, H. H., & Ullman, S. E. 2006. Child sexual abuse, coping responses, self-blame, posttraumatic stress disorder, and adult sexual revictimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(5), 652-672. doi:10.1177/0886260506286879.
- Fisher, J., Acton, C. & Rowe, H. 2018. Mental health problems among childbearing women: historical perspectives and social determinants. Teoksessa M. Muzik ja K. L. Rosenblum (toim.) *Motherhood in the face of trauma. Pathways towards healing and growth*. Springer. ISBN 978-3-319-65722-6.
- Gerhardt, S. 2007. Rakkaus ratkaisee. Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehittymiselle. Suomentanut M. Kivirauma. Helsinki: Edita. ISBN 978-951-37-4949-1.
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. 2009. Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373(9657), 68- 81. doi:10.1016/S0140-6736(08)61706-7.
- Hager, A. D., & Runtz, M. G. 2012. Physical and psychological maltreatment in childhood and later health problems in women: An exploratory investigation of the roles of perceived stress and coping strategies. *Child Abuse & Neglect*, 36(5), 393-403. doi:10.1016/j.chiabu.2012.02.002.
- Hakala, J. T. 2010. Tutkimusmenetelmän valinnasta. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-kustannus. ISBN 978-952-451-457-6.
- Harni, E. 2015. Mielivaltaista kasvatusta, yrittäjäyyskasvatusta. Teoksessa K. Brunila, J. Onnismäa ja H. Pasanen (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino.
- van der Hart, O., Nijenhuis, E. & Steele, K. 2009. Vainottu mieli. Rakenteellinen dissosiaatio ja kroonisen traumatisoitumisen hoitaminen. Suomentanut P. Holländer. Oulu: Traumaterapiakeskus. ISBN 978-951-98206-4-4.
- Hellsten, T. 1992. Virtahepo olohuoneessa. Läheisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen. 10. painos. Jyväskylä: Kirjapaja. ISBN 651-625-049-1.
- Hellsten, T. 1998 Virtahepo työpaikalla. Kohti hyvinvoivaa työyhteisöä. Juva: Writers' House Illuminati Oy. ISBN 952-5201-05-8.
- Henriksson, M. & Lönnqvist, J. 2017. Psykkiset kriisit, sopeutumishäiriöt ja stressireaktiot. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Henriksson, M. Marttunen ja T. Partonen (toim.) *Psykiatria*. 12. painos. Tallinna: Duodecim. ISBN 978-951-656-322-3.

- Hooberman, J., Rosenfeld, B., Rasmussen, A., & Keller, A. 2010. Resilience in Trauma-Exposed refugees: The moderating effect of coping style on resilience variables. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(4), 557-563. doi:10.1111/j.1939-0025.2010.01060.x
- Hyrck, R. 2012. Sisäinen ja ulkoinen todellisuus. Postkleinilainen näkökulma. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahti, K. Saraneva ja T. Sitolahti (toim.) *Psykoanalyysin isät ja äidit*. 3. painos. Jyväskylä: Therapeia-säätiö. ISBN 978-952-5519-11-2.
- Irving, S., & Ferraro, K. 2006. Reports of abusive experiences during childhood and adult health ratings. *Journal of Aging and Health*, 18(3), 458-485. doi:10.1177/0898264305280994.
- Jangsterit-hanke. 2018. Omaishoitajaliitto ry. <https://omaishoitajat.fi/liiton-toiminta/liiton-toimintamuodot/jangsterit-hanke/> (katsottu 17.10.2018).
- Jansson, T. 2010. Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia. Suomentanut Laila Järvinen. EU: WSOY. ISBN 978-951-0-40573-4.
- Julian, M. M., Muzik, M. & Rosenblum, K. L. 2018. Parenting in the context of trauma: dyadic interventions for trauma-exposed parents and their young children. Teoksessa M. Muzik ja K. L. Rosenblum (toim.) *Motherhood in the face of trauma. Pathways towards healing and growth*. Springer. ISBN 978-3-319-65722-6.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2016. Hyvät tyypit. Temperamentti ja työelämä. EU: WSOY.
- Kerig, P. K. 2005. Revisiting the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2-3), 5-42. doi:10.1300/J135v05n02_02.
- Kirves, J. 2010. Sotalasten siirretty lapsuus. Teoksessa S. Näre, J. Kirves ja J. Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*. Porvoo: WSOY. ISBN 978-951-0-36733-9.
- van der Kolk, B. 2017. Jäljet kehossa. Trauman parantaminen aivojen, mielen ja kehon avulla. Suomentanut T. Hartikainen. 2. Painos. Viisas elämä. ISBN 978-952-260-510-8.
- Koskela, T. 2009. Perusopetuksen oppilashuolto lapissa opettajien käsityksen mukaan. Väitöskirja. Lapin yliopisto. ISBN 978-952-484-362-1.
- Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 3. painos. Vantaa: Vastapaino. ISBN-13 978-951-768-310-4.
- Laajarinne, J. 2009. Muumit ja olemisen arvoitus. Jyväskylä: Atena. ISBN 978-951-796-529-7.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. 1984. Stress, appraisal, and coping. USA: Springer. ISBN 0-8261-4190-0.
- Leikola, A. 2014. Katkennut totuus. Traumatutkielma. Emotionaalinen trauma, rakenteellinen dissosiaatio ja psykopatologia. Tallinna: Prometheus kustannus Oy. ISBN 978-952-5718-56-0.
- Leikola, A. 2016. Johdanto. Teoksessa K. Klapuri (toim.) *Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä*. Porvoo: Vob kustannus. ISBN 978-952-7203-00-2.
- Leikola, A., Mäkelä, J., & Punkanen, M. 2016. Polyvagaalinen teoria ja emotionaalinen trauma. *Duodecim; Lääketieteellinen Aikakauskirja*, 132(1), 55-61.
- Leu, A., & Becker, S. 2017. A cross-national and comparative classification of in-country awareness and policy responses to "young carers. *Journal of Youth Studies*, 20(6), 750-762. doi:10.1080/13676261.2016.1260698.
- Lepistö, S. 2010. Nuorten kokema perheväkivalta: Malli hyvinvoinnista ja selviytymisestä. Väitöskirja. Tampere.

- Lyons-Ruth, K. & Block, D. 1996. The disturbed caregiving system: Relations among childhood trauma, maternal caregiving, and infant affect and attachment. *Infant Mental Health Journal*, 17(3), 257-275. doi:10.1002/(SICI)1097-0355(199623)17:33.0.CO;2-L.
- Lönnqvist, J. 2017. Mielenterveyden häiriöiden diagnostiikka ja luokittelu. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Henriksson, M. Marttunen ja T. Partonen (toim.) *Psykiatria*. Tallinna: Duodecim. ISBN 978-951-656-322-3.
- Martsof, D. S., Draucker, C. B., & Chapman, T. R. 2004. The physical health of women in primary care who were maltreated as children. *Journal of Emotional Abuse*, 4(1), 39-59. doi:10.1300/J135v04n01_03.
- Marttunen, M. & Kaltiala-Heino, L. 2017. Nuorisopsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Henriksson, M. Marttunen ja T. Partonen (toim.) *Psykiatria*. 12. painos. Tallinna: Duodecim. ISBN 978-951-656-322-3.
- Mykkänen, R. 2016. Viisi naista, sata elämää. Tarinoita dissosiaatiohäiriöstä. K. Klapuri (toim.) Porvoo: Vob kustannus. ISBN 978-952-7203-00-2.
- Ojala, T. 2017. Kun perusopetuksen oppilaat oireilevat psyykkisesti. Opettajien kokemuksia. Väitöskirja. Jyväskylä.
- Opettaja*. 2018. Huomaa lapsen hätä. Opetusalan järjestö- ja ammattilehti 4/2018. OAJ ry.
- Paavilainen, E. 1998. Lasten kaltoinkohtelu perheessä. Väitöskirja. Vammala.
- Perizzolo Pointet, V. C., Moser, D. A., Suardi, F., Rothenberg, M., Rusconi Serpa, S. & Schechter, D. S. 2018. Maternal trauma and related psychopathology: consequences to parental brain functioning associated with caregiving. Teoksessa M. Muzik ja K. L. Rosenblum (toim.) *Motherhood in the face of trauma. Pathways towards healing and growth*. Springer. ISBN 978-3-319-65722-6.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.
- Pölkki, P., Ervast, S., & Huupponen, M. 2005. Coping and resilience of children of a mentally ill parent. *Social Work in Health Care*, 39(1-2), 151-163. doi:10.1300/J010v39n01_10.
- Raatikainen, P. 2004. Ihmistieteet ja filosofia. Tampere: Gaudeamus. ISBN 951-662-898-2.
- Roos, J. P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. Hämeenlinna: Suomalaisen kirjallisuuden seura. ISBN 951-717-478-0.
- Santavirta, T., Santavirta, N. & Gilman, S. 2017. Association of the world war II finnish evacuation of children with psychiatric hospitalization in the next generation. *American medical association. JAMA Psychiatry*. doi:10.1001/jamapsychiatry.2017.3511.
- Saraneva, K. 2012. D. W. Winnicott ihmisenä ja teoreetikkona. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahdi, K. Saraneva ja T. Sitolahti (toim.) *Psykoanalyysin isät ja äidit*. 3. painos. Jyväskylä: Therapie-säätiö. ISBN 978-952-5519-11-2.
- Schore, A. N. 2002. Dysregulation in the right brain: a fundamental mechanism of traumatic attachment and the psychopathogenesis of posttraumatic stress disorder. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 36(1) 9-30. doi:10.1046/j.1440-1614.2002.00996.x.
- Shaver, K. G., & Drown, D. 1986. On causality, responsibility, and self-blame: A theoretical note. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(4), 697-702. doi:10.1037/0022-3514.50.4.697.

- Sitolahti, T. 2012. Viettiteoriasta objektisuhteiden teoriaan. Melanie Klein sillanrakentajana. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahhti, K. Saraneva ja T. Sitolahti (toim.) *Psykoanalyysin isät ja äidit*. 3. painos. Jyväskylä: Therapeia-säätiö. ISBN 978-952-5519-11-2.
- Skinner, E. A., Edge, K., Altman, J., & Sherwood, H. 2003. Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129(2), 216-269. doi:10.1037/0033-2909.129.2.216.
- Smyth, C., Blaxland, M., & Cass, B. 2011. 'so that's how I found out I was a young carer and that I actually had been a carer most of my life'. identifying and supporting hidden young carers. *Journal of Youth Studies*, 14(2), 145- 160. doi:10.1080/13676261.2010.506524.
- Sourander, A. & Aronen, E, 2017. Lastenpsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Henriksson, M. Marttunen ja T. Partonen (toim.) *Psykiatria*. 12. painos. Tallinna: Duodecim. ISBN 978-951-656-322-3.
- Syrjälä, L. 2010. Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juva: PS-kustannus. ISBN 978-952-451-457-6.
- Taipale, J. 2016. Tove Janssonin ”Näkymätön lapsi” ja sosiaalinen peilaaminen. *Psykoterapia* 35(1). 20–32.
- Tamminen, T. 2004. Varhaislapsuus. Teoksessa I. Moilanen, E. Räsänen, T. Tamminen, F. Almqvist, J. Piha ja K. Kumpulainen (toim.) *Lasten- ja nuorisopsykiatria*. 3. Painos. Jyväskylä: Duodecim.
- Thomas, N., Stainton, T., Jackson, S., Cheung, W. Y., Doubtfire, D. & Webb, A. 2003. Your friends don't understand': Invisibility and unmet need in the lives of 'young carers'. *Child & Family Social Work*, 8(1), 35-46. doi:10.1046/j.1365-2206.2003.00266.x.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. EU: Tammi. ISBN 978-951-3199-53-1.
- Välipakka, T. & Lehtosaari, A. 2012. Sata tapaa tappaa sielu. Narsismin uhrit kertovat. 8. painos. Juva: Gummerus. ISBN 978-951-20-7532-4.
- Warren, J. 2007. Young carers: Conventional or exaggerated levels of involvement in domestic and caring tasks? *Children & Society*, 21(2), 136-146. doi:10.1111/j.1099-0860.2006.00038.x.
- Wieland, S. 2015. Dissociation in children and adolescents: what it is, how it presents, and how we can understand it. Teoksessa S. Wieland (toim.) *Dissociation in traumatized children and adolescents. Theory and clinical interventions*. 2. painos. Routledge. ISBN 978-1-315-74043-0(ebk).
- Winnicott, D.W. 1965. The maturational processes and the facilitating environment: studies in the theory of emotional development. *Int. Psycho-Anal. Lib.*, 64:1-276. Lontoo.
- Winnicott, D. W. 1981. Lapsi, perhe ja ympäristö. Suomentanut I. Hollo. Espoo: Weilin+Göös. ISBN 951-35-2281-4.
- Winnicott, D.W. 2005. *Playing and reality*. Routledge Classics. ISBN10: 0-415-34546-4.
- Winnicott, D.W. 2006. *The family and individual development*. Routledge Classics. ISBN10: 0-415-40277-8.
- Winnicott, D.W. 2012. Primary maternal preoccupation. Teoksessa P. Mariotti (toim.) *The maternal lineage: identification, desire and transgenerational issues*. Taylor and Francis.

LIITE: APUKYSYMYSLOMAKE

Voit käyttää seuraavia kysymyksiä kirjoittamisen ja muistelutyön apuna. Kysymysten tarkoituksena on ainoastaan toimia muistelutyön virikkeinä eikä sinun tarvitse erikseen vastata niistä jokaiseen. Kysymykset on jaettu eri aihealueisiin tutkimuksen kannalta kiinnostavien teemojen mukaan (*kaltointkohtelu, kodin ilmapiiri, äiti, perhe ja muut ihmiset, isoäiti, kasvatuseriaatteet, tunteet, koulu, avunsaanti ja nykytilanne*). Voit halutessasi kirjoittaa tarinasi tässä esitettyjen teemojen pohjalta. Toivon kuitenkin, että kirjoitat juuri sillä tavalla mikä sinusta tuntuu parhaalta. Tästä listasta voi hyvinkin puuttua paljon sellaisia aihealueita, jotka ovat olleet sinun elämässäsi merkityksellisiä.

- **Kaltointkohtelu:** Koetko, että sinua olisi kohdeltu kaltoin kun olit lapsi? Millaista kaltointkohtelu oli? Oliko psyykkistä/henkistä väkivaltaa – millaista? Entä fyysistä – millaista? Lyötiinkö sinua? Haukuttiinko tai mitätöitiinkö sinua – millä tavalla? Jätettiinkö sinua pitkiksi ajoiksi yksin? Jouduitko tekemään vanhemmalle kuuluvia tehtäviä, esimerkiksi hoitamaan sisarusia tai huolehtimaan kodin siisteydestä? Jätettiinkö sinut huomiotta? Ajettiinkö sinut ulos kotoa? Kuljetettiinkö sinua mukana baareissa tai muissa lapselle sopimattomissa paikoissa? Jouduitko näkemään riitelyä, perheväkivaltaa, juopottelua tai seksiä? Käytettiinkö sinua seksuaalisesti hyväksi? Kuvaile joitakin kaltointkohtelutilanteita.
- **Kodin ilmapiiri:** Millainen ilmapiiri kotona oli? Millaisia sääntöjä tai tapoja kotona oli? Miltä sinusta tuntui olla kotona? Muistatko, että kotona oleminen olisi jossakin elämänvaiheessa alkanut ahdistaa? Saitko näyttää tunteitasi tai arvostella vanhempasi käytöstä? Jouduitko torjumaan omia halujasi tai tunteitasi? Millainen koti oli yleisilmeeltään, muistuttiko se ”tavallista” lapsiperheen kotia?
- **Äiti:** Millaiseksi kuvailisit äitiäsi sen perusteella miten sinä hänet tunnet? Entä miltä luulisit hänen vaikuttavan ulkopuolisen silmin? Oliko äitisi käyttäytymisessä joitakin toistuvia tapoja? Miten äiti kohteli sinua? Entä sisarusiasi? Vaihteliko äidin käytös esimerkiksi

viikonloppujen ja arkipäivien välillä? Oliko päihteillä osuutta asiaan? Olivatko äidin puheet ja teot ristiriidassa keskenään? Oliko äitisi lapsi sodan aikana? Lähetettiinkö häntä evakkomatkalle?

- **Perhe ja muut ihmiset:** Oliko isä perheen arjessa läsnä? Millainen suhde sinulla oli isääsi? Kuuluiko perheeseesi sisaruksia – millainen suhteesi oli heihin? Koetko, että heitä olisi kohdeltu eri tavalla kuin sinua? Oliko ketään aikuista ihmistä, joka oli sinun tukenasi ja kuunteli murheitasi? Näkivätkö muut ihmiset kaltoinkohtelua, esimerkiksi äitisi ystävät?
- **Isoäiti:** Mitä tiedät äitisi suhteesta hänen omaan äitiinsä ja miten kuvailisit heidän välistä suhdettaan? Oliko äitisi äiti tietoinen siitä miten hänen tyttärensä sinua kohteli? Oliko äitisi äiti sinun tukenasi vai puolustiko hän mahdollisesti äitiäsi? Oliko äitisi äiti lapsi sodan aikaan? Lähetettiinkö häntä evakkomatkalle?
- **Kasvatusperiaatteet:** Millaisia sääntöjä kotonasi oli? Vallitsiko perheessänne joitakin ”kirjoittamattomia sääntöjä”, esimerkiksi vanhemman kunnioittamiseen liittyen? Millaisia kasvatusperiaatteita muistat äitisi suosineen, suljettiinko esimerkiksi raivokohtauksen saanut pikkusisarus yksin huoneeseensa? Tiedätkö isoäitisi kannattavan edellä mainitun kaltaisia toimintatapoja? Puhuiko äitisi arvoistaan, kannattiko hän esimerkiksi kovaa kasvatusta? Saiko kipeistä ja ikävistä asioista puhua? Saiko vanhemman käytöstä arvostella? Millaisia kurinpitotoimenpiteitä kotonasi suosittiin?
- **Tunteet:** Miten kuvailisit omia tunteitasi lapsuudessa? Tapahtuiko voinnissasi jotakin muutosta – minkä ikäisenä? Jouduitko tukahduttamaan tunteitasi, esimerkiksi vihaa ja surua? Koitko häpeää? Pystyitkö itse näkemään, ettei vanhemman käytös ollut oikein? Oliko sinulla itsetuhoista käyttäytymistä? Puritko huonovointisuutta johonkin, esimerkiksi itsesi satuttamiseen, päihteisiin, muihin ihmisiin tai eläimiin?
- **Koulu:** Millainen olit koulussa? Oliko sinulla ystäviä? Pärjäsitkö koulutyössä? Millainen olit oppitunneilla – olitko esimerkiksi aktiivinen osallistuja tai nukahtelitko tunneilla? Entä välitunneilla? Miten opettajasi suhtautuivat sinuun? Huomasiko kukaan, ettei kaikki ollut kunnossa? Saitko kotona apua läksyihin? Tapahtuiko koulusuorituksissasi muutosta –

milloin? Viihdytkö koulussa? Tapahtuiko asenteessasi koulua kohtaan muutosta – milloin? Mistä asioista opettaja olisi voinut huomata tilanteesi? Osallistuiko äiti vanhempainiltoihin?

- **Avunsaanti ja nykytilanne:** Mitä sinulle kuuluu nykyään? Onko joku auttanut sinua tai oletko itse hakeutunut avun piiriin, esimerkiksi terapiaan? Aiotko hakea apua – jos et, miksi? Onko sinulle tehty diagnoosia? Miltä avunsaanti ja perheen asioista puhuminen on sinusta tuntunut? Millainen suhde sinulla nykyään on äitiisi – entä muihin läheisiisi? Miltä tähän tutkimukseen osallistuminen tuntui?

LIITE: 2. KIRJOITUSPYYNTÖ

Kirjoituspyyntö

Olen Tampereen yliopiston luokanopettajaopiskelija ja teen kasvatustieteen pro gradu -tutkielmaa kaltoin kohdeltujen lasten tunnistamiseen liittyen. Kerään tutkimusaineistoa täysi-ikäisiä, jotka ovat lapsuudessaan kokeneet haitallista kohtelua. Tutkimuksessani olen kiinnostunut sellaisista kaltoinkohtelutapauksista, joiden käyttäytyminen ei ollut koulussa sellaista, jonka opettajat yleisesti mieltävät lasten kaltoinkohteluun tai psyykkiseen oireiluun liittyväksi. Aihe on tärkeä, sillä juuri luokanopettajat ovat usein avainasemassa kaltoinkohtelutapausten tunnistamisessa ja ohjaamisessa avun piiriin. Näyttäisi kuitenkin siltä, ettei luokanopettajilla olisi riittäviä valmiuksia tunnistaa kaltoinkohtelutapauksia.

Terapeuttisi on valinnut sinut tutkimukseeni sopivaksi henkilöksi – osallistuminen on kuitenkin täysin sinun itsesi päätettävissä. **Voit osallistua tutkimukseen kirjoittamalla kokemuksistasi** (tarkemmat ohjeet kirjoittamiseen ja osallistumiseen löydät seuraavalta sivulta). Osallistua voi täysin nimettömästi esimerkiksi postittamalla vastauksen kirjeenä ilman lähettäjän tietoja.

Tutkimusaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja kirjoittajien anonymiteettia varjellen. Muilla kuin minulla ei ole pääsyä aineistoihin. Tulen esittelemään tutkimuksessa jonkin verran otteita aineistoista, mutta tällöin kaikki tunnistettavuustekijät poistetaan ja tekstissä esiintyneet mahdolliset henkilönimet muutetaan. Sinun henkilöllisyyttäsi ei voida tunnistaa lopullisesta tutkimuksesta. Tutkimuksen jälkeen aineistot hävitetään.

Kirjoituspyyntö on myös osa **Ensi- ja turvakotien liiton Ylisukupolvisen kaltoinkohtelun katkaisu (YKK)** -hanketta. Hanketta kiinnostavat kysymykset koskevat selviytymis- ja voimavarojasi. Näitä tietoja saatetaan käyttää pienimuotoisen artikkelin aineistona. Tässäkin tapauksessa ainoastaan minä käsitelen aineistoja ja myös näiden tietojen kohdalla noudatetaan edellä mainittua tutkittavien anonymiteetin varjelen periaatetta.

Toivon, ettet turhaan epäröisi osallistumisesi kanssa – kaikenlaiset kokemukset ovat tärkeitä ja tervetullutta! Sinun ei tarvitse muistaa kaikkea eikä huolehtia siitä, muistatko kaiken juuri siten

kuin se todellisuudessa meni. Kokemuksistasi kuuleminen olisi tärkeää, sillä niiden avulla voidaan mahdollisesti auttaa muita kaltaisiasi kaltoin kohdeltuja lapsia.

Tutkimus toteutetaan Tampereen yliopistossa ja sen ohjaa kasvatustieteen tohtori Antti Saari. Valmis tutkimus on löydettävissä Tampereen yliopiston julkaisuarkistosta nimelläni.

Valoisaa kesän jatkoa!

Topi Sairio

Voit osallistua kirjoittamalla ”tarinasi”, sivurajaa ei ole. Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, *millainen lapsi olit, millaisena koit itsesi ja millaisia koulukokemuksia sinulla on.* Kaltoinkohtelukokemusten kuvailu ei ole tutkimuksen kannalta välttämätöntä, mutta selvyiden vuoksi voisit tarinassasi kuitenkin lyhyesti mainita, millaista kaltoinkohtelua koit lapsena (esim. fyysinen tai psyykinen väkivalta, laiminlyönti, seksuaalinen hyväksikäyttö). Lisäksi voit mainita, oliko kaltoinkohtelijasi perheenjäsen (kuka?) tai perheen ulkopuolinen henkilö. Voit kirjoittaa myös sellaisista asioista, joista tässä ei ole mainittu, mutta olisi toivottavaa, että vastaisit tarinassasi ainakin seuraaviin kysymyksiin:

Millainen oppilas olit?

Miltä koulunkäynti sinusta tuntui?

Millaista käyttäytymisesi oli koulussa?

Millaisia ajatuksia, tunteita, asenteita, uskomuksia tai pelkoja käyttäytymisesi taustalla oli?

Miten suhtauduit lapsena itseesi?

Miten suhtauduit opettajiisi ja muihin oppilaisiin?

Miten koit heidän suhtautuvan sinuun?

Miten koet nyt, että sinut ja sinun erityistarpeesi huomioitiin koulussa?

Mikä auttoi sinua selviytymään arjessa kaltoinkohtelusta huolimatta?

Mikä on auttanut sinua selviytymään aikuisena kaltoinkohtelukokemuksista huolimatta?

Mikä on auttanut sinua toimimaan turvallisesti omille lapsillesi (jos sinulla on lapsia)?

Millaista tukea olisit omasta mielestäsi tarvinnut lapsena?

Oliko sinulla lapsuudessasi ketään aikuista, joka tuki sinua ja jonka seurassa tunsit olosi turvalliseksi?

Koitko lapsuudessasi usein selittämättömiä fyysisiä vaivoja – kuinka ne vaikuttivat koulunkäyntiisi?

Näiden lisäksi voisit lyhyesti kuvata, kuinka olet saanut apua tilanteeseesi, sekä mainita, oltiinko koulussa tietoisia tilanteestasi tai puututtiinko siihen? Pohdi myös lyhyesti, millaisista merkeistä opettaja olisi voinut tunnistaa sinun avuntarpeesi koulussa. Merkitse vastauksesi alkuun sukupuolesi ja syntymävuotesi.

Voit tarvittaessa perua osallistumisesi kesken tutkimuksen ilmoittamalla siitä minulle sähköpostitse (osoite alla), jolloin tarinaasi ei käytetä tutkimuksessa. Minuun saa ottaa yhteyttä myös muissa tutkimustani koskevissa asioissa!

Lähetä tarinasi kirjeenä osoitteeseen:

Topi Sairio

tai sähköpostitse osoitteeseen:

Tarinoiden olisi hyvä olla perillä 31.7.2018 mennessä

LIITE: 2. KIRJOITUSPYYNNÖN SAATE

Kirjoituspyynnön saate terapeutille

Etsin tutkimukseeni täysi-ikäisiä henkilöitä, jotka ovat lapsuudessaan tai varhaisnuoruudessaan...

1. ...altistuneet pitkäkestoisille tai usein toistuville haitallisille tapahtumille, kuten ihmisten välisen väkivallan näkemiselle tai kokemiselle (mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö) tai merkittävälle asianmukaisen hoivan puutteelle, joka on johtunut ensisijaisen hoivaajan toistuvasta poissaolosta tai lapsen altistumisesta vakavalle ja jatkuvalla henkisellet väkivallalle, mutta joiden...
2. ...kouluympäristössä ilmentämä käyttäytyminen on ollut jotakin muuta kuin ”yleistä huolta” herättävää. Tällöin oletuksena on, että tutkittavan oireilu ei olisi ilmennyt kouluympäristössä ulospäin suuntautuneena käytöksenä (kuten aggressiivisuutena, impulsiivisuutena tai keskittymiskyvyttömyytenä) tai selvästi sisäänpäin kääntyneenä oireiluna (kuten hiljaa olemisena, vetäytymisenä tai apaattisuutena). Oletuksena on, että vaikka tutkittavalla olisikin ilmennyt keskittymisvaikeuksia tai hän olisikin ollut hiljainen ja vetäytyvä, olisi hänen pääsääntöinen ulosantinsa ollut jotakin sellaista, joka yleisesti saatetaan mieltää toivottavaksi ja positiiviseksi piirteeksi lapsessa. Tällainen lapsi on saattanut olla koulussa esimerkiksi kiltti, sopuisa, ystävällinen, vastuuntuntoinen tai jotakin muuta sellaista, jota ei ehkä yleisesti aina osata yhdistää lapsen psyykkiseen oireiluun tai huonoon kohteluun.

Oletuksena on, että tutkittava olisi lapsuudessaan kärsinyt traumaperäisistä häiriöistä.

Tällä tavalla psykoterapeuttien kautta välitettynä voidaan avointa kirjoituspyyntöä varmemmin taata se, että tutkittavalla olisi osallistumisen aikaan olemassa tukihenkilö, johon hän voisi turvautua, mikäli osallistuminen laukaisisi hänessä traumamuistoja. Lisäksi terapeutti voi tarvittaessa evätä tutkittavan osallistumisen, mikäli kokee, ettei tämä olisi valmis kirjoittamaan menneisyydestään. Tutkimusasetelma on pyritty muodostamaan siten, ettei sillä tökittäisi tutkittavan ahdistavia muistoja, mutta riski on silti olemassa. Parhaimmassa tapauksessa

osallistuminen voisi toimia osana terapiaa, jolloin terapeutti voisi esimerkiksi käydä potilaansa kanssa jälkikäteen läpi kirjoittamisen synnyttämiä tuntemuksia.